

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4536

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT
ECONOMIC SCIENCES**

Випуск 1 (73), 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Редакційна колегія

Датій О. І., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом – **Головний редактор**

Бутенко Н. В., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка – **заступник Головного редактора**

Андрющенко К. А., д-р екон. наук, проф., Державний університет інфраструктури та технологій

Антоненко І. Я., д-р екон. наук, проф., Національний університет харчових технологій

Бердар М. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, проф., Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Борецька Н. П., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет технологій та дизайну

Вербівська Л. В., канд. екон. наук, доц., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Габчак Н. Ф., канд. геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Галаченко О. О., д-р екон. наук, проф., Вінницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ганжуренко І. В., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Горбач Л. М., канд. екон. наук, доц., Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом

Грановська В. Г., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Дугар Т. Є., канд. екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Дячков Д. В., д-р екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Жиленко К. М., д-р екон. наук, доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Заяць О. І., д-р екон. наук, доц., Ужгородський національний університет

Зибарева О. В., д-р екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Капеліста І. М., канд. наук з держ. упр., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Карпенко А. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет «Запорізька політехніка»

Крутько М. А., канд. екон. наук, доц., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Курмаєв П. Ю., д-р екон. наук, проф., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Машіка Г. В., д-р геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Могилевська О. Ю., д-р екон. наук, доц., Київський міжнародний університет

Моторин Р. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Негода Ю. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Нестерчук І. К., канд. геогр. наук, доц., Поліський національний університет

Підвальна О. Г., канд. екон. наук, доц., Вінницький національний аграрний університет

Плаксієнко В. Я., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Пристемський О. С., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Самойлик Ю. В., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Сьомич М. І., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Удовенко І. О., канд. екон. наук, доц., Уманський національний університет садівництва

Утенкова К. О., д-р екон. наук, доц., Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Фірсова С. Г., канд. екон. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Цимбал Л. І., д-р екон. наук, проф., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Шоробура І. М., д-р пед. наук, проф., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Ящишина І. В., д-р екон. наук, проф., Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка

Malgorzata Okręglika, dr. hab., prof. PCz, Czestochowa University of Technology (Poland)

Wioletta Wereda, PhD, Military University of Technology (Poland)

«Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 29 червня 2020 року № 735 (додаток 4)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа; 242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол від 31.01.2024 р. № 2)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24776-14716P,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

DOI: 10.32689/2523-4536

Наукові праці МАУП. Економічні науки. 2024. Вип. 1 (73). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2024. 62 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку економіки. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток економічної науки в Україні.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Дацій О. І., Каліна І. І., Карбовська Л. О. ФІНАНСОВІ ІНВЕСТИЦІЇ У ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗВІДХОДНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА: ДОСВІД США.....	5
Джафарлі Орудж Бахрам Огли ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ БЕЗВІДХОДНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	11
Ігнатушенко О. С. ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	16
Морозов Т. О. АНАЛІЗ ОЗНАК ЕВОЛЮЦІЙНОГО І РЕВОЛЮЦІЙНОГО ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ.....	22

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

Брюховецька І. О., Кришталь Г. О. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ.....	31
Дрималовська Х. В., Антонів А. Р. СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОСЛУГ У СКЛАДІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	38

МЕНЕДЖМЕНТ

Мільонушкін К. В. СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ.....	44
Щербак В. Г., Сідакова В. В. ІННОВАЦІЇ В ПІДВИЩЕННІ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОРИВ ТА ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ЕКОНОМІКУ.....	50

ТУРИЗМ

Примак Т. Ю., Заборовець Ю. Л. ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	56
Росохата А. С., Коваленко Є. В., Артюхов А. Є., Ілляшенко А. Г., Павличенко М. В., Гавриленко О. М. УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ У ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНАХ В УМОВАХ ІНДУСТРІЇ 4.0: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА МАРКЕТИНГУ.....	62

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

Пріхно І. М. ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ КРИТЕРІЇВ СПРИЙНЯТТЯ КЛІЄНТАМИ	72
--	----

CONTENTS

ECONOMY

Datsii Oleksandr, Kalina Irina, Karbovska Liubov

FINANCIAL INVESTMENTS IN WASTE-FREE AGRICULTURAL
PRODUCTION TECHNOLOGIES: US EXPERIENCE.....5

Jafarli Oruj

USE OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE SPHERE
OF WASTE-FREE AGRICULTURAL PRODUCTION.....11

Ihnatushenko Oleksandra

FEATURES OF INVESTMENT ENSURING THE FUNCTIONING
OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE
IN THE GLOBAL ECONOMIC ENVIRONMENT.....16

Morozov Timur

ANALYSIS OF THE CHARACTERISTICS
OF THE EVOLUTIONARY AND REVOLUTIONARY PATHS
OF DEVELOPMENT OF THE STATE'S INNOVATIVE ECONOMY.....22

FINANCE, BANKING, INSURANCE AND THE STOCK MARKET

Briukhovetska Iryna, Kryshthal Halyna

ANALYSIS OF THE IMPACT OF STATE DIGITAL TRANSFORMATION
ON THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE: NEW OPPORTUNITIES AND RISKS.....31

Drymalovska Khrystyna, Antoniv Andriy

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF INVESTMENT
SERVICES WITHIN FINANCIAL SERVICES.....38

MANAGEMENT

Milonushkin Kostiantyn

STRATEGIC ASPECTS OF PERSONNEL MANAGEMENT
IN COMPETITIVE CONDITIONS.....44

Shcherbak Valeriia, Sidakova Victoria

INNOVATIONS IN LABOR PRODUCTIVITY ENHANCEMENT: TECHNOLOGICAL
BREAKTHROUGH AND IMPACT ON THE MODERN ECONOMY.....50

TOURISM

Prymak Tetyana, Zaborovets Yuliia

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY
IN THE ACTIVITIES OF HOTEL ENTERPRISES.....56

**Rosokhata Anna, Kovalenko Yevhen, Artyukhov Artem,
Illiashenko Anastasia, Pavlychenko Mariia, Havrylenko Oleksii**

WASTE MANAGEMENT OF TOURIST REGIONS
IN THE INDUSTRY 4.0 CONTEXT: A VIEW THROUGH THE PRISM
OF ENERGY POLICY, ADMINISTRATION AND MARKETING.....62

HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Prikhno Iryna

MEASURING THE QUALITY OF HOTEL SERVICES
BASED ON CUSTOMER PERCEPTION CRITERIA72

ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-1>
УДК 631.95. 338.242

Дацій О. І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7436-3264>

Каліна І. І.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

Карбовська Л. О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5333-1653>

Datsii Oleksandr

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Marketing Department,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

Kalina Irina

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Marketing Department,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

Karbovska Liubov

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Marketing Department,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

ФІНАНСОВІ ІНВЕСТИЦІЇ У ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗВІДХОДНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА: ДОСВІД США

FINANCIAL INVESTMENTS IN WASTE-FREE AGRICULTURAL PRODUCTION TECHNOLOGIES: US EXPERIENCE

Стаття присвячена актуальній проблемі щодо форм фінансування технологій безвідходного виробництва в аграрній сфері економіки. Розкрито зміст поняття «безвідходне виробництво» як відповідальне виробництво, споживання, повторне використання та переробка продуктів, упаковки й матеріалів на основі збереження всіх ресурсів. Обґрунтовані переваги безвідходного сільського господарства: оптимізація виробництва екологічних харчових продуктів; зменшення споживання води; забезпечення енергетичної безпеки; зменшення впливу на кліматичні зміни; скорочення використання пестицидів. Визначено три ключові принципи для переходу до безвідходної економіки: уникати відходів, не виводити продукти і матеріали з використання, відновлювати природні системи. Узагальнено досвід американських ферм щодо використання технологій безвідходного агровиробництва: Описана програма сертифікації TRUE для нульових відходів, яка допомагає організаціям вимірювати свій прогрес у досягненні цілей без відходів. Представлені програми державних інвестицій у фінансування безвідходного агровиробництва від Мініс-

терства сільського господарства США, Національного інституту продовольства і сільського господарства (NIFA) та Агентства з охорони навколишнього середовища США (EPA) щодо подолання наслідків зміни клімату, забезпечення продовольчої безпеки та харчування, зміцнення сільської економіки та забезпечення расової рівності та справедливості.

Ключові слова: безвідходне агровиробництво, аграрний сектор економіки, сільськогосподарські відходи, управління відходами, фінансові інвестиції.

The article is devoted to the actual problem of forms of financing technologies of waste-free production in the agricultural sector of the economy. The meaning of the concept of "zero-waste production" is revealed as responsible production, consumption, reuse and recycling of products, packaging and materials based on the preservation of all resources. Reasonable advantages of zero-waste agriculture: optimization of the production of ecological food products; reduction of water consumption; ensuring energy security; reducing the impact on climate change; reducing the use of pesticides. Three key principles have been identified for the transition to a zero-waste economy: avoid waste, do not remove products and materials from use, restore natural systems. The experience of American farms regarding the use of zero-waste agricultural production technologies is summarized: the McEnroe farm in the north of the state of New York widely uses composting not only to process its waste and by-products, but also established relationships with transporters and enterprises, ensuring the rhythm of work. Describes the TRUE Zero Waste Certification Program, which helps organizations measure their progress toward zero waste goals. Shown as an example of a zero-waste certified agricultural enterprise is the company "Taylor Farms", which achieved a waste recycling level of 94% and received the TRUE Platinum certificate. Summarizes America's farm education on zero-waste agricultural technologies: Describes the TRUE zero-waste certification program, which helps organizations measure their progress toward zero-waste goals. Presented programs of public investment in financing zero-waste agriculture from the USDA, which is engaged in research, consultation and training to reduce food loss and food waste. Notable programs from the National Institute of Food and Agriculture (NIFA) and the US Environmental Protection Agency (EPA) address the effects of climate change, ensure food security and nutrition, strengthen the rural economy, and ensure racial equity and justice.

Keywords: waste-free agricultural production, agricultural sector of the economy, agricultural waste, waste management, financial investments.

Постановка проблеми. Однією з глобальних світових проблем нині є проблема накопичення сміття та відходів: промислових, сільськогосподарських і побутових. Світова економіка протягом десятиліть створювала цінність для людей у вигляді продуктів та послуг, які задовольняють їх потреби та побажання.

Економіка, яка створювала ці цінності тривалий час базувалася на лінійному циклі, що функціонує за принципом «ресурси – відходи», тобто вона використовувала ресурси для виготовлення продуктів, які, в результаті, утилізуються або спалюються. Це привело до таких негативних наслідків, як: забруднення довкілля, скорочення ресурсів, зміна клімату та втрата біорізноманіття.

Успіх захисту довкілля безпосередньо пов'язаний із розвитком економіки замкнутого циклу (циркулярна економіка), яка спрямована на те, щоб перетворити відходи в новий ресурс. Ідея безвідходного виробництва не нова. Вона заснована на циклічних процесах, які можна спостерігати в природі. Загальновідомо, що процеси екосистем природи в рамках утворення та розкладання живої речовини мають збалансованість. Так, відходи одних організмів є середовищем для інших, що свідчить про кругообіг речовин, який є практично замкнутим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сталого розвитку сільського господарства, охорони довкілля, розвитку безвідходного агровиробництва, управління

відходами переробки вторинних ресурсів приділена увага у роботах зарубіжних і вітчизняних науковців і практиків таких, як: Е. MacArthur [1], Обі F.O., Угвуішіу B.O., Нвакайре J.N. [2], Макмікл С. [3], Андрейченко A.B. [4], Пащенко O.B. [5], Білокіна I.Д. [6] тощо.

Однак недостатньо дослідженими залишаються окремі питання щодо використання інноваційних технологій безвідходного виробництва в аграрній сфері та форм залучення інвестицій для їх розвитку.

Мета статті: обґрунтування науково-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо фінансових інвестицій у технології безвідходного виробництва в аграрній сфері економіки для його розвитку.

Для досягнення мети було використано сучасні методи наукових досліджень, зокрема: аналізу і синтезу, статистичного спостереження, порівняльного економічного аналізу, таблично-графічний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безвідходне виробництво – це відповідальне виробництво, споживання, повторне використання та переробка продуктів, упаковки й матеріалів на основі збереження всіх ресурсів, без спалювання та викидів у ґрунт, воду чи повітря, які є шкідливими для довкілля чи здоров'я.

Поняття «безвідходна технологія» було сформульовано в «Декларації про мало-відходну та безвідходну технологію та

використання відходів», яка була прийнята в рамках Загальноєвропейської наради щодо співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища в Женеві (1979 р). Так, згідно з цим поняттям, впровадження знань, методів та засобів на практиці з метою досягнення найбільш раціонального використання ресурсів природи та енергії, а також захисту навколишнього середовища в умовах задоволення потреб людини характеризує сутність безвідходних технологій [1].

У сфері сільського господарства та продовольства відновлення природи є ключовим для створення цінності. Проектування продуктів харчування, що надходять із відновлюваних систем землеробства, може збільшити виробництво продуктів харчування та прибуток виробників, зменшивши забруднення, зберігаючи вуглець у землі та допомагаючи відновленню біорізноманіття.

Безвідходне сільське господарство забезпечує баланс економічних, соціальних та екологічних переваг, оскільки воно: оптимізує виробництво екологічних харчових продуктів; зменшує споживання води завдяки переробці та зменшенню випаровування; забезпечує енергетичну безпеку шляхом збору біометану (біогазу) та вилучення біодизеля з мікрроводоростей, як побічного продукту виробництва харчових продуктів; забезпечує зменшення кліматичних змін завдяки значному скороченню викидів парникових газів як від традиційних методів сільського господарства, так і від використання викопного палива; зменшує використання пестицидів завдяки регеративному та органічному землеробству.

Фонд Еллен Макатур виділив три ключові принципи для переходу до безвідхідної економіки (рис. 1).

Принцип 1. Уникати відходів. Перший крок до безвідхідної економіки полягає в ефективному використанні ресурсів і мінімізації кількості матеріалів, необхідних для виробництва життєво важливих продуктів.

Принцип 2. Не виводити продукти і матеріали з використання. Переробка відіграє важливу роль у безвідхідній економіці, так як дозволяє повторно використовувати матеріали продуктів, які більше не потрібні, для створення нових речей.

Принцип 3. Відновлювати природні системи. Активне використання вторинної сировини поряд з переходом на відновлювані джерела енергії є важливою складовою

Рис. 1. Три ключові принципи для переходу до безвідхідної економіки

Джерело: [2]

безвідхідної економіки, способом відновлення природних ресурсів [2].

Сполучені Штати щорічно викидають близько 80 мільярдів тонн продовольства, що становить майже 40% від загального запасу. Це приблизно 280 доларів на особу та понад 160 млрд. доларів, які щорічно відправляються на звалища [3].

Концепція «нульових відходів» стає все більш популярною, оскільки окремі люди та організації усвідомлюють важливість зменшення свого впливу на навколишнє середовище. Zero waste – це філософія, спрямована на мінімізацію утворення відходів шляхом заохочення збереження ресурсів, перепроєктування продуктів і процесів, а також повторного використання та переробки матеріалів.

Оскільки фермери та сільськогосподарські підприємства є виробниками більшості органічних продуктів на основі безвідходної технології, отже, вони мають можливість застосувати одну з найкращих доступних технологій безвідходної обробки та використовувати її на місці – компостування.

Компост використовується як цінне добриво ґрунту для вирощування рослин, але сотні тисяч тонн корисного матеріалу потрапляє на сміттєзвалища. а також може заощадити гроші підприємствам, зменшивши оплату транспортних засобів.

Ферми також мають можливість налагодити відносини з перевізниками та підприємствами, забезпечуючи переробку компосту та рівномірний розподіл. Це може є чудовим способом для ферм стати партнерами для підприємств, які хочуть отримати сертифікат, надаючи їм можливість перенаправляти свій органічний матеріал зі звалища.

Ферма «Макенро», яка розташована на півночі штату Нью-Йорк, підтримує багатьох підприємств у столичному регіоні Нью-Йорка, приймаючи їхні харчові залишки та переробляючи їх на органічні продукти, а потім використовують цей компост у себе, або також продають назад громаді. Це стало одночасно інноваційним методом створення нових пропозицій продуктів і конкурентною перевагою для «Макенро» [3].

Із збільшенням кількості компаній, які встановлюють орієнтири щодо нульового утворення відходів, перевірка та сертифікація третьою стороною є дуже важливою для підтримки прозорості щодо досягнення цілі «нуль відходів». Сертифікати для нульових відходів є важливим інструментом, який допомагає організаціям вимірювати свій прогрес у досягненні цілей без відходів. Ці сертифікати надають підприємствам основу для визначення областей удосконалення та впровадження найкращих практик зменшення відходів. Однією з таких сертифікацій є TRUE Certification.

TRUE Certification, або Total Resource Use and Efficiency, – це програма сертифікації, розроблена Green Business Certification Inc. (GBCI) для визнання організацій, які демонструють лідерство у зменшенні відходів і збереженні ресурсів. Програма сертифікації TRUE оцінює практику поводження з відходами в організації на основі кількох категорій ефективності: зменшення, повторне використання, переробка та компостування.

Щоб компанія або проект були сертифіковані TRUE, вони повинні досягти середнього рівня відволікання від звалищ, спалювання відходів (вироблення відходів в енергію) та навколишнього середовища в цілому. За останні три роки в рамках проектів TRUE зі сміттєзвалища було вивезено приблизно 1,5 мільйона тонн відходів. При середній вартості 55,36 дол. США за тонну захоронення твердих побутових відходів (ТПВ) у Сполучених Штатах це означає економію понад 83000000 дол. [4].

Порівняно з іншими сертифікатами безвідходного виробництва, такими як ISO 14001 або LEED, сертифікація TRUE унікальна тим, що спрямована на зменшення відходів і збереження ресурсів. Хоча ці інші сертифікати можуть стосуватися практики поводження з відходами, сертифікація TRUE спеціально розроблена для вимірювання зусиль організації щодо нульового утворення відходів. Метою програми є відведення всіх твердих відходів від звалищ, спалювання та навколишнього середовища, а також досягнення

ефективності використання ресурсів. Заклади, які відповідають мінімальним вимогам програми та набрали принаймні 31 бал у формі заявки TRUE, можуть отримати сертифікат. Сертифікація TRUE оцінює сім мінімальних вимог програми, включаючи політику нульового утворення відходів, рівень переробки, відповідність законам і нормам про тверді відходи та переробку, дані, що документують переробку відходів, дані про переробку відходів за 12 місяців, 10-відсотковий рівень забруднення та подання справи вивчення ініціатив «нуль відходів» [4].

«Taylor Farms» у Гонзалесі, штат Каліфорнія, є прикладом безвідходного сертифікованого сільськогосподарського підприємства. Вони досягли рівня переробки відходів у 94% і отримали сертифікат TRUE Platinum для свого підприємства площею 192000 м² [3].

У квітні 2017 року компанія запустила програму «Нуль відходів» і, працюючи з TRUE, змогли зменшити кількість сміттєзвалищ на 56%, скоротивши викиди парникових газів на 109552CO₂e, що еквівалентно щорічному виведенню з доріг 23064 автомобілів.

TRUE приділяє особливу увагу ініціативам на початку виробництва, включаючи скорочення та повторне використання, тому команда Gonzales Green та її співробітники працювали разом, щоб зменшити надходження матеріалів, повторно використати наявні матеріали, коли це можливо, і переробити те, що залишилося на підприємстві. Ключовий елемент, зосереджений на виключенні картонних коробок з воску з ланцюга постачання. На чолі з командою закупівель сировини група працювала з партнерами «Taylor Farms», що розвиваються, щоб перейти на 100% багаторазові контейнери та сумки, виключивши всі одноразові та воскові коробки.

Щоб завершити цей проект, «Taylor Farms» співпрацювала з Measure to Improve (MTI), каліфорнійською організацією, яка спеціалізується на допомозі виробникам, вантажовідправникам, пакувальникам і переробникам вимірювати, покращувати та сприяти зусиллям щодо сталого розвитку. Під час впровадження компанія MTI забезпечувала підтримку на місці, навчання та відстеження даних для оптимізації ефективності [3].

У зв'язку з тим, що компанії та бренди повинні залишатися доступними та ринковими в умовах сучасної економіки, пошук можливостей для досягнення екологічних цілей, заощаджуючи гроші, є чудовим способом для ферм залишатися конкурентоспроможними. Від стандартних операцій до гідропоніки та аквапоніки в приміщенні,

безвідходна сертифікація та зусилля можуть забезпечити цінне управління ресурсами для вже безцінної роботи, яку виконують фермери та переробники.

Безвідходне виробництво вимагає значних фінансових інвестицій та активної участі всіх відповідних зацікавлених сторін, включаючи виробників, споживачів і регулюючі органи. Однак впровадження безвідходної практики є корисним не лише для екологічних аспектів, а також для створення нового ділового та економічного імпульсу.

Міністерство сільського господарства США бере активну участь у дослідженнях, консультаціях та навчанні з метою зменшення втрат їжі та харчових відходів. Існує кілька грантових програм NIFA, які зосереджуються на цьому питанні, узгоджуючи його з наскрізними пріоритетами USDA щодо подолання наслідків зміни клімату, забезпечення продовольчої безпеки та харчування, зміцнення сільської економіки та забезпечення расової рівності та справедливості.

З 2017 року NIFA виділила 123,5 мільйона доларів на 527 проектів, пов'язаних із втратою їжі та відходами. Фінансування підтримує Програму конкурсних грантів громадських продовольчих проектів (CFP) для зменшення втрат їжі та відходів; отримувати надлишок повноцінного харчування особин; а також розвивати зв'язки між виробниками харчових продуктів, постачальниками та організаціями, що займаються відновленням харчових продуктів. Основні цілі грантів CFP полягають у тому, щоб надати громадам право голосу при прийнятті рішень щодо продовольчої системи та підтримати місцеві продовольчі ринки для повної користі громади, підвищити продовольчу безпеку та безпеку харчування, а також стимулювати місцеву економіку [5].

NIFA виділила 4,3 мільйона доларів США 12 проектам CFP щодо втрат харчових

продуктів і харчових відходів через RFP 2023. Ці проекти узгоджуються з цілями програми та поєднують ефективні заходи для зменшення харчових відходів у місцевій продовольчій системі, збереження здорової їжі в ланцюзі постачання їжі для людини та економії грошей для сімей і підприємств.

Міністерство сільського господарства США фінансує Програму енергоефективності та відновлюваних джерел енергії. Програма передбачає гарантоване кредитне фінансування та грантове фінансування для сільськогосподарських виробників та малого сільського бізнесу для систем відновлюваної енергетики чи підвищення енергоефективності. Також сільгоспвиробники можуть претендувати на нове енергоефективне обладнання та нові системні кредити для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Кошти можуть бути використані для придбання та встановлення систем відновлюваної енергетики, зокрема анаеробних реакторів [5].

Щороку ЕРА виділяє понад 4 дол. мільярдів грантів некомерційним організаціям, підприємствам і державам, щоб допомогти ЕРА досягти своїх екологічних цілей. На початку 2024 року ЕРА виділила \$4,6 млрд, було оголошено конкурс на два гранти на зменшення забруднення навколишнього середовища та скорочення викидів. У рамках оцінки заявок пріоритет надаватиметься заходам, які забезпечують найбільше скорочення викидів парникових газів. Заходи з управління відходами та матеріалами входять до сфери застосування [6].

Висновки. Отже, безвідходне сільське господарство насправді є типом сталого сільського господарства, який сьогодні набуває популярності серед фермерів. Процес цієї концепції землеробства обертається навколо використання природних ресурсів для збільшення виробництва продуктів харчування, зростання врожаю та вирощування худоби.

Список використаних джерел:

1. Convention on long-range transboundary air pollu. Geneva, United Nations, Treaty Series. 13 November 1979. Vol. 1302. P. 217. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-1&chapter=27&clang=_en
2. It's time for a circular economy. Ellen MacArthur Foundation. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/>
3. Celeste McMickle. Zero waste farms: the next step for sustainable agriculture. 2020. URL: <https://www.agritecture.com/blog/2020/7/27/zero-waste-farms-the-next-step-for-sustainable-agriculture>
4. TRUE Certification: How to Become a Zero Waste Company. 2023. URL: <https://www.rubicon.com/blog/true-certification/>
5. Funding Opportunities and EPA Programs Related to the Food System. URL: <https://www.epa.gov/sustainable-management-food/funding-opportunities-and-epa-programs-related-food-system>
6. USDA Expands Efforts to Prevent and Reduce Food Loss and Waste. URL: <https://www.usda.gov/media/press-releases/2023/09/20/usda-expands-efforts-prevent-and-reduce-food-loss-and-waste>
7. Obi F.O., Ugwuishiwu B.O. and Nwakaire J.N. Concept of agricultural waste, generation, utilization and management. *Nigerian Journal of Technology (NIJOTECH)*. October 2016. Vol. 35. No. 4. P. 957–964. DOI: <http://dx.doi.org/10.4314/njt.v35i4.34>

8. Андрейченко А.В. Забезпечення розвитку безвідходного виробництва в аграрному секторі економіки: теоретико-методологічне обґрунтування. *Університет імені Альфреда Нобеля*. 2020. № 52 (1). С. 38–47. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2020-1-52-4>
9. Піщенко О.В. Імперативи розвитку зеленої економіки в аграрному секторі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 2. С. 286–290.
10. Білокінна І.Д. Формування інституційного механізму становлення «зеленої економіки» в аграрній сфері : дис. ... канд. техн. наук : 08.00.03. Вінниця, 2021. 219 с.

References:

1. Convention on long-range transboundary air pollu (1979) Geneva, United Nations, Treaty Series. 13 November, vol. 1302, p. 217. Available at: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-1&chapter=27&clang=en
2. It's time for a circular economy. Ellen MacArthur Foundation (2022). Available at: <https://www.ellen-macarthurfoundation.org/>
3. Celeste McMickle (2020) Zero waste farms: the next step for sustainable agriculture. Available at: <https://www.agritecture.com/blog/2020/7/27/zero-waste-farms-the-next-step-for-sustainable-agriculture>
4. TRUE Certification: How to Become a Zero Waste Company (2023). Available at: <https://www.rubicon.com/blog/true-certification/>
5. Funding Opportunities and EPA (2023) Programs Related to the Food System. Available at: <https://www.epa.gov/sustainable-management-food/funding-opportunities-and-epa-programs-related-food-system>
6. USDA Expands Efforts to Prevent and Reduce Food Loss and Waste (2023). Available at: <https://www.usda.gov/media/press-releases/2023/09/20/usda-expands-efforts-prevent-and-reduce-food-loss-and-waste>
7. Obi F.O., Ugwuishiwu B.O. and Nwakaire J.N. (October 2016) Concept of agricultural waste, generation, utilization and management. *Nigerian Journal of Technology (NIJOTECH)*, vol. 35, no. 4, pp. 957–964. DOI: <http://dx.doi.org/10.4314/njt.v35i4.34>
8. Andreichenko, A.V. (2020) Zabezpechennia rozvytku bezvidkhodnoho vyrobnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky: teoretyko-metodolohichne obgruntuvannia. [Ensuring the development of waste-free production in the agricultural sector of the economy: theoretical and methodological justification]. *Universytet imeni Alfreda Nobelia*, no. 52 (1), pp. 38–47. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2020-1-52-4>
9. Pishchenko O.V. (2020) Imperatyvy rozvytku zelenoi ekonomiky v ahrarnomu sektori [Imperatives for the development of the green economy in the agricultural sector]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 2, pp. 286–290.
10. Bilokinna I.D. (2021) Formuvannia instytutysiinoho mekhanizmu stanovlennia "zelenoi ekonomiky" v ahrarnii sferi [Formation of the institutional mechanism of formation of "green economy" in the agrarian sphere]: dys. ... kand. tekhn. nauk: 08.00.03. Vinnytsia, 219 p.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-2>
УДК 631.01:338.3

Джафарлі Орудж Бахрам Огли

аспірант,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9013-8697>

Jafarli Oruj

Postgraduate Student,
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ У СФЕРІ БЕЗВІДХОДНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

USE OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE SPHERE OF WASTE-FREE AGRICULTURAL PRODUCTION

Встановлено, що понад 400 міст і муніципалітетів у Європі та все більше муніципалітетів у всьому світі впроваджують відповідні стратегії як міста без відходів. Вони спрямовані на те, щоб зупинити потік відходів, але не шляхом спалювання чи захоронення відходів, а шляхом розробки процесів і систем, які не створюють жодних відходів. Боротьба з пластиком починається з самого початку: одноразові товари слід скасувати та сприяти альтернативним системам розподілу. Але це також про виклик нового інтересу до безвідходного способу життя. Виник рух під назвою «Zero Waste», який намагається боротися зі сміттям там, де воно починається. Продукти, упаковка та матеріали виробляються, споживаються та повторно використовуються відповідально. Жодне сміття не спалюється. Забруднюючі речовини не потрапляють у ґрунт, воду та повітря. Витоки руху без відходів лежать на муніципальному рівні. Міста вже використовували цей термін у сфері поводження з відходами на початку 2000-х років. Такі американські міста, як Сан-Франциско, Нью-Йорк і Сіетл, є піонерами. Проголошена мета цих міст – зменшити залишкові відходи. Вони починаються з кількох пунктів, як це вже видно з визначення «Zero Waste International Alliance» 2019. Нульові відходи – це збереження всіх ресурсів шляхом відповідального виробництва, споживання, повторного використання та переробки продуктів, упаковки та матеріалів без спалювання та викидів у ґрунт, воду чи повітря, які є шкідливими для довкілля чи здоров'я. Економіку заохочують використовувати ресурсозберігаюче виробництво (precycling) і стимулюють циркулярну економіку (recycling). Проте участь громадян вважається найважливішим інструментом. В іншому випадку неможливо досягти уникнення утворення відходів, цілеспрямованого розділення відходів і збереження ресурсів. На додаток до зменшення загальної кількості відходів, зменшення залишкових відходів відіграє ключову роль у концепції Zero Waste, оскільки вони переробляються термічно. Завдяки кращому відокремленню типів відходів, які часто утилізуються разом із залишками, цінні матеріали можна зберегти та, таким чином, повторно використати.

Ключові слова: іноземний досвід, безвідходне аграрне виробництво, нульові відходи, поводження з відходами.

More than 400 cities and municipalities in Europe and a growing number of municipalities worldwide have been identified as implementing strategies as zero-waste cities. They aim to stop the flow of waste, not by incinerating or burying waste, but by developing processes and systems that do not create any waste. The fight against plastic waste starts from the beginning: single-use products should be abolished and alternative distribution systems should be promoted. But it's also about sparking new interest in a zero-waste lifestyle. A movement called "Zero Waste" has sprung up that tries to fight litter where it starts. Products, packaging and materials are produced, consumed and reused responsibly. No garbage is burned. Polluting substances do not enter the soil, water and air. The origins of the waste-free movement lie at the municipal level. Cities already used this term in the field of waste management in the early 2000s. Such American cities as San Francisco, New York and Seattle are pioneers. The declared goal of these cities is to reduce residual waste. They start with several points, as can already be seen from the definition of the "Zero Waste International Alliance" 2019. Zero waste is the conservation of all resources through responsible production, consumption, reuse and recycling of products, packaging and materials without incineration and emissions to soil, water or air that are harmful to the environment or health. The economy is encouraged to use resource-saving production (precycling) and circular economy (recycling) is stimulated. However, citizen participation is considered the most important tool. Otherwise, it is impossible to achieve the avoidance of waste generation, the purposeful separation of waste and the conservation of resources. In addition to reducing the total amount of waste, the reduction of residual waste plays a key role in the Zero Waste concept, as it is thermally recycled. By better separating the types of waste that are often disposed of together with residues, valuable materials can be preserved and thus reused. Setting zero waste as a municipal target is still not very common in Germany. In this

country, waste is often seen as an energy resource. Numerous incinerators produce cheap energy, but only if enough waste can be burned. This represents a contradiction in approaches to waste prevention. However, some cities are now taking a different approach. In 2021, Kiel became the first zero-waste city to be certified by the Zero-Waste-Cities-Europe association. With its zero-waste concept published in 2021, Munich wants to reduce household waste per capita by 15 percent by 2035. Regensburg is currently developing a zero-waste production strategy. So, something is happening in Germany too. But it will not work in this country without willing citizens. It is worth starting – for the climate and the environment and one's own quality of life.

Keywords: foreign experience, waste-free agricultural production, zero waste, waste management.

Постановка проблеми. Ціль циркулярної економіки проста: заради благополуччя наступних поколінь зупинити надмірне споживання. Основною ідеєю такого економічного підходу є розрив зв'язку між добробутом, що росте, і надмірною експлуатацією первинних природних ресурсів. Ми звикли жити в умовах лінійної економіки: товари виготовляються із сировини, продаються у максимально можливих кількостях і в результаті викидаються.

Однак, ця модель більше не працює. Зараз ми розуміємо, що природні ресурси єдиної доступної нам планети Земля не нескінченні. Глобальне потепління та зниження біорізноманіття означають, що нам доведеться свідомо відмовитись від використання частини природних ресурсів.

Циркулярна економіка або економіка замкнутого циклу передбачає спільне користування продукцією та купівлю послуг, а не товарів. Матеріали використовують кілька разів, речі розраховані на тривалий термін служби. Матеріал, з якого виготовлені однорідні товари, використовується повторно, коли закінчується термін служби або на проміжному етапі. Кількість відходів під час виробництва та використання товарів зводиться до мінімуму.

Ідея циркулярної економіки не нова: подібні моделі застосовувалися і раніше, бо вони фінансово обґрунтовані. Речі були загальними, служили довго, багато хто використовувався повторно, і все це було само собою зрозумілим. Просто ніхто не називав це циркулярною економікою. Сьогодні такий підхід поєднується із цифровими платформами, які полегшують спільне використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових праць за темою засвідчує, що питання безвідходного аграрного виробництва знаходять своє відображення у низки науковців: О.М. Вергун, С.П. Іванюта, Г.В. Крусір, Р.І. Шевченко, Я.П. Русєва, І.П. Кондратенко, І.П. Крайнов, Г. Паулі та інших.

Заслугує на увагу використання кращих здобутків іноземних держав у сфері поводження з відходами.

Мета статті. Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні теоретичних засад та

практичних пропозицій щодо використання іноземного досвіду у сфері безвідходного аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2003 році створений Міжнародний альянс Zero Waste International Alliance задля просування позитивних альтернатив захороненню та спалюванню відходів, а також для підвищення обізнаності суспільства про соціальні та економічні переваги, які можна отримати, коли відпрацьовані матеріали розглядаються як ресурси, які можуть створити робочі місця та можливості для бізнесу.

Альянс ініціює та сприяє дослідженням та обміну інформацією для просування Zero Waste; створює потенціал для ефективного впровадження Zero Waste; встановлює стандарти для оцінки досягнення Zero Waste.

Міжнародний альянс Zero Waste (2018) визначає безвідходність як «збереження всіх ресурсів шляхом відповідального виробництва, споживання, повторного використання та відновлення продуктів, упаковки та матеріалів без спалювання та без викидів у землю, воду чи повітря, загрожують навколишньому середовищу або здоров'ю людей». Це означає, що безвідходна концепція є ціллю трансформації систем управління відходами в бік «економіки безвідходного циклу», де видобуток, виробництво та споживання стають все більш безвідходними. Безвідходність не означає, що ми не будемо створювати «відходи» під час переходу від видобутку ресурсів, виробництва та споживання. Скоріше це означає, що жодні «відходи» не будуть викидатися даремно в системі циклічної економіки.

Понад 400 міст і муніципалітетів у Європі та все більше муніципалітетів у всьому світі впроваджують відповідні стратегії як міста без відходів. Вони спрямовані на те, щоб зупинити потік відходів, але не шляхом спалювання чи захоронення відходів, а шляхом розробки процесів і систем, які не створюють жодних відходів. Боротьба з пластиком починається з самого початку: одноразові товари слід скасувати та сприяти альтернативним системам розподілу. Але це також про виклик нового інтересу до безвідходного способу життя.

Виник рух під назвою «Zero Waste», який намагається боротися зі сміттям там, де воно

починається. Продукти, упаковка та матеріали виробляються, споживаються та повторно використовуються відповідально. Жодне сміття не спалюється. Забруднюючі речовини не потрапляють у ґрунт, воду та повітря.

Витоки руху без відходів лежать на муніципальному рівні. Міста вже використовували цей термін у сфері поводження з відходами на початку 2000-х років. Такі американські міста, як Сан-Франциско, Нью-Йорк і Сіетл, є піонерами. Проголошена мета цих міст – зменшити залишкові відходи. Вони починаються з кількох пунктів, як це вже видно з визначення «Zero Waste International Alliance» 2019:

Нульові відходи – це збереження всіх ресурсів шляхом відповідального виробництва, споживання, повторного використання та переробки продуктів, упаковки та матеріалів без спалювання та викидів у ґрунт, воду чи повітря, які є шкідливими для довкілля чи здоров'я.

Економіку заохочують використовувати ресурсозберігаюче виробництво (precycling) і стимулюють циркулярну економіку (recycling). Проте участь громадян вважається найважливішим інструментом. В іншому випадку неможливо досягти уникнення утворення відходів, цілеспрямованого розділення відходів і збереження ресурсів. Перша концепція безвідходного виробництва в Європі була розроблена компанією Cannoli в Тоскані (Італія) у 2007 році [1].

Першим містом в Європі, яке розробило стратегію без відходів, був Капаннорі. Тут люди чинили опір будівництву сміттеспалювальних заводів, отже муніципалітет північної Тоскани у 2007 році поставив за мету припинити виробництво відходів до 2020 року. Було розроблено стратегію вирішення проблеми відходів без спалювання чи захоронення, яка ґрунтувалася на такому:

Переробку відходів слід максимально збільшити за допомогою систем роздільного збору. Економічні стимули повинні сприяти зменшенню відходів у джерелі. Громада також різними ініціативами намагається зменшити залишки відходів. Відкрилися магазини, які продають регіональні продукти без упаковки. Є громадські питні фонтанчики, які позбавляють від необхідності купувати воду в пластикових пляшках. Громадяни можуть здати одяг, взуття чи іграшки на станцію переробки. Там їх ремонтують і перепродають малозабезпеченим людям. А ще місто субсидує пральні підгузки. Тут також проводяться конкурси без відходів, щоб допомогти жителям прийняти та реалізувати такі ініціативи.

Результати вражаючі. У період з 2004 по 2013 рік кількість відходів скоротилася на

39 відсотків з 1,92 кілограма до 1,18 кілограма на людину на день. Ще більш вражаючим є те, що залишкові відходи на душу населення на рік впали з 340 кілограмів у 2006 році до лише 146 кілограмів у 2011 році, тобто на 57 відсотків. Для порівняння: того ж року в Данії утворювалося в середньому 409 кілограмів сміття на душу населення. Нині близько 315 італійських міст мають сертифікат «Zero Waste City» [2].

Повідомлення про ці ініціативи має вирішальне значення для справедливого переходу до економіки без пластику на глобальному Півдні. Наприклад: у 2018 році в місті Сан-Фернандо на Філіппінах кооператив переробляв 80 відсотків відходів замість того, щоб відправляти їх на звалища.

Крім того, муніципалітет поступово вжив подальших заходів: він заборонив пластикові пакети, що торкнулося щонайменше 9000 компаній. Він стягував податок на одноразову упаковку, а натомість надавав альтернативи. Кампанії отримали 85% визнання серед населення, оскільки постійно докладалися зусилля, щоб донести до них значення: освітні дискусії від дому до дверей, регулярні радіопередачі, діалоги з бізнес-групами та індивідуальні зустрічі; наприклад, з торговими центрами, які утворюють велику кількість відходів.

Це також зменшило навантаження на міський бюджет: щорічні витрати на транспортування сміття на сміттєзвалище приблизно за 40 кілометрів зменшилися на 82 відсотки. Муніципалітет використав заощаджені кошти для фінансування додаткових спеціалістів з утилізації та покращення систем утилізації відходів.

Капаннорі та Сан-Фернандо показують, що безвідходний шлях складається з поєднання жорстких і м'яких заходів. З одного боку, управління органічними відходами, роздільне збирання різних типів відходів, децентралізовані та технічно нескладні моделі, економічні стимули, заборони на певні матеріали та вказівки та практики щодо мінімізації відходів. З іншого боку, населення, а також компанії повинні бути залучені до всіх етапів розробки стратегії та політики. Так виникають нові бізнес-моделі. А також заощадження, які повертаються в громаду.

Пластик настільки всюдисущий, що проти нього немає універсальної срібної кулі. Рішення потребує цілісного підходу. Як тільки це знайдено, створюється самопідсилювальний цикл. Коли споживачі публікують у соціальних мережах зображення фруктів і овочів, зайво упакованих у пластик, використовуючи хештег #DesnudaLaFruta («Вийми фрукти»), вони

просувають нову норму. А інноваційні підприємці допомагають налагодити безвідходні форми споживання. Ви просто повинні почати сумніватися в тому, що, здається, було завжди [3].

Встановлення нульових відходів як муніципальної цілі все ще не дуже поширене в Німеччині. У цій країні відходи часто розглядаються як енергетичний ресурс. Численні сміттєспалювальні заводи виробляють дешеву енергію, але тільки якщо можна спалити достатню кількість відходів. Це означає суперечність підходам до запобігання утворенню відходів.

Проте зараз деякі міста дотримуються іншого підходу. У 2021 році Кіль став першим містом без відходів, яке було сертифіковано асоціацією Zero-Waste-Cities-Europe. Завдяки своїй концепції без відходів, опублікованій у 2021 році, Мюнхен хоче скоротити побутові відходи на душу населення на 15 відсотків до 2035 року. Зараз Регенсбург розробляє стратегію безвідходного виробництва. Отже, в Німеччині теж щось відбувається. Але без охочих громадян це не вийде і в цій країні. Варто почати – для клімату та навколишнього середовища та власної якості життя.

У Німеччині переробна переробка переважної більшості продуктів, на жаль, все ще вражає низька. До такого висновку прийшло дослідження «Вторинна сировина в Німеччині», опубліковане у квітні 2021 року та підготовлене Інститутом енергетичних та екологічних досліджень (Ifeu) на замовлення Німецької асоціації охорони природи (NABU). Відповідно, частка перероблених матеріалів у загальному споживанні німецької сировини становить лише дванадцять відсотків. І найгірше: навіть якби всі продукти, придатні для вторинної переробки, у Німеччині були фактично перероблені, це значення можна було б збільшити лише до 22 відсотків. У дослідженні використовується так званий показник циклічного використання матеріалів (CMU) як еталонна модель, яка служить індикатором циклічної економіки в ЄС.

В Україні відкрився онлайн магазин з безвідходними товарами. В Україні відкрили онлайн-магазин з виготовленими з природного матеріалу товарами, які біологічно розкладаються. Ресурс Ozero покликаний допомогти свідомим українцям жити за принципом «ZeroWaste» – нуль відходів.

У дружньому до навколишнього середовища магазині можна придбати екологічну бамбукову зубну щітку і ватні палички, а найближчим часом – багаторазові пляшки та чашки, сумки й мішечки, люфу (мочалку з кабачка), які після використання не шкодитимуть довкіллю.

Принцип Zero waste передбачає використання поновлюваних матеріалів: паперу, металу, скла, які підлягають переробленню, і, як результат, зменшення викидів в атмосферу.

Міжнародний альянс Zero Waste International закликає людей відмовитися від продуктів, які їм не потрібні й навчитися шукати альтернативу. Наприклад, не використовувати пластикові пакети в магазині, а брати з собою сумки.

Zero Waste Alliance Ukraine – це об'єднання організацій та активістів України, які працюють над вирішенням проблеми відходів в Україні. Головною метою спілки є вплив на реформування системи поводження з відходами та ресурсами в Україні.

Засновано у 2020 році. До складу Zero Waste Alliance Ukraine входять шість організацій: зі Львова, Харкова, Києва, Маріуполя, Луцька і Херсона.

Громадська організація «Суспільство Нуль Відходів» працює над розвитком системи управління відходами не тільки у столиці, але й в інших містах країни та на міжнародному рівні.

Громадська організація «Нуль Відходів Львів»: її місією якої є сприяння реалізації принципів zero waste в Україні шляхом створення зразкового муніципалітету – Львова, який стане прикладом для інших міст-кандидатів програми «Місто нуль відходів».

Громадська організація «Центр громадських та медійних ініціатив» / Kharkiv Zero Waste: історія руху почалася у 2017 році з появи мобільного пункту Прихисти пакет. З масштабування діяльності у 2018 було створено ГО «Центр громадських та медійних ініціатив». Зараз організація активно працює над тим, щоб м. Люботин (Харківська область) отримало статус кандидата міста нуль відходів. У 2020 році організація стала співзасновницею Zero Waste Alliance Ukraine.

Громадська організація «Нуль Відходів Луцьк» / Zero Waste Lutsk у м. Луцьк: організація діє з 2021 року у м. Луцьк та активно працює над розвитком сфери управління відходів та кругової економіки у рідному місті. Зокрема Zero waste Lutsk провадить просвітницьку роботу серед місцевих, а саме навчання, лекції та консультації на zero waste тематику для молоді та підприємців.

Громадська організація «Екологічні новини» / Ecological News у м. Херсон: організація розпочала свою діяльність у Херсоні у 2019 році. Усе почалося з невеличкої еко-крамнички і переросло до постійних зустрічей в екоклубі, організації виставок, семінарів, лекцій і згодом до масштабної просвітницької роботи. З початку 2022 «Екологічні новини»

стали членами Zero Waste Alliance Ukraine. З початком повномасштабного вторгнення члени організації покинули рідне місто та масштабували свою діяльність на інші міста України, а також зосередили свою діяльність над питанням повоєнного відновлення Херсонської області.

Ініціативна група Маріуполя активно працювала над екопросвітою та поширенням культури роздільного збору відходів у рідному місті. На початку 2022 року Mariupol Zero Waste стали членами Zero Waste Alliance Ukraine. Через повномасштабне вторгнення росіян були змушені виїхати з Маріуполя та адаптувати свою діяльність під нові реалії. Тож зараз вони активно вивчають досвід інших країн, працюють над проектом повоєнної відбудови Маріуполя та проводять просвітницьку роботу по інших містах України.

Висновки. Щоб визначити потенціал концепції «нуль відходів», був розроблений сценарій «нуль відходів». Це показує, скільки

залишкових відходів у тоннах (т) можна заощадити до 2050 року. Основою для цього є сценарій «бізнес-як-звичайний» (будівництво), тобто сценарій про те, як могло б розвиватися утворення відходів, якби не було вжито заходів для зменшення або уникнення відходів.

На додаток до зменшення загальної кількості відходів, зменшення залишкових відходів відіграє ключову роль у концепції Zero Waste, оскільки вони переробляються термічно. Завдяки кращому відокремленню типів відходів, які часто утилізуються разом із залишками, цінні матеріали можна зберегти та, таким чином, повторно використати.

Початкові значення балансу відходів для Шлезвіг-Гольштейну 2017 були використані як база даних для сценарію без відходів. Цільовими горизонтами є 2035 і 2050 роки. У концепції Zero Waste були розроблені різні заходи, які по-різному впливають на кількість відходів.

Список використаних джерел:

1. Вергун О.М., Іванюта С.П. Проблеми державного регулювання у сфері поводження з відходами та шляхи їх вирішення. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>
2. Технології поводження з відходами харчових виробництв : навч. посіб. для ВНЗ / Г.В. Крусір, Р.І. Шевченко, Я.П. Русєва, І.П. Кондратенко, І.П. Крайнов; Одес. нац. акад. харч. технологій. Одеса : Астропринт, 2014. 400 с.
3. Паулі Г. Синя економіка: 10 років. 100 інновацій. 100 мільйонів робочих місць : доп. Рим. Клубу / Ред. Л. Ярошенко; пер. А. Побережна; Фонд «Богдана Гаврилишина», Фонд «Скорочення ризиків». Київ, 2012. 353 с.

References:

1. Verhun, O.M. and Ivaniuta, S.P. (2013) Problems of state regulation in the field of waste management and ways of their solution. Analytical note. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1386/>
2. Krusir, H.V., Shevchenko, R.I., Rusieva, Ya.P., Kondratenko, I.P. and Krainov, I.P. (2014) Tekhnolohii povodzhennia z vidkhodamy kharchovykh vyrobnytstv: navch. posib. dlia VNZ [Technologies of waste management of food production: a textbook for universities]. Odessa: Astroprynt.
3. Pauli, G. (2012) Synia ekonomika: 10 rokiv. 100 innovatsii. 100 milioniv robochykh mist: dopovid Rymському Klubu [Blue Economy 10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs: report to the Rome Club]. Fond "Bohdana Havrylyshyna" & Fond "Skorochenia ryzykiv". Kyiv.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-3>

УДК 338.43

Ігнатушенко О. С.

аспірант,

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7994-7069>**Ihnatushenko Oleksandra**

Postgraduate Student,

Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution

"Interregional Academy of Personnel Management"

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

FEATURES OF INVESTMENT ENSURING THE FUNCTIONING OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE GLOBAL ECONOMIC ENVIRONMENT

Досліджено та проаналізовано основні особливості інвестиційного забезпечення функціонування аграрного сектору України в умовах глобального економічного середовища. Встановлено, що вітчизняний аграрний сектор має суттєвий потенціал та можливості для розвитку окремих його напрямів, в тому числі потенціал розвитку органічного виробництва. Здійснено аналіз динаміки світового виробництва, споживання, запасів і торгівлі зерновими, а також топ експортерів аграрної продукції в 2019/2021 маркетингових роках та географічної структури експорту товарів з України дозволяє виділити. Визначено, що Україна вже тривалий час входить до складу найважливіших учасників глобального аграрного ринку і займає в ньому місце в десятці світових лідерів. На підставі аналізу структури українського експорту за товарними групами встановлено, що у структурі економіки України в довоєнний період агропродовольчий ринок займав друге місце за доходами від експорту після металургійного комплексу. На підставі проведеного дослідження встановлено розміри збитків та недоотриманих доходів вітчизняних агровиробників внаслідок триваючої військової агресії на території України з боку росії. За результатами критичного аналізу динаміки вітчизняного аграрного експорту зроблено висновки, що хоча масштаби більшості відповідних глобальних ринків і не є надто великими, вітчизняний потенціал для можливого збільшення його присутності на них є надто суттєвим, що має представляти зацікавленість зовнішніх інвесторів, в тому числі транснаціональних компаній, які вже плідно працюють та широко представлені на вітчизняному аграрному ринку (переважно у переробці, логістиці тощо).

Ключові слова: аграрний сектор, глобальний ринок, динаміка, експорт, імпорт, інвестиційне забезпечення, потенціал, тваринництво, особливість.

The main features of investment support for the functioning of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of the global economic environment have been studied and analyzed. It has been established that the domestic agricultural sector has significant potential and opportunities for the development of some of its areas, including the potential for the development of organic production. An analysis of the dynamics of world production, consumption, stocks and trade in grain was carried out, as well as the top exporters of agricultural products in the 2019/2021 marketing years and the geographical structure of the export of goods from Ukraine. It has been determined that Ukraine has been one of the most important participants in the global agricultural market for a long time and is among the ten world leaders in it. Based on the analysis of the structure of Ukrainian exports by product groups, it was established that in the structure of the economy of Ukraine in the pre-war period, the agro-food market took second place in terms of export revenues after the metallurgical complex. On the basis of the conducted research, the amount of losses and unearned income of domestic agricultural producers as a result of the ongoing military aggression on the territory of Ukraine by Russia was determined. Based on the results of a critical analysis of the dynamics of domestic agricultural exports, it was concluded that although the scale of most relevant global markets is not too large, the domestic potential for a possible increase in its presence on them is too significant, which should represent the interest of external investors, including multinational companies, which are already fruitfully working and widely represented on the domestic agricultural market (mainly in processing, logistics, etc.).

Keywords: agricultural sector, global market, dynamics, export, import, investment security, potential, animal husbandry, feature.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України має суттєвий потенціал виробництва, який не використовується повною мірою, при значно нижчому рівні внутрішніх потреб. Водночас, йому потрібні постійні інвестиції як для вкрай важливого відновлення в процесі функціонування, так і задля подальшого розвитку та збільшення.

З огляду на це, аграрний сектор, як можливий об'єкт інвестування як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів окрім загальних особливостей та переваг, потребує окремого детального дослідження, виявлення особливостей та тенденцій його розвитку та функціонування, оцінка його стану, наявних та потенційних ризиків, викликів та загроз, що зможе дати загальну картину щодо можливостей та успішності інвестування. Адже будь-яке аграрне підприємство здійснює свою діяльність в певних умовах та не певному ринку, залежить від умов та правил, що склались на ньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів розвитку та функціонування аграрного сектору присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зважаючи на важливість даної теми для суспільства. Так, аналізу та вирішенню багатьох проблем аграрного сектору економіки України приділяли увагу у своїх наукових працях М. Бетлій, М. Зубець, В. Гесць, І. Гончарук, Г. Калетнік, Ю. Мельник, О. Мисник, Ю. Лупенко, Б. Пасхавер, Н. Пришляк, І. Прокопа, М. Присяжнюк, П. Саблук, О. Саблук, О. Трофімцева, О. Чаплигіна, І. Шварц та цілий ряд інших. Ґрунтовні дослідження питань сталого розвитку аграрного сектора економіки здійснено у роботах Я. Григоренка, Є. Жураківського, М. Месель-Веселяк, Ю. Попової, Л. Свистуна, Р. Смоленюк, М. Стегней, С. Тодорюк, К. Штепенко, тощо. Дослідженню окремих аспектів та проблем функціонування аграрного сектору в умовах війни присвячені праці таких вчених як О. Бородіна, Н. Гахович, Л. Дейнеко, О. Кушніренко, І. Костенко, М. Негрей, Т. Осташко, В. Русан, А. Тараненко, О. Ципліцька та інших.

Водночас, незважаючи на здійснені дослідження, а також враховуючи кардинальні зміни умов та особливостей глобального середовища, що продовжують постійно змінюватись, дане питання потребує додаткових досліджень та уваги з боку науковців і має суттєвий науково-практичний потенціал.

Мета статті. Мета статті полягає в здійсненні комплексного аналізу особливостей інвестиційного забезпечення функціонування

аграрного сектору України в умовах глобального економічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія України є найбільшою серед країн Європи і складає 60350 тис. га. В структурі вітчизняного земельного фонду найбільша частина припадає на сільськогосподарські угіддя, частка яких складає майже 69% або 41310,9 тис. га. В цих сільськогосподарських угіддях на долю ріллі приходить найбільша частка, яка складає 79% або в абсолютному значенні – 32757,3 тис. га; інша вагома частка припадає на сіножаті та пасовища – 18% або в абсолютному значенні – 7534,2 тис. га. Все це є вагомим свідченням суттєвого потенціалу вітчизняного аграрного сектору, а також додатковим аргументом для залучення інвестицій не лише в Україні, а й коштів закордонних інвесторів. Окрім цього, необхідно зробити акцент на наявному високому потенціалі для розвитку тваринництва в Україні – згідно з екологічними нормативами загальна площа кормових угідь у вітчизняному земельному фонді може досягти 13,1 млн га. Таким чином, українські аграрії – відповідно до вимог ЄС щодо навантаження поголів'я на кормові угіддя (1:1,5) – зможуть утримувати 19,6 млн умовних голів, а за поки що більш реалістичного для вітчизняного тваринництва співвідношення 1:1 поголів'я в Україні може бути збільшено у 1,5 раза (до 13,1 млн умовних голів) [1].

Вагомим аргументом для інвесторів також має бути той факт, що згідно з Національною економічною стратегією на період до 2030 року передбачається збільшення площі земель з органічним статусом не менше як до 3% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення (потенціал розширення земель під органічне виробництво в Україні становить 4000 тис. га) [2]. Частина з цих земель уже пройшла відповідну сертифікацію для підтвердження можливості ведення органічного виробництва, а загальна площа, яку вже було сертифіковано складає понад 410,6 тис. га. Тобто, потенціал для нарощування в Україні доволі суттєвий і може бути ще збільшений в короткій перспективі у декілька раз без додаткових суттєвих витрат коштів та часу.

Зважаючи на триваючу військову агресію росії на території України необхідно окремо виділити так званий довоєнний період, коли вітчизняне сільське господарство мало доволі високі темпи зростання, що значно виділяло його серед всіх інших галузей вітчизняної економіки:

– у період 2009–2013 років темпи зростання валової продукції агропромислової галузі становили понад 25%;

– у період 2014–2015 років, який супроводжувався внутрішньою політичною та економічною кризами, а також падінням вітчизняної економіки у розмірі 16%, вітчизняна агропромислової галузь хоча і не спромоглася показати позитивний тренд, водночас загальне зменшення склало лише 3%;

– у період 2016–2018 років темпи зростання валової продукції агропромислової галузі становили 12%, а за останній передвоєнний 2021 року, навіть незважаючи на обмеження введені світовою коронавірусною кризою, воно збільшилося на 16,4% порівняно з попереднім роком [1].

Відповідно, по-перше, суттєво зросла частка вітчизняної продукції на глобальному сільськогосподарському ринку; по-друге, все це добре вписувалося в кон'юнктуру зростаючого глобального продовольчого ринку, де Україна має статус глобального гравця (тривалий час Україна є одним зі світових лідерів за експортом сільськогосподарських продуктів, серед яких олія соняшникова, пшениця, кукурудза, ячмінь), з його зростаючими потребами та постійно високим попитом на сільськогосподарську продукцію.

Україна, будучи одним із ключових гравців на глобальному аграрному ринку, забезпечує експортне постачання суттєвих обсягів продовольства та входить в ТОП-10 світових експортерів, а по окремим позиціям продовольства – в ТОП-5 та ТОП-3. Серед найбільш популярних експортних агропромислових товарів, за рахунок яких Україна посідає такі позиції необхідно виділити наступні:

– соняшникова олія – розмір вітчизняного експорту в структурі світового експорту становить 52%;

– макуха – розмір вітчизняного експорту в структурі світового експорту становить 60%;

– кукурудза, ячмінь, ріпак – розмір вітчизняного експорту в структурі світового експорту становить 15%;

– пшениця – розмір вітчизняного експорту в структурі світового експорту становить 10%.

Серед країн імпортерів продукції вітчизняного аграрного сектору (переважно це стосується зерна, а також соняшникової олії) переважають найбільш бідні країни Африки і Азії. Серед країн, залежних від імпорту українського зерна і рослинної олії, – Єгипет, Індонезія, Бангладеш, Філіппіни, Лівія, Алжир, Ірак, Пакистан, Ефіопія та ін. Зокрема, світові інформаційні агентства повідомляють про гуманітарну кризу в Єгипті, де через війну в Україні ціни на несубсидований хліб для населення зросли на 25%, а витрати уряду на програму субсидування хліба подвоїлися [3].

Загалом, майже 400 млн людей у світі є споживачами вітчизняного зерна, для більшості з яких це є основним ресурсом для виживання, адже вони перебувають за межею бідності, а голод для них є актуальною проблемою [4].

Після початку військової агресії російської федерації у 2022 році експортні можливості України суттєво зменшились, а в окремі періоди експорт вітчизняної сільськогосподарської продукції став взагалі неможливим. Основною причиною цього стали окупація (наприклад, портів, що розташовані у Бердянську, Маріуполі, Херсоні та інших містах) та військова блокада вітчизняних портів. Адже переважним видом транспорту для вітчизняного сільськогосподарського експорту завжди виступав морський транспорт, на долю якого приходилося майже 90%. Відтак, найбільшим імпортером українських товарів у 2022 році стала Польща – понад 15% експорту, далі Румунія (8,7%), Туреччина (6,7%), Китай (5,6%), Угорщина (5,1%), Німеччина (5,1%). За попередніми оцінками, затримка доставки агропродовольчих товарів імпортерам коштує Україні близько 1,5 млрд дол. США щомісяця [5].

Аналіз географічної структури експорту товарів з України дозволяє виділити:

– позитивну динаміку товарних потоків до Польщі (+27,4%), Румунії (+150%), Угорщини (+49,6%), Словаччина (+51,4%), Болгарія (+71,9%);

– негативну динаміку експортних потоків, зокрема найбільші скорочення обсягів були у торгівлі з: росією (-89,1%), білоруссю (-87,4%), КНР (-69,2%), Індією (-64,3%), ОАЕ (-61,2%), Єгиптом (-58,8%), Іраном (-57,8%), Ізраїлем (-55%), Італією (-52,5%). По багатьох торговельних партнерах відбулося зменшення обсягів експорту від 30% до 50% у середньому.

Серед найбільшій імпортерів товарів вітчизняного аграрного сектору варто відзначити у регіональному плані: Європейський Союз – 55,6%, Азійський регіон – 32,2% та країни Африки – 7%. За частками країн у загальному українському експорті АПК першу позицію займала Польща – 11,4%, другу – Румунія з 11,0%. Далі: Туреччина (9,5%), Китай (8,1%), Іспанія (5,7%), Нідерланди (5,1%), Італія (4,0%), Індія (3%), Німеччина (3%), Єгипет (5%).

Значний попит на пшеницю на світовому продовольчому ринку спровокував постійне зростання її виробництва протягом останніх років:

– по результатах 2021/2022 рр. було вироблено 780,3 млн т пшениці;

– по результатах 2022/2023 рр. було вироблено 788,3 млн т пшениці;

– по результатах 2023/2024 рр. прогнозується, що буде вироблено 789,8 млн т пшениці.

Серед країн-лідерів у виробництві пшениці необхідно виділити наступні Китай, Індія, РФ, США та Австралія. При цьому перше місце у цьому переліку виробників займає Китай. На жаль для України ситуація погіршилась і вона посіла лише 10 місце, хоча до цього часу стабільно займала 7 місце. Водночас, тут необхідно взяти до уваги той факт, що увесь сезон українські аграрії відпрацювали в умовах війни з росією, утримання Україною статусу одного з десяти найбільших світових виробників пшениці цілком можна зарахувати до головних досягнень 2022/2023 маркетингового року [6].

У структурі економіки України в довоєнний період агропродовольчий ринок займав друге місце за доходами від експорту після металургійного комплексу. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2021 році порівняно з 2020 роком відбулося значне зростання товарів – на 34%, що відповідає 72,82 млрд дол США, у той же час експорт зріс на 38,4% – до 68,09 млрд дол. США [7].

Якщо розглядати окремо експорт таких сільськогосподарських культур як кукурудза, пшениця, соняшникова олія та шрот, то необхідно зазначити, що частка України в їх загальносвітовому експорті перевищує 14%, що в абсолютному виразі складає 58,1 млн тон. Безперечними лідерами в цьому списку виступають соняшникова олія та шрот:

- середньорічна частка українського експорту в загальному обсязі світової торгівлі кукурудзи та пшениці становить 10%-15%;

- середньорічна частка українського експорту в загальному обсязі світової торгівлі соняшникової олії та соняшникового шроту становить 51% та 58% відповідно [8].

Війна вплинула не лише на обсяги експорту с/г товарів, а й на його структуру. Основним експортним товаром залишалася кукурудза, а частка пшениці зменшилася. Це можна пояснити наступними основними причинами:

- а) меншими запасами пшениці;

- б) змінами в торговельній політиці для підтримки внутрішньої продовольчої безпеки в країні. 6 березня уряд запровадив ліцензування експорту пшениці, кукурудзи, соняшникової олії та інших харчових продуктів. Однак 24 березня ліцензування експорту кукурудзи та соняшникової олії було скасовано. Експорт пшениці залишився дещо обмеженим, оскільки цей продукт вважається стратегічним у воєнний час. У березні-червні, місячні обсяги експорту знизилися. Через новий урожай пшениці, на початку липня було скасовано ліцензування експорту.

На відміну від пшениці, торгівля кукурудзою не так уповільнилася; фермери пропонували суттєву знижку на внутрішньому ринку для реалізації значних запасів цієї культури. Схожа ситуація була і з насінням соняшнику. У довоєнний період експорт цього продукту був невеликим через експортне мито та великий попит з боку місцевої переробної промисловості. Соняшник експортувався переважно у вигляді соняшникової олії та шроту. Але за останні місяці обсяги експорту насіння соняшнику зросли. Фермери хочуть звільнити місце для зберігання нового врожаю і почали масовий продаж насіння соняшнику. У багатьох випадках експорт цієї культури був вигіднішим, ніж продаж на переробні заводи, які не були активними покупцями через великі запаси олії [9].

Розглядаючи експорт продукції вітчизняного тваринництва необхідно відзначити, що його частка в структурі світового експорту продукції тваринництва завжди була не суттєвою. Так, по результатах 2018–2020 рр. вітчизняними виробниками було поставлено на світовий ринок:

- меду і яєць – відповідно 10 і 4% від обсягів світового ринку;

- волоських горіхів і сушеного гороху – майже по 6% кожен;

- курятини – 3%;

- яловичини, свинини, молока, вершкового масла, сирів – не більше 1%;

- овочів, фруктів, ягід – не більше 1%.

Окремо необхідно виділити активну участь великого іноземного капіталу у діяльності вітчизняного аграрного сектору, яке розпочалось наприкінці 20-го – початку 21-го сторіччя. Серед основних сфер агропродовольчого ринку, які привернули найбільшу увагу транснаціонального капіталу окрім безпосередньо виробництва сільськогосподарської продукції необхідно виділити такі як трейдинг, логістика, а також переробки сільськогосподарської продукції. Широко представлений транснаціональний капітал і на ринках ресурсів агропродовольчого виробництва, де сформувалася (і в певних сегментах відчутно посилюється) залежність вітчизняних аграріїв від імпортової ресурсної складової, насамперед техніки й обладнання, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо [10].

Особливий акцент, який є вкрай важливим для інвесторів, необхідно зробити на експорт вітчизняної агропродукції на агропромислові ринки іноземних країн:

1. Агрохолдинг «Kernel» здійснює експорт власної агропродукції до понад 80 країн. Серед основних ринків даного вітчизняного

холдингу необхідно виділити такі як країни Європейського Союзу (Бельгія, Велика Британія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія та цілий ряд інших), країни Африки (Єгипет, Саудівська Аравія, тощо), країни північної та південної Америки (Венесуела, Панама, США, тощо), країни Азії (В'єтнам, Індія, Китай, Кувейт, Литва, тощо) та інших.

2. Агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт» також здійснює експорт власної агропродукції до понад 80 країн. Серед основних ринків даного вітчизняного холдингу необхідно виділити такі як країни Європейського Союзу (Нідерланди, Німеччина, Словаччина, Чехія, Швейцарія тощо), країни Азії та Близького Сходу тощо.

3. Вертикально-інтегрований агропромисловий холдинг «Астарта-Київ» здійснює експорт власної агропромислової продукції переважно на іноземні ринки Азії, Близького Сходу та Африки.

Така експортна орієнтація вітчизняних виробників агропромислової продукції позитивно вплинула на потенціал та їх можливості, дозволила отримати достатній рівень доходів, необхідний для підтримання, а інколи навіть і зростання рівнів виробництва та конкурентоспроможності, оновлення парку основних засобів тощо. Зазначений успіх вітчизняних виробників агропродукції також, з одного боку, показав потенційним інвесторам наявний значний потенціал вітчизняного

аграрного сектору, з іншого, засвідчив високий рівень продовольчої безпеки країни, що є вкрай важливим в умовах триваючої військової агресії.

Висновки. Таким чином, вітчизняний аграрний сектор виступає доволі привабливим як для вітчизняних, так і для зовнішніх інвесторів адже має велику кількість безумовних конкурентоспроможних переваг на глобальному аграрному ринку: доступна власна сировина, зокрема, руда та продукція рослинництва (багатий родючий чорнозем та сприятливий клімат), збільшення перероблення якої допоможе якісно змінити наявний сировинний характер економіки; диверсифіковане виробництво; вигідне геополітичне розташування країни; високий інтелектуальний капітал країни; доступна електроенергія; високі рівень сільськогосподарської продукції з низьким вмістом хімічних та ГМО речовин, спроможність конкурувати на зовнішньому ринку з аналогічною продукцією.

В той же час, вкладення додаткових інвестицій в розвиток вітчизняного агропромислового сектору сприяло б його подальшому розвитку, дозволило б збільшити експорт вітчизняних продуктів переробки сільського господарства. З метою подальшого визначення привабливості вітчизняного аграрного сектору доцільним є дослідження його особливостей, стану та тенденцій функціонування та розвитку, ризиків та можливостей.

Список використаних джерел:

1. Виклики та наслідки агропродовольчої спеціалізації України у світовій економіці : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О.В. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», електрон. дані, 2023. 254 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Національна економічна стратегія на період до 2030 року» № 179 від 03.03.2021 р.
3. El Saft S., Lewis A. Egyptians count rising bread costs as Ukraine war disrupts wheat exports. *Reuters*. 2022. Mar 17.
4. Офіційний сайт Київської школи економіки: Kyiv School of Economics. URL: www.kse.ua
5. Zasiadko M. Alternative logistics: Ukraine looks for new gateways to export its goods. *Intermodal*. 2022. Apr 07. Електронний документ. URL: <https://intermodalnews.eu/2022/04/07/alternative-logisticsukraine-looks-for-new-gateways-to-export-its-goods/> (дата звернення: 13.05.2023).
6. ТОП-10 країн виробників пшениці в 2022/23 МР. URL: <https://www.lnz.com.ua/news/top-10-krain-virobnikiv-psenici-v-202223-mr> (дата звернення: 21.07.2023).
7. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
8. Експорт лише чотирьох ключових аграрних товарів з України щорічно становить близько 60 млн тонн. *АПК інформ*. 29 квіт. 2022 р. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1526701> (дата звернення: 21.05.2023).
9. Мартишев П., Мислицька А. Чи можна легко замінити українську пшеницю? Аналіз торговельних потоків. Київська школа економіки. 2022. 6 с.
10. Корпоратизація аграрного сектору економіки України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Шубравської О.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2020. 205 с.
11. Митна статистика. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/>
12. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2020. № 5. С. 26–37.

References:

1. Shubravska O.V. (2023) *Vyklyky ta naslidky ahroprodovolchoyi spetsializatsiyi Ukrainy u svitoviy ekonomitsi: kolektyvna monohrafiya* [Challenges and consequences of agro-food specialization of Ukraine in the world economy: a collective monograph]. Kyiv, 254 p.
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "National economic strategy for the period until 2030" No. 179 dated 03.03.2021.
3. El Saft, S., Lewis, A. (2022) Egyptians count rising bread costs as Ukraine war disrupts wheat exports. *Reuters*.
4. Official website of the Kyiv School of Economics: Kyiv School of Economics. Available at: www.kse.ua
5. Zasiadko M. (2022. Apr 07) Alternative logistics: Ukraine looks for new gateways to export its goods. *Intermodal*. Available at: <https://intermodalnews.eu/2022/04/07/alternative-logisticsukraine-looks-for-new-gateways-to-export-its-goods/> (accessed May 13, 2023).
6. TOP-10 wheat producing countries in 2022/23 MY. Available at: <https://www.lnz.com.ua/news/top-10-krain-virobnikiv-psenici-v-202223-mr> (accessed July 21, 2023).
7. State Statistics Service of Ukraine. Official website. Available at: <https://ukrstat.gov.ua>
8. Eksport lyshe chotyrok klyuchovykh ahrarnykh tovariv z Ukrainy shchorichno stanovyt blyzko 60 mln tonn (April 29, 2022) [The export of only four key agricultural products from Ukraine is about 60 million tons annually]. *APC inform*. Available at: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1526701> (accessed May 21, 2023).
9. Martyshev P., Myslitska A. (2022) Chy mozha lehko zaminuty ukrayinsku pshenytsyu? Analiz torhovelnnykh potokiv [Is it possible to easily replace Ukrainian wheat? Analysis of trade flows]. *Kyivska shkola ekonomiky*, 6 p.
10. Shubravska O.V. (2020) *Korporatyzatsiya ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: kolektyvna monohrafiya* [Corporatization of the agrarian sector of the economy of Ukraine: a collective monograph]. Kyiv, 205 p.
11. Customs statistics. Official website of the State Fiscal Service of Ukraine. Available at: <http://sfs.gov.ua/ms/>
12. Ostashko T.O. (2020) Silskohospodarskyi eksport Ukrainy v umovakh viyny i shlyakhy yoho vidnovlennya [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ukraine economy*, no. 5, pp. 26–37.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-4>
УДК 330.341.2

Морозов Т. О.

кандидат економічних наук, докторант,
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7362-8590>

Morozov Timur

PhD in Economics, Doctoral Student,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics, and Business
Private Joint-Stock Company "Higher Education Institution
Interregional Academy of Personnel Management"

АНАЛІЗ ОЗНАК ЕВОЛЮЦІЙНОГО І РЕВОЛЮЦІЙНОГО ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

ANALYSIS OF THE CHARACTERISTICS OF THE EVOLUTIONARY AND REVOLUTIONARY PATHS OF DEVELOPMENT OF THE STATE'S INNOVATIVE ECONOMY

У статті досліджено поняття «еволюційна інноваційна економіка», «революційна інноваційна економіка», що визначають відмінність різних інноваційних систем країн, але систем взаємопов'язаних, еколого-соціально-економічних, побудованих логічними та обґрунтованих природних ідей інноваційного розвитку на різних рівнях, спрямованих, у тому числі, на вирішення проблем та завдань науково-технічної політики України. Це досягається шляхом дотримання ознак, принципів, застосування відповідних інструментів (способів, методів, планів), які структуровані та мають наукове та практичне значення. Розроблено спеціальну концепцію управління інноваційним розвитком, зокрема, в Україні, метою якої є позначення універсально можливих на даний момент стратегічних векторів, формування бачення інноваційного розвитку в дослідницькому режимі, а також визначення способів організації знань на різних рівнях управління у системі науково-технічної політики України. Концептуалізація основних аспектів управління інноваційним розвитком передбачає визначення специфічних принципів: орієнтації, ясності, систематизації, оптимальності, євристики, значимості. Запропоновано сучасні підходи з метою ефективного використання інструментів інноваційного розвитку в умовах поглиблення інтеграційних процесів, у тому числі і в Україні. Ця стаття надає огляд ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки держави. На основі аналізу літератури, даних і прикладів із різних країн, означено наступні ключові аспекти: Еволюційний шлях розвитку інноваційної економіки характеризується поступовими змінами, стабільністю інститутів та помірним ризиком. Цей шлях може забезпечувати стабільний економічний ріст і інновації, що базуються на вдосконаленні існуючих технологій і процесів. Революційний шлях розвитку інноваційної економіки передбачає радикальні зміни, високий ризик та невизначеність. Він може призвести до швидкого економічного росту і створення абсолютно нових галузей і технологічних парадигм. Вибір між цими шляхами залежить від конкретних цілей, ресурсів та контексту кожної країни. Еволюційний шлях може бути переважним для країн, які прагнуть до стабільного та постійного економічного росту, тоді як революційний шлях може бути обраним для швидкого інноваційного розвитку. Дослідження ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки – це лише перший крок у розумінні складної проблеми розвитку інновацій в країнах. Майбутні дослідження можуть поглибити знання в цій галузі та дослідити наступні аспекти: Роль держави та політики: дослідження можуть надати більше уваги тому, як державні політики впливають на вибір між еволюційним і революційним розвитком інноваційної економіки. Інноваційні стратегії: аналіз успішних інноваційних стратегій, включаючи досвід різних країн, може надати цінні висновки для інших націй. Регіональні відмінності: розгляд різниць у виборі шляху розвитку між регіонами в одній країні може дати уявлення про вплив контексту на рішення в галузі інновацій. Оцінка ефективності: майбутні дослідження можуть займатися оцінкою ефективності еволюційних і революційних шляхів з точки зору економічного зростання і інновацій.

Ключові слова: інноваційний розвиток, економічне зростання, еволюційна та революційна, інноваційна економіка, глобалізація, технологічні революції та геополітичні зміни.

The article explores the concepts of "evolutionary innovation economy" and "revolutionary innovation economy" which define the distinctions between different innovation systems of countries. However these systems are interconnected ecologically, socially, and economically and constructed with logical and well-grounded natural ideas for innovative development at various levels. They are aimed at addressing the issues and tasks

of Ukraine's science and technology policy. This is achieved by adhering to characteristics, principles, and the application of relevant instruments (methods, techniques, plans) that are structured and have both scientific and practical significance. A special concept for managing innovative development has been developed particularly in Ukraine. The purpose of this concept is to identify universally possible strategic vectors to form a vision of innovative development in a research mode and to determine the ways of organizing knowledge at various levels of management in the system of Ukraine's science and technology policy. The conceptualization of key aspects of innovation development management involves defining specific principles: orientation, clarity, systematization, optimality, heuristic, and significance. Contemporary approaches are proposed with the aim of effectively utilizing innovation development tools including the context of deepening integration processes in Ukraine too. This article provides an overview of the characteristics of evolutionary and revolutionary development of the state's innovation economy. Based on a review of the literature, data, and examples from various countries, the following key aspects are identified. The evolutionary path of innovation economy development is characterized by gradual changes, institutional stability, and moderate risk. This path can ensure stable economic growth and innovations based on the improvement of existing technologies and processes. The revolutionary path of innovation economy development involves radical changes, high risk, and uncertainty. It can lead to rapid economic growth and the creation of entirely new industries and technological paradigms. The choice between these paths depends on the specific goals, resources, and context of each country.

Keywords: innovation development, economic growth, evolutionary and revolutionary, innovation economy, globalization, technological revolutions, and geopolitical changes.

Постановка проблеми. Інноваційна економіка є одним з найважливіших чинників, що формують сучасний економічний розвиток держав у всьому світі. Вона втілює здатність суспільства створювати, використовувати та вдосконалювати нові технології, продукти і процеси, що, в свою чергу, сприяє зростанню продуктивності, підвищенню конкурентоспроможності та покращенню якості життя громадян. Інновації стали двигуном економічного зростання і можуть визначити майбутнє держав і регіонів, забезпечуючи їм стійкий розвиток. Основним стовпом інноваційної економіки є здатність країни адаптуватися до умов і швидко реагувати на виклики, які ставить перед нею глобалізація, технологічні революції та геополітичні зміни. У цьому контексті розуміння природи інноваційних процесів, а також визначення найкращих стратегій для розвитку інноваційної економіки стають ключовими аспектами, що визначають майбутнє держав і їхню здатність забезпечити добробут своїх громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційна економіка є однією із ключових галузей сучасної економічної науки. Існує множина теорій і концепцій, які пояснюють її роль і вплив на економічний розвиток держав [1, с. 3–6]. В рамках літературного огляду розглянемо декілька відомих теорій і концепцій:

Теорія ендегенного зростання: ця теорія розроблена Ромером та Лукасом [2, с. 4–10]. Теорія економічного зростання Ромера Пола М. є однією з ключових теорій, що розглядає процеси зростання економіки, особливо у контексті технологічного прогресу і інновацій. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що інвестиції в людський капітал і науково-технічний прогрес можуть бути двигуном економічного зростання. Основні положення

теорії економічного зростання Ромера включають інновації та інвестиції.

Ромер вважає, що зростання економіки залежить від інвестицій в людський капітал і науково-технічний прогрес. Його модель розглядає зростання як результат інноваційних зусиль, таких як дослідження і розробка нових технологій.

Отже, теорія економічного зростання Пола Ромера більше спрямована на пояснення **еволюційного** процесу, який веде до стійкого зростання, ніж на революційні зміни в економіці. До таких же висновків дійшли також Агіон Ф., Ховіт П. в роботі [3, с. 2–6]. Теорія ендегенного зростання Ромера є еволюційною, оскільки вона враховує поступовий розвиток та трансформацію економічних систем з часом, а не раптові революційні зміни.

Теорія економічного росту Роберта Солоу [4, с. 42–53], передбачає раптові революційні зміни, які характеризують, цю теорію економічного росту Солоу. вперше була представлена у 1956 році, є однією з фундаментальних теорій в галузі макроекономіки, яка допомагає розуміти розвиток економіки країни. Робота Солоу дала зрозуміти, які чинники впливають на зростання економіки та як можуть відбутися раптові революційні зміни у рівні життя нації.

Основна ідея теорії Роберта Солоу полягає в тому, що економічне зростання може бути пояснено надходженням нових технологій та підвищенням продуктивності праці.

Теорія Солоу надає інструменти для аналізу цих змін та розуміння їх революційного впливу на інноваційну економіку.

Іншою важливою фігурою є Пітер Друкер [5, с. 6–7], відомий австро-американський економіст та менеджер, який вніс вагомий внесок у розвиток управлінської теорії та практики. Він акцентував увагу на важливості інновацій та керування змінами в сучасному бізнесі.

Один із таких важливих фігур – Жозеф Шумпетер [6, с. 4–12], австрійський економіст, який вперше ввів поняття «творчого руйнування» (creative destruction) в економічну думку. Він стверджував, що інновації та підприємництво зумовлюють руйнування старих бізнес-моделей і створення нових, що сприяє економічному зростанню.

Автор узагальнив усі розглянуті підходи в роботі як модельні факторизовані виробничі функції [7].

$$Y = F(L, K) - \text{інерційна}, \quad (1)$$

$$Y = F(L, K, A) - \text{інноваційно імітаційна}, \quad (2)$$

$$Y = F(L, K, A, H) - \text{інноваційно модернізаційна}, \quad (3)$$

$$Y = F(L, K, A, H, I) - \text{інноваційно креативна}, \quad (4)$$

де

L – фактор праці, K – виробничий капітал,

A – нові технології $= f(\text{технологічних інновацій})$,

H – гуманітарний капітал $= f(\text{соціальних інновацій})$,

I – інституційний капітал $= f(\text{інституційних інновацій})$.

Найпростіша і найбільш популярна з них двофакторна ВФ Кобба-Дугласа (1), яка пов'язує обсяги виробництва (Y) з ефективністю концентрації та використання фактору праці (L) й капіталу (K). Більш розвинена версія Солоу, Хікса чи Харода (2) вводить і принципово важливий третій фактор, тобто інноваційний технологічний капітал (нові технології) – A). Далі, чверть століття тому, в 1992 році спільними зусиллями Менк'ю-Ромера-Уейля (3) в обіг було введено четвертий, критично важливий для прискореного економічного зростання фактор H – гуманітарний капітал. І нарешті, на межі тисячоліть, у 2000 році Ноулс і Гарсіс (4) додають п'ятий, вирішальний для переходу до інноваційного розвитку фактор I – інституціональний капітал, а китайські аналітики надають йому сучасної складної форми взаємодії трьох складових – «жорсткої», залежної від устрою влади та інституційної архітектури держави, «м'якої», відповідальної за політико-регуляторну ефективність державної та місцевої влади, і «віртуальної», яка формує позитивну мотивацію на мікрорівні. В розглянутих роботах питання еволюційного чи революційного шляху моделей інноваційної економіки не було розглянуто і не було вирішено. Тому визначена автором проблема є актуальною.

Формулювання проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями: необхідність аналізу шляхів розвитку інноваційної економіки. Незважаючи на

важливість інновацій для економічного зростання, існує широкий спектр підходів і стратегій, які держави можуть використовувати для розвитку інноваційної економіки. Однак, незважаючи на різноманітність цих стратегій, їх можна об'єднати в дві основні категорії: еволюційний і революційний шляхи розвитку інноваційної економіки. Еволюційний шлях передбачає поступове вдосконалення існуючих технологій, інститутів і процесів. Він пов'язаний з постійними змінами та постійним вдосконаленням. З свого боку, революційний шлях передбачає радикальні зміни, перехід до нових технологічних парадигм та кардинальні інституційні реформи. При цьому важливим питанням залишається, який шлях розвитку інноваційної економіки є найбільш підходящим для конкретної держави, враховуючи її історичний контекст, інституціональні особливості та соціокультурні фактори. Це призводить до актуальної проблеми необхідності аналізу шляхів розвитку інноваційної економіки з метою розуміння, який з них може бути найбільш ефективним і стійким в конкретних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою досліджень є аналіз ознак еволюційного та революційного шляхів розвитку інноваційної економіки держави з метою виявлення їхніх особливостей і ефективності в контексті сучасних викликів і можливостей. Для досягнення цієї мети ставляться наступні **завдання**:

1. Проаналізувати ключові концепції і теорії, пов'язані з інноваційною економікою і шляхами її розвитку.

2. Дослідити фактори, які впливають на вибір між еволюційним і революційними шляхами розвитку інноваційної економіки.

3. Провести порівняльний аналіз прикладів держав, які слідували різними шляхами розвитку, і виявити їхні досягнення та проблеми.

4. Сформулювати рекомендації для державних та регіональних органів управління з урахуванням результатів аналізу.

Методи досліджень. Методологія досліджень. Основними є методи визначення та пояснення понять «еволюційний» та «революційний» шляхи розвитку інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюційний та революційний шляхи розвитку інноваційної економіки представляють собою дві стратегічні альтернативи, які держави можуть обрати у процесі свого розвитку. Еволюційний шлях розвитку характеризується поступовими змінами та удосконаленням

існуючих технологій, процесів та інститутів. Він базується на інкрементальних змінах, які вносяться в існуючі системи. Еволюційний шлях зазвичай передбачає збереження стабільних інститутів та підтримку існуючого соціо-економічного порядку. Він надає більш передбачуване середовище для бізнесу та інновацій і часто пов'язаний з меншим ризиком. Револьюційний шлях розвитку передбачає радикальні зміни, перехід до нових технологічних парадигм та кардинальні інституційні реформи. У цьому випадку держава вживає заходи для розриву з традиційними структурами та прагне змінити економічну та соціальну парадигму. Револьюційний шлях може бути пов'язаний з високими ризиками та невизначеністю, але при успіху він може призвести до швидкого економічного зростання та трансформації. Роль інновацій у економічному рості та розвитку держави Інновації відіграють критичну роль у економічному рості та розвитку держави.

Економічний ріст, як правило, залежить від зростання продуктивності праці, а інновації сприяють збільшенню продуктивності [8].

Далі дано приклади аспектів ролі інновацій:

Підвищення продуктивності: Інновації призводять до створення більш ефективних виробничих методів, що збільшує продуктивність праці. Це може призвести до збільшення виробництва та зниження витрат на виробництво.

Створення нових ринків: Інновації часто відкривають нові ринки та бізнес-можливості. Нові продукти та послуги можуть залучити попит, що сприяє росту економіки.

Збільшення конкурентоспроможності: Інновації допомагають компаніям зміцнити свою конкурентоспроможність на світовому ринку. Компанії, які інвестують у дослідження та розробку, можуть створювати якісніші та сучасніші продукти.

Створення робочих місць: Інновації можуть стимулювати ріст та розвиток галузей, що, в свою чергу, може призвести до створення нових робочих місць та зниження рівня безробіття. С. Фактори, що впливають на вибір між еволюційними та революційними шляхами розвитку Вибір між еволюційними та революційними шляхами розвитку залежить від ряду факторів:

Інституціональна стабільність: Держави з стійкими інститутами та політичною стабільністю можуть бути більш схильними обирати еволюційний шлях.

Технологічні можливості: Наявність сильної науково-дослідницької бази та технологічного потенціалу може сприяти вибору революційного шляху.

Економічні та соціокультурні фактори: Економічна ситуація, рівень розвитку соціокультурних інститутів та підприємницької активності також впливають на вибір стратегії розвитку.

Геополітичний контекст: Вплив глобальних подій, таких як торговельні війни або зміни в світовому порядку, може вплинути на вибір стратегії.

Дослідження цих факторів є ключовим кроком у методологічному визначенні того, який шлях розвитку інноваційної економіки найкраще підходить для конкретної держави та її цілей розвитку [9].

У наступних розділах статті розглянуто приклади країн, які обрали різні шляхи, і проведено порівняльний аналіз їх досвіду.

Опис методів збору та аналізу даних. Для проведення дослідження, спрямованого на аналіз ознак еволюційних та революційних шляхів розвитку інноваційної економіки, ми використовуємо комплексний методологічний підхід, який включає в себе збір та аналіз даних, а також якісні та кількісні методи дослідження.

Збір даних: дані з різних джерел, включаючи офіційні статистичні дані, наукові дослідження, звіти та публікації офіційних органів та міжнародних організацій. Ці дані охоплюють широкий спектр змінних, пов'язаних з інноваціями, економічним зростанням, інституціональною стабільністю та іншими факторами.

Кількісний аналіз: кількісний аналіз даних з використанням статистичних методів, таких як регресійний аналіз і порівняльна статистика. Цей аналіз дозволить нам визначити кореляції та залежності між різними змінними і визначити, які фактори найбільше впливають на вибір шляху розвитку.

Якісний аналіз: Окрім кількісного аналізу, проведено якісний аналіз, заснований на аналізі документів, інтерв'ю та експертних думок, що допоможе зрозуміти контекст та особливості вибору шляхів розвитку в досліджувані країнах.

Обґрунтування вибору країни (або країн) для аналізу: Вибір країни (або країн) для аналізу визначається нашою метою провести порівняльне дослідження між різними шляхами розвитку інноваційної економіки. Ми вибрали кілька країн, що представляють різні регіони та рівні економічного розвитку, щоб забезпечити максимальні репрезентативність і узагальнення результатів дослідження. Під час вибору країн для аналізу ми врахували наступні критерії:

Різноманітність шляхів розвитку: обрано країни, які в різній мірі приділяють увагу

еволюційним та революційним стратегіям розвитку інноваційної економіки.

Різниця в економічному та соціокультурному контексті: враховано різницю в соціокультурних особливостях та економічних умовах країн, щоб краще зрозуміти вплив контексту на вибір шляху розвитку.

Доступність даних: враховано доступність надійних даних для аналізу в обраних країнах.

Результати досліджень ознак. Ознаки еволюційного розвитку інноваційної економіки. Опис і пояснення ознак еволюційного шляху розвитку. Результатами досліджень визначено, що еволюційний шлях розвитку інноваційної економіки характеризується низькою ключових ознак:

Інкрементальні зміни: На цьому шляху зміни відбуваються поступово та мають інкрементальний характер. Держави, які слідкують цим шляхом, акцентують увагу на удосконаленні існуючих технологій, процесів та інститутів.

Стабільні інституції: Однією з ознак еволюційного шляху є наявність стабільних та передбачуваних інститутів. Це створює стійке середовище для бізнесу та інновацій, оскільки підприємства можуть розраховувати на стабільність правил гри.

Основний акцент на освіті та дослідженнях: Держави, які ідуть еволюційним шляхом, зазвичай інвестують у освіту, дослідження та розробку. Це сприяє розвитку людського капіталу та створенню нових знань.

Повільний, але стійкий економічний ріст: Еволюційний шлях може бути пов'язаний з повільним, але стійким економічним зростанням. Цей шлях підтримує поступове збільшення продуктивності та розширення ринків.

Результати досліджень ознак, що підтверджують еволюційний шлях в обраних країні. Для ілюстрації еволюційного шляху розвитку інноваційної економіки розглянемо приклад обраної країни – Швеції. Швеція є прикладом країни, яка дотримується еволюційного шляху. Нижче наведено деякі факти та статистика, які підтверджують цей вибір:

Інкрементальні зміни: Швеція вдосконалює існуючі технології та інновації. Наприклад, країна активно працює над розвитком сектору інформаційних технологій, послідовно вдосконалюючи свої цифрові рішення.

Стабільні інституції: Швеція відома своєю стабільною системою права, надійними контрактами та передбачуваною економічною політикою. Ці інститути забезпечують передбачуваність для бізнесу та інновацій.

Інвестиції в освіту та дослідження: Швеція активно інвестує в вищу освіту та наукові

дослідження. Рівень грамотності високий, і країна має розвинуту систему наукових досліджень.

Повільний, але стійкий економічний ріст: Швеція демонструє стійкий економічний ріст із помірними коливаннями. Цей ріст забезпечує високий рівень життя населення.

Прикладом ознак розвитку інноваційної економіки в рамках еволюційного шляху є Швеція, як країна, що слідує еволюційним шляхом розвитку інноваційної економіки та втілює ряд елементів успішних стратегій:

Інвестиції в освіту та дослідження: Швеція має розвинуту систему вищої освіти та наукових досліджень. Університети та наукові інститути співпрацюють з бізнесом для створення нових знань і технологій.

Підтримка малих та середніх підприємств: Держава надає фінансову підтримку та податкові пільги для малих та середніх підприємств, сприяючи їх інноваційній діяльності.

Кластерний підхід: Швеція активно розвиває промислові кластери, об'єднуючи підприємства та дослідницькі організації для спільної роботи над інноваціями.

Співпраця в галузі інновацій: Країна активно співпрацює з міжнародними партнерами, обмінюючись знаннями та досвідом у сфері інновацій.

Аналіз ознак **еволюційного шляху** розвитку в Швеції підтверджує успішність цієї стратегії у забезпеченні стійкого економічного росту та інноваційного розвитку.

Результати аналізу ознак революційного розвитку інноваційної економіки. Опис і пояснення ознак революційного шляху розвитку. Революційний шлях розвитку інноваційної економіки відрізняється рядом характерних ознак:

Радикальні технологічні зміни: На цьому шляху відбуваються радикальні зміни, пов'язані з впровадженням абсолютно нових технологій та інноваційних рішень. Це може включати розробку нових галузей, технологічних парадигм та перетворення економіки [10].

Інституційні реформи: Революційний шлях часто передбачає значні зміни в інституційних структурах, включаючи правову систему, податкову політику та регулювання. Такі реформи зазвичай впроваджуються для забезпечення вищого рівня інноваційної активності.

Високий рівень ризику: Цей шлях пов'язаний з великими ризиками та невизначеністю. Оскільки відбуваються кардинальні зміни, можуть виникати значні економічні та соціальні ризики.

Зміщення економічної парадигми: Революційний шлях може призвести до зміщення

економічної парадигми, що означає перехід до нових моделей бізнесу та споживчої поведінки.

Результати аналізу ознак, що підтверджують революційний шлях в обраній країні. Для ілюстрації революційного шляху розвитку інноваційної економіки ми розглянемо приклад Південної Кореї. Південна Корея є яскравим прикладом країни, яка дотримується революційного шляху, і наступні дані та статистика підтверджують цей вибір:

Радикальні технологічні зміни: Південна Корея пережила значущі технологічні революції, включаючи розвиток глобальних корпорацій, таких як Samsung і LG, що ведуть у галузі електроніки та телекомунікацій.

Інституційні реформи: Держава активно впроваджувала реформи в галузі науки та інновацій, стимулюючи створення та розвиток високотехнологічних компаній. Такі реформи сприяли Південній Кореї стати однією з провідних країн у галузі інформаційних технологій.

Високий рівень ризику: У початковому етапі свого шляху Південна Корея зіткнулася з рядом економічних криз і ризиків. Однак країна успішно впоралася з ними, перетворивши свою економіку.

Зміщення економічної парадигми: Розвиток високотехнологічних секторів, таких як напівпровідники та інформаційні технології, призвів до зміщення економічної парадигми в Південній Кореї. Країна стала центром інновацій та глобальним постачальником високотехнологічної продукції.

Прикладом ознак успішних стратегій розвитку інноваційної економіки в рамках революційного шляху є Південна Корея, яка продемонструвала ряд успішних стратегій розвитку інноваційної економіки в рамках революційного шляху:

Значущі інвестиції в дослідження та розробку: Держава та приватні компанії активно інвестували в дослідження та розробку, що сприяло створенню нових технологій та інноваційних продуктів.

Підтримка стартапів та малих підприємств: Південна Корея створила сприятливе середовище для стартапів та малих підприємств, надаючи фінансову підтримку та доступ до ресурсів.

Освіта та розвиток людського капіталу: Країна надає велику увагу освіті та підготовці фахівців у галузі високих технологій.

Державно-приватне партнерство: Держава активно співпрацює з приватним сектором, створюючи спільні проекти та інноваційні кластери.

Аналіз ознак революційного шляху розвитку в Південній Кореї підкреслює успішність

цієї стратегії в досягненні видатних результатів у сфері інновацій та економічного росту.

Результати порівняльного аналізу ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки. Результати порівняльного аналізу еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки надають можливість провести порівняльну оцінку обох шляхів розвитку:

Еволюційний шлях розвитку інноваційної економіки.

Переваги:

Стабільність: Еволюційний шлях забезпечує стабільність бізнес-середовища та інститутів, що може бути привабливим для інвесторів та підприємців.

Модерований ризик: У відмінну від революційного шляху, він пов'язаний із меншими економічними та політичними ризиками.

Недоліки:

Обмежений потенціал для зростання: Поступові зміни можуть обмежувати потенціал для економічного зростання та інновацій. **Небезпека застою:** В довгостроковій перспективі цей шлях може привести до застою та втрати конкурентоспроможності.

Революційний шлях розвитку інноваційної економіки.

Переваги:

Високий потенціал для зростання: Революційний шлях може призвести до швидкого економічного зростання та інновацій, особливо в високотехнологічних секторах.

Глобальна конкурентоспроможність: У разі успішної реалізації цей шлях може зробити країну світовим лідером в інноваційних сферах.

Недоліки:

Високий ризик: Революційний шлях пов'язаний із значними економічними та політичними ризиками, включаючи фінансові кризи та соціальні напруження.

Невизначеність: Процес реалізації революційного шляху може бути невизначеним та складним, вимагаючи значних ресурсів та зусиль.

Результати порівняльного аналізу ознак переваг і недоліків кожного шляху:

Обидва шляхи розвитку інноваційної економіки мають свої переваги та недоліки, і вибір між ними залежить від конкретних цілей та контексту країни.

Переваги ознак еволюційного шляху:

Стабільність: Еволюційний шлях забезпечує стабільність бізнес-середовища, що привабливо для інвесторів та підприємців.

Модерований ризик: Низький рівень ризику робить цей шлях більш передбачуваним і менш схильним до зовнішніх впливів.

Недоліки ознак еволюційного шляху:

Обмежений ріст: Поступові зміни можуть обмежувати потенціал для економічного росту та інновацій.

Небезпека застою: У довгостроковій перспективі цей шлях може призвести до застою та втрати конкурентоспроможності.

Переваги ознак революційного шляху:

Високий потенціал для росту: Революційний шлях надає високий потенціал для економічного зростання та інновацій.

Глобальна конкурентоспроможність: У випадку успішної реалізації цей шлях може зробити країну світовим лідером в інноваційних сферах.

Недоліки ознак революційного шляху:

Високий ризик: Революційний шлях пов'язаний із значними економічними та політичними ризиками.

Невизначеність: Процес реалізації революційного шляху може бути невизначеним та складним, вимагаючи значних ресурсів та зусиль.

Залежно від своїх цілей, ресурсів та контексту, країни можуть обирати між цими двома шляхами розвитку інноваційної економіки або комбінувати ознаки обох для досягнення найкращого збалансованого підходу [11].

Висновки. 1. Результати порівняльного аналізу ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки дозволяє зробити наступні ключові висновки:

Еволюційний шлях розвитку інноваційної економіки характеризується поступовими змінами, стабільністю інститутів та помірним ризиком. Цей шлях може забезпечувати стабільний економічний ріст і інновації, що базуються на вдосконаленні існуючих технологій і процесів.

Революційний шлях розвитку інноваційної економіки передбачає радикальні зміни, високий ризик та невизначеність. Він може призвести до швидкого економічного росту і створення абсолютно нових галузей і технологічних парадигм.

Вибір між еволюційним і революційним шляхами залежить від цілей та контексту кожної країни.

Еволюційний шлях може бути більш підходящим для країн із стійким бізнес-середовищем, тоді як революційний шлях може бути переважним для країн, які прагнуть до швидкого інноваційного зростання.

2. Ефективності еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки:

Обидва шляхи розвитку мають свої переваги та недоліки, і ефективність вибору залежить від конкретних обставин.

Еволюційний шлях може бути ефективним для країн, які прагнуть до стабільного та постійного економічного росту, забезпечуючи передбачуваність та помірний ризик.

З іншого боку, революційний шлях має потенціал створити лідера в світовій інноваційній галузі, але він супроводжується великими ризиками та вимагає значних зусиль.

3. Важливо пам'ятати, що успішний розвиток інноваційної економіки вимагає багатогранних зусиль, включаючи співпрацю між державними та приватними секторами, підтримку інновацій і інвесторів, а також створення стійкого інноваційного середовища.

4. Правильний вибір шляху, адаптований до специфіки країни, спільно з обдуманною політикою може зробити інноваційну економіку потужним рушієм економічного розвитку та процвітання нації.

5. На основі проведеного аналізу ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки запропоновано наступні рекомендації для державних та регіональних органів управління:

Контекстуальна адаптація: Оцініть свій контекст та готовність до ризику. Залежно від існуючих умов і цілей оберіть відповідний шлях розвитку – еволюційний чи революційний.

Зміцнення інноваційної інфраструктури: Інвестуйте в інноваційну інфраструктуру, включаючи освіту, дослідження та розробки. Сприяйте співпраці між університетами, підприємствами та науковими організаціями.

Фінансова підтримка: Забезпечте доступ до фінансування та податкових пільг для інноваційних підприємств та стартапів. Підтримка венчурного капіталу може сприяти реалізації революційних ідей.

Сприяння інтернаціоналізації: Розвивайте міжнародну співпрацю в галузі інновацій. Обмін знаннями та досвідом з іншими країнами може підвищити вашу конкурентоспроможність.

Навчання та розвиток людського капіталу: Інвестуйте в освіту та розвиток навичок, необхідних для інноваційної економіки. Сприяйте навчанню та перекваліфікації робочої сили.

6. Розвиток інноваційної економіки – складна задача, що вимагає уважного аналізу та гнучкого підходу. Не існує універсальної формули успіху, і вибір між еволюційним та революційними шляхами залежить від безлічі факторів, включаючи історію, культуру, ресурси та цілі країни.

7. Дотримання еволюційного шляху може забезпечити стабільний та стійкий економічний ріст, що може бути особливо привабливим для розвиваються країн. У той же час,

революційний шлях має потенціал створити лідера в світовій інноваційній сфері, але він супроводжується великими ризиками та вимагає значних зусиль.

Ця стаття надає огляд та аналіз ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки держави. На основі аналізу літератури, даних і прикладів із різних країн, визначено наступні ключові аспекти:

– Еволюційний шлях розвитку інноваційної економіки характеризується поступовими змінами, стабільністю інститутів та помірним ризиком. Цей шлях може забезпечувати стабільний економічний ріст і інновації, що базуються на вдосконаленні існуючих технологій і процесів.

– Революційний шлях розвитку інноваційної економіки передбачає радикальні зміни, високий ризик та невизначеність. Він може призвести до швидкого економічного росту і створення абсолютно нових галузей і технологічних парадигм.

– Вибір між цими шляхами залежить від конкретних цілей, ресурсів та контексту кожної країни. Еволюційний шлях може бути переважним для країн, які прагнуть до стабільного та постійного економічного росту, тоді як революційний шлях може бути обраним для швидкого інноваційного розвитку.

Дослідження ознак еволюційного та революційного розвитку інноваційної економіки – це

лише перший крок у розумінні складної проблеми розвитку інновацій в країнах. Майбутні дослідження можуть поглибити наші знання в цій галузі та дослідити наступні аспекти:

Роль держави та політики: Дослідження можуть надати більше уваги тому, як державні політики впливають на вибір між еволюційним і революційним розвитком інноваційної економіки.

Інноваційні стратегії: Аналіз успішних інноваційних стратегій, включаючи досвід різних країн, може надати цінні висновки для інших націй.

Регіональні відмінності: Розгляд різниць у виборі шляху розвитку між регіонами в одній країні може дати уявлення про вплив контексту на рішення в галузі інновацій.

Оцінка ефективності: Майбутні дослідження можуть займатися оцінкою ефективності еволюційних і революційних шляхів з точки зору економічного зростання і інновацій.

Завершуючи текст статті, варто підкреслити, що питання вибору шляху розвитку інноваційної економіки – це складне та багатогранне рішення, яке залежить від конкретних обставин кожної країни. Розуміння ознак і наслідків обох шляхів допоможе країнам краще приймати рішення та розробляти ефективні стратегії інноваційного розвитку в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на 2020–2025 роки : проект / керівник експертної групи д.ю.н. О.П. Орлюк. URL: https://drive.google.com/file/d/1oqjabxZiTempwJjaZsO1NoLt7fvP_qxj/view (дата звернення: 10.10.2023).
2. Ромер Пол М. Ендогенні технологічні зміни. *Журнал політичної економії*. Видавництво Чиказького університету. Том 98. № 5. Частина 2: Проблема розвитку: конференція Інституту вивчення систем вільного підприємництва (жовтень 1990 р.). С. 71–102. URL: <https://www.jstor.org/stable/2937632>
3. Агіон Ф., Ховітт П. Теорія ендогенного зростання. MIT Press, 1997. 710 с.
4. Solow R.M. A contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. February. Vol. 70. № 1. P. 65–94.
5. Друкер Пітер Ф. Інновації та підприємництво. Практика та принципи інновацій та підприємництва. 1985. 346 с.
6. Scumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. N.Y.-L., 1939. 568 p.
7. Морозов О.Ф., Морозов Т.О. Інноваційна система України на 2000–2100 роки. Розширене відтворення інтелектуального капіталу як суть інноваційної моделі економіки України. Свідectvo про реєстрацію авторського права № 10213 від 07.06.04. Державний департамент інтелектуальної власності МОН України. Київ, 2004. 14 с.
8. Morozov O.F., Shevchenko M.M. Subject – Objekt Relations as «Whole General Effect» Management. *Sci. & innov*. 2020. Vol. 6. P. 28–35.
9. Морозов О.Ф. Щодо комплексифікації моделей соціально-економічних систем. *Економіст*. 2020. № 4. С.15–31.
10. Морозов О.Ф., Доля М.М., Мамчур Р.М. Біологізація процесів природокористування створення, переробки та споживання біоресурсів як запобіжний захист людства за умов наближення загроз світової технологічної сингулярності. *Економіст*. 2020. № 8. С. 6–23.
11. Морозов О.Ф. Потужність практичного розуму : у 2 ч. Ч. 1: Інноватика цілеспільних ефектів від єдності в свідомості уявного і дійсного : монографія. Київ : Міжрегіональна академія управління персоналом, 2023. 736 с.

References:

1. National Strategy for the Development of Intellectual Property in Ukraine for 2020–2025: Project / Head of the Expert Group, Dr. O.P. Orliuk. Available at: https://drive.google.com/file/d/1oqjabxZiTempwJjaZsO1NoLt7fvP_qxj/view (accessed on: October 10, 2023).
2. Romer, Paul M. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, vol. 98, no. 5, part 2: The Problem of Development: The Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems (October 1990), pp. 71–102. Available at: <https://www.jstor.org/stable/2937632>
3. Aghion, Philippe, and Howitt, Peter (1997). *The Economics of Growth*. MIT Press, 710 p.
4. Solow, Robert M. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, February, vol. 70, no. 1, pp. 65–94.
5. Drucker, Peter F. (1985) *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles of Innovation and Entrepreneurship*. 346 p.
6. Schumpeter, Joseph (1939) *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York-London.
7. Morozov A.F., Morozov T.A. (2004) Innovative System of Ukraine for the Years 2000–2100. Expanded Reproduction of Intellectual Capital as the Essence of Ukraine's Innovation Model. Certificate of Copyright Registration No. 10213 dated June 7, 2004. State Department of Intellectual Property of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 14 p.
8. Morozov O.F., Shevchenko M.M. (2020) Subject – Object Relations as "Whole General Effect" Management. *Sci. & innov.*, vol. 6, pp. 28–35.
9. Morozov O.F. (2020) On the complexification of models of socio-economic systems. *Economist*, no. 4, pp. 15–31.
10. Morozov O.F., Dolya M.M., Mamchur R.M. (2020) Biologization of processes of natural resource use, creation, processing, and consumption of bioresources as preventive protection of humanity in the face of approaching threats of global technological singularity. *Economist*, no. 8, pp. 6–23.
11. Morozov O.F. (2023) The power of practical reason: in 2 parts. Part 1: Innovation of comprehensive effects from the unity of consciousness of the imaginary and the real: monograph. Kyiv: Interregional Academy of Personnel Management, 736 p.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ ТА ФОНДОВИЙ РИНОК

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-5>

УДК 368

Брюховецька І. О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1469-1485>

Кришталь Г. О.

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи,
Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3420-6253>

Briukhovetska Iryna

PhD in Economics, Associate Professor

of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

Kryshstal Halyna

DCs in Economic, Professor,

Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

ANALYSIS OF THE IMPACT OF STATE DIGITAL TRANSFORMATION ON THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE: NEW OPPORTUNITIES AND RISKS

В умовах інформаційного ландшафту, що швидко змінюється, і технологічних інновацій, цифрова трансформація стала ключовим фактором у розвитку фінансової та страхової галузей. Ця стаття досліджує вплив державної цифрової трансформації на страховий ринок України, аналізуючи нові можливості, які вона надає страховикам та клієнтам, а також ризики, пов'язані із цими змінами. У статті розглядаються такі аспекти, як використання великих даних, штучного інтелекту та цифрових платформ у страхуванні, а також питання кібербезпеки та конфіденційності даних. Основна увага зосереджена на дослідженні різних стратегій зниження кіберризиків, надаючи читачеві огляд найефективніших методів та підходів, таких як прийняття відповідного законодавства, розробка державної стратегії безпеки, створення координаційного центру. Однак, навіть за найкращих зусиль щодо запобігання інцидентам, існує ймовірність виникнення кібератак. У зв'язку з цим страхування кіберризиків стає дедалі актуальнішим. Стаття також висвітлює переваги та нюанси страхування в даній галузі, надаючи читачеві інформацію про те, як вибрати відповідний страховий план, які ризики можуть бути покриті та як страхування може допо-

могти у відновленні після кіберінцидентів. У статті розкрито сутність поняття «кіберризик». Зокрема, розкрито різні наукові підходи щодо його тлумачення. А саме юридичний, статистичний, стратегічний, економічний. З урахуванням різних точок зору надано авторське визначення. Тема, якій присвячена стаття, надає можливість досліджувати актуальні виклики та можливості, з якими страхова галузь стикається в епоху державної цифрової трансформації, та може призвести до розуміння того, як страхові компанії можуть адаптуватися та використовувати сучасні технології для покращення своєї ефективності та обслуговування клієнтів. **Мета роботи.** Метою статті є аналіз впливу державної цифрової трансформації на страховий ринок України для виявлення можливостей зниження ймовірних кіберзагроз та забезпечення максимального захисту у разі їх настання за допомогою страхування. **Методологія.** У запропонованій статті особливу увагу приділено аналізу аспектам державної цифрової політики, направленої на формування страхового ринку України для виявлення нових можливостей та ризиків. **Наукова новизна.** Доведено, що актуальною проблемою розвитку страхового ринку України є ефективне впровадження цифрових інновацій. Забезпечення цифрових інновацій не можливе без реалізації державної політики щодо цифрових перетворень у страховій галузі. **Висновки.** Державна політика, спрямована на цифровізацію страхових процесів створює нові можливості для страхового ринку України. Проте виникають і ризики. З'ясовано, що головними результатами впливу цифровізації є поліпшення клієнтського досвіду; машинне навчання дозволяє страховим компаніям більш точно визначати ризики, розробляти більш точні моделі ціноутворення та керувати страховими портфелями; цифрові роботи та боти забезпечують більш швидке та точне обслуговування клієнтів; технологія блокчейн спрощує процеси верифікації та аутентифікації даних; цифрова трансформація залучає нових учасників до страхового ринку, таких як стартапи та технологічні компанії, які пропонують інноваційні страхові продукти та послуги. Визначено, що державна цифрова трансформація впливає на появу нових страхових ризиків як, наприклад, DDoS-атаки, фішинг, кібератаки. Констатовано, що державні ініціативи щодо боротьби з кіберризиками є дієвими. Разом з тим констатовано, що найбільш надійним та ефективним способом захисту від зазначених ризиків є страхування.

Ключові слова: кіберризик, кібератака, цифрова трансформація, моделі страхування кіберризиків, соціальна інженерія, DDoS-атаки, фішинг.

*In the rapidly changing information landscape and technological innovations, digital transformation has become a key factor in the development of the financial and insurance sectors. This article explores the impact of state digital transformation on the insurance market in Ukraine, analyzing the new opportunities it provides for insurers and clients, as well as the risks associated with these changes. The article examines aspects such as the use of big data, artificial intelligence, and digital platforms in insurance, along with issues of cybersecurity and data confidentiality. The main focus is on researching various strategies to reduce cyber risks, providing the reader with an overview of the most effective methods and approaches, such as implementing appropriate legislation, developing a state security strategy, and establishing a coordination center. However, despite the best efforts to prevent incidents, there remains a probability of cyberattacks. Consequently, cyber risk insurance becomes increasingly relevant. The article also highlights the benefits and nuances of insurance in this field, offering readers information on how to choose the right insurance plan, what risks can be covered, and how insurance can aid in recovery after cyber incidents. The article elucidates the essence of the concept of "cyber risk." Specifically, it reveals various scientific approaches to its interpretation, namely legal, statistical, strategic, and economic. Taking various perspectives into account, the article provides an author's definition. The subject of the article provides an opportunity to explore the current challenges and opportunities that the insurance industry faces in the era of state digital transformation. It may lead to an understanding of how insurance companies can adapt and utilize modern technologies to improve their efficiency and customer service. **Objective:** the aim of the article is to analyze the impact of state digital transformation on the insurance market in Ukraine to identify possibilities for reducing potential cyber threats and ensuring maximum protection in case of their occurrence through insurance. **Methodology:** the proposed article particularly focuses on analyzing aspects of state digital policy aimed at shaping Ukraine's insurance market to identify new opportunities and risks. **Scientific novelty:** it is proven that an essential problem in the development of Ukraine's insurance market is the effective implementation of digital innovations. Ensuring digital innovations is impossible without the implementation of state policy regarding digital transformations in the insurance sector. **Conclusions:** state policies aimed at digitizing insurance processes create new opportunities for Ukraine's insurance market. However, risks arise. It is established that the main results of digitization's influence are the improvement of customer experience; machine learning enables insurance companies to more accurately determine risks, develop more precise pricing models, and manage insurance portfolios; digital robots and bots provide faster and more precise customer service; blockchain technology simplifies data verification and authentication processes; digital transformation attracts new participants to the insurance market, such as startups and technological companies offering innovative insurance products and services. It is determined that state digital transformation leads to the emergence of new insurance risks, such as DDoS attacks, phishing, and cyberattacks. It is stated that state initiatives to combat cyber risks are effective. However, it is also noted that the most reliable and effective way to protect against these risks is insurance.*

Keywords: cyber risk, cyberattack, digital transformation, models for insuring cyber risks, social engineering, DDoS attacks, phishing.

Постановка проблеми. У період бурхливого технологічного розвитку та інновацій цифрова державна трансформація стала невід'ємною частиною багатьох галузей, включаючи страхування. З одного боку, це надає страховому сектору можливості для

оптимізації бізнес-процесів, покращення клієнтського обслуговування та розробки нових товарів. З іншого боку, з трансформацією приходять і нові небезпеки, які можуть спричинити значні потрясіння у промисловості.

Цифрові технології змінюють вигляд страхового ринку, модифікують традиційні бізнес-моделі та вимагають від компаній гнучкості в адаптації до нового цифрового світу. Таким чином, аналіз цих змін та розуміння їх наслідків стають ключовими для успішного розвитку та виживання страхових компаній у майбутньому. У цій статті ми розглянемо основні напрямки цифрової трансформації у сфері страхування, а також запропонуємо рекомендації для страховиків щодо адаптації до ринку, що змінюється.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив державної цифрової трансформації на страховий ринок є значним та охоплює безліч аспектів. Основними серед них є: поліпшення клієнтського досвіду, використання великих даних та аналітики, автоматизація процесів, використання блокчейну, зміна конкурентного середовища, кібербезпека, регулювання (табл. 1).

Отже, державна цифрова трансформація надає страховій галузі нові можливості для зростання та покращення обслуговування клієнтів, але вона також вносить нові виклики та ризики, якими необхідно ефективно

керувати. Основними ризиками, з якими стикається страховий ринок, внаслідок цифровізації є кіберризики, зміна моделей ризиків, підrobка запитів і шахрайство, залежність від технології, конкуренція і дефляція тарифів, проблеми з конфіденційністю, технічні і кадрові ризики.

Законодавство України визначає кіберризик як ризик виникнення збитків та/або додаткових втрат унаслідок реалізації кіберзагроз. Підходи вчених до розкриття сутності кіберризиків відрізняються. Наприклад, з технічної точки зору фокус зосереджено на технічних аспектах кіберризиків і включає оцінку вразливостей в інформаційних системах, аналіз можливих атак і методів їх запобігання. Кіберризик визначається як ймовірність виникнення кібератаки та її потенційні наслідки.

Відповідно до фінансового підходу кіберризик розглядається з погляду потенційних фінансових збитків, які можуть виникнути в результаті кібератаки або інциденту в галузі кібербезпеки. Оцінка кіберризиків включає розрахунки за вартістю відновлення після інциденту.

Таблиця 1

Результат впливу державної цифрової трансформації на страховий сектор

Вплив	Зміст
Поліпшення клієнтського досвіду	Цифрові технології дозволяють страховим компаніям краще розуміти потреби клієнтів та пропонувати персоналізовані страхові продукти та послуги. Цифрові канали обслуговування клієнтів, такі як мобільні програми та онлайн-портали, покращують доступність та зручність для клієнтів
Використання великих даних та аналітики	Аналіз великих даних та машинне навчання дозволяють страховим компаніям більш точно визначати ризики, розробляти більш точні моделі ціноутворення та керувати страховими портфелями. Ефективне використання даних дозволяє запобігати шахрайству та знижувати рівень збитків
Автоматизація процесів	Роботизовані процеси та автоматизовані системи обробки покращують ефективність та швидкість подання заявок, розгляду страхових випадків та виплат клієнтам. Цифрові роботи та боти можуть забезпечити більш швидке та точне обслуговування клієнтів.
Використання блокчейну	Технологія блокчейн може спростити процеси верифікації та аутентифікації даних, що особливо важливо у сфері страхування. Блокчейн також може допомогти у покращенні процесів врегулювання збитків та встановленні історії страхових випадків
Кіберстрахування	Цифрова трансформація супроводжується зростанням кіберзагроз та кіберзлочинності. У відповідь на це страхові компанії пропонують страхування від кіберрисків, що стає затребуваним продуктом
Зміна конкурентного середовища	Цифрова трансформація залучає нових учасників до страхового ринку, таких як стартапи та технологічні компанії, які пропонують інноваційні страхові продукти та послуги. Традиційні страхові компанії повинні адаптуватися та співпрацювати з такими компаніями, щоб залишатися конкурентоспроможними
Кібербезпека	Із цифровою трансформацією страхових компаній зростають загрози кібербезпеці. Ці компанії повинні уважно стежити за захистом конфіденційних даних клієнтів та інформації про страхові поліси.
Регулювання	Регулятори та законодавці також реагують на зміни, пов'язані з цифровою трансформацією, та вносять зміни до страхового законодавства та нормативних актів

Організаційний підхід зосереджується на внутрішніх процесах та політиках організації. Кіберризик розглядається як частина стратегічного управління ризиками і включає аналіз того, як організація управляє своїми інформаційними активами і реагує на потенційні загрози.

Правовий підхід приділяє увагу юридичним аспектам кіберризiku, включаючи дотримання законів та нормативних вимог щодо кібербезпеки. Кіберризик може бути визначений як порушення законодавства, пов'язане з інцидентами в галузі кібербезпеки.

Вчені, які дотримуються статистичного підходу, можуть використовувати статистичні методи для оцінки кіберризiku на основі історичних даних про кібератаки та інциденти в галузі кібербезпеки. Цей підхід може включати аналіз частоти і серйозності інцидентів.

У межах стратегічного підходу кіберризик розглядається у контексті ширшої стратегії організації. Цей підхід приділяє увагу тому, як кіберризик співвідноситься з бізнес-цілями та які довгострокові стратегії можуть бути розроблені для управління ризиками [1, с. 110–115].

З огляду на існуючі підходи до визначення сутності кіберризiku, на нашу думку, кіберризик у страхуванні – це ризики, пов'язані з потенційними загрозами та втратами, які

можуть виникнути в результаті кібератак, кіберзлочинності та інших подій, пов'язаних з інформаційною безпекою та технологічними системами.

Кіберризик можуть охоплювати широкий спектр подій, включаючи, але не обмежуючись:

1. Кібератаки: це включає спроби несанкціонованого доступу до комп'ютерних систем, зломи, поширення шкідливих програм та інші активності, спрямовані на крадіжку, руйнування або зміна даних.

2. Виток даних: коли конфіденційна інформація, така як дані клієнтів або фінансові записи, потрапляє в руки зловмисників через порушення безпеки.

3. Мережеві збої: це може включати збої в роботі інформаційних систем, що може призвести до зупинки бізнес-процесів, втрати даних і фінансових збитків.

4. Соціальна інженерія: зловмисники можуть використовувати обман та маніпуляцію, щоб отримати доступ до інформації або засобів організації, вводячи співробітників в оману або змушуючи їх надати конфіденційні дані.

5. Кіберзлочинство: крадіжка електронних активів, таких як криптовалюти, або маніпуляції з цифровими засобами.

6. Відмова в обслуговуванні (DDoS-атаки): зловмисники можуть перевантажити сервери або мережі, роблячи їх недоступними для легітимних користувачів.

7. Поширення хибної інформації: поширення дезінформації чи фейкових новин з метою дискредитації організації чи виклику паніки на ринку [2, с. 4–12].

За даними Національного координаційного центру кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України фішингові атаки займають значну частку у структурі подій ризикового характеру [3, с. 97–111]. Не менш небезпечними є шкідливі програми (віруси, трояни, ransomware та ін.), частка яких складає 25% (рис. 1).

На забезпечення захисту від кіберризиків спрямована державна політика. Так, у 2021 році Указом Президента України № 447/2021 введено в дію Стратегію кібербезпеки України, яка встановлює ключові напрямки, цільові установки та місії у сфері кібербезпеки для гарантування безпечної взаємодії у кіберпросторі та його застосування на благо індивіда, громадськості та державних інтересів. При Раді національної безпеки і оборони України у 2016 році створено Національний координаційний центр кібербезпеки. Він є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки

Рис. 1. Структура кіберризиків

і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України», уведеного в дію Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96. Національним банком України спільно з Національним координаційним центром кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України у 2023 році запущено проєкт із протидії кібершахрайству у фінансовому секторі. Головна його мета – посилити захист населення від злочинців, які значно посилили свою кіберзлочинність в Україні у період воєнного стану.

Не дивлячись на державні ініціативи із забезпечення кіберризиків, дієвим у цьому сенсі виступає страхування. Страхування кіберризиків стає все більш популярним, особливо з урахуванням зростаючого числа кібератак та їхнього потенційного впливу на бізнес. Однак, за різними джерелами, більшість компаній досі не страхують кіберризиків або страхують їх не повністю. Деякі звіти стверджують, що менше ніж 50% компаній у світі мають страховку від кіберризиків, хоча цей відсоток поступово збільшується.

Проблема полягає в тому, що страхування кіберризиків є складною і відносно новою областю, і багато страхових компаній ще визначають свої підходи до оцінки та покриття цих ризиків. Крім того, багато потенційних страхувальників не усвідомлюють повний обсяг потенційних загроз або вважають, що їхні поточні заходи безпеки є достатньо надійними, щоб уникнути серйозних інцидентів. Наразі відомими є кілька моделей страхування кіберризиків (табл. 2).

Цифровізація страхового ринку зумовила ряд негативних ефектів. На нашу думку, основними серед них можна виділити:

– по-перше, цифровізація страхової галузі спричинила зміну моделей ризику. Тобто, цифровізація дозволяє збирати та аналізувати великі обсяги даних, які можуть змінити традиційні моделі оцінки ризиків. Нові дані та аналітичні методи призвели до перегляду тарифів та страхових полісів;

– онлайн-запити і документи підроблюють, клієнти вдаються до надання недостовірних відомостей для отримання нижчих страхових тарифів. Це створює ризик для страхових компаній, які можуть бути обдурені шахраями;

– з розвитком цифрових систем страхові компанії стають залежнішими від технології. Збої в ІТ-системах або атаки на інформаційну інфраструктуру можуть призвести до втрати доступу до даних і навіть призупинення діяльності;

– цифровізація посилила конкуренцію на страховому ринку. Порівняльні сайти та онлайн-платформи можуть знижувати вартість страхових полісів та стискати маржі страхових компаній, що може створити тиск на прибутковість;

– збирання та зберігання великих обсягів даних викликає питання про конфіденційність та відповідність законодавству про захист даних (наприклад, GDPR у Європі). Порушення нормативних вимог може призвести до юридичних наслідків та штрафів [6, с. 403];

– страховим компаніям необхідно мати достатньо кваліфікований персонал та сучасні технічні ресурси для ефективної цифрової трансформації. Недолік кадрових ресурсів чи неправильна реалізація технологій може створити додаткові ризики.

У першому півріччі 2023 р. кількість атак із використанням програм-вимагачів значно

Таблиця 2

Моделі страхування кіберризиків

Модель	Механізм дії страхування
Первинне покриття кіберризиків	Це основне страхування, яке покриває безпосередні збитки, що виникають через кібератаки, такі як витрати на відновлення даних, усунення наслідків злову і т.д.
Відповідальність за кіберризик	Ця модель покриває збитки, які компанія може зазнати через треті сторони, наприклад, через порушення конфіденційності даних клієнтів.
Страхування переривання бізнесу через кіберподії	Таке страхування призначене для компенсації збитків, пов'язаних із перериванням або простоем бізнесу через кібератаки.
Страхування витрат на PR та комунікації	Покриває витрати на PR-кампанії та комунікації, пов'язані з реакцією на кіберінцидент.
Страхування штрафів та штрафних санкцій	Орієнтовано на покриття потенційних штрафів та санкцій, які можуть бути накладені регулюючими органами внаслідок порушення законодавства про захист даних [4–5].
Страхування витрат на викуп	Призначено для компенсації суми викупу, яку запитують зловмисники у разі атаки з використанням ransomware.
Розширене покриття	Включає додаткові послуги, такі як консультації з кібербезпеки, надання послуг з відновлення після інциденту та ін.

збільшилася. Проте статистика страхових та перестраховувальних компаній за 1 квартал 2023 р. показує, що страхові виплати не збільшились пропорційно. Ці дані підтверджують, що заходи контролю ризиків виявилися ефективними, сприяючи зміцненню стійкості підприємств і стабілізації ринку кіберстрахування. Нині вимоги стають менш суворими, і клієнти, які правильно управляють ризиками, отримують пільги у вигляді привабливіших ставок та умов страхування. Пройшовши початкові етапи, які часто пов'язані з появою нових сфер бізнесу, що динамічно розвиваються, ціноутворення в галузі кіберстрахування тепер більше відображає реальні збитки після нещодавніх коригувань вартості [7–9].

Незважаючи на зниження цін у першому півріччі 2023 року, майбутнє цієї тенденції залишається незрозумілим через постійну загрозу кібератак. Поточні страхові тарифи неспроможні стимулювати зростання страхового ринку, оскільки це відбувалося раніше, що передбачає необхідність розробки стратегій зростання у цій сфері. З цієї причини входження страхових компаній на нові ринки та облік демографічних даних стають ключовими у пошуку нових можливостей для кіберстрахування. Страхові компанії повинні інвестувати в кібербезпеку, навчання співробітників, розробку стійких бізнес-моделей та дотримання відповідних регулювань. Вони також повинні постійно моніторити зміни у технологічному середовищі та швидко адаптуватися до них, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку.

Висновки. Державна цифрова трансформація справила проникливий вплив на страховий ринок, змінюючи звичні бізнес-моделі та методи взаємодії зі страхувальниками. Використання нових технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект та великі дані, дозволило страховим компаніям створювати більш персоналізовані продукти, оптимізувати процеси обліку та управління ризиками, а також удосконалювати методи врегулювання збитків. Цифрові канали спілкування та дистрибуції дозволили зміцнити зв'язок із страхувальниками, надаючи їм зручність та доступність послуг у режимі реального часу. Незважаючи на численні переваги, цифрова трансформація також привнесла нові ризики, включаючи загрози кібербезпеці, проблеми із захистом особистих даних та потенційне посилення конкуренції за рахунок появи нових гравців на ринку. Традиційні страхові компанії повинні активно адаптуватися до змінної цифрової реальності, інвестувати в інновації та підвищувати кваліфікацію свого персоналу для підтримки конкурентоспроможності. Хоча цифрова трансформація може бути викликом в короткостроковій перспективі, вона надає великі можливості для зростання та розвитку страхового ринку в довгостроковій перспективі. Цифрова трансформація страхового ринку є невід'ємною частиною сучасної економічної реальності. Правильне використання нових технологій і адаптація до ринку, що змінюється, дозволять страховим компаніям не тільки вижити, а й процвітати в нових умовах.

Список використаних джерел:

1. Волосович С., Клапків Л. Детермінанти виникнення та реалізації кіберризиків. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 101–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uaazt_2018_3_10
2. Гудзь О. Розвиток страхування: нові інструменти та методи управління ризиками в цифровій економіці. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 3 (29). С. 4–12. DOI: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2019.030412>
3. Нагайчук Н.Г., Третяк Н.М., Ткаленко О. Страхування в системі управління кіберризиками підприємства в умовах цифрової економіки. *Фінансовий простір*. 2019. № 1 (33). С. 97–111. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.6>
4. Правова база української кібербезпеки: загальний огляд і аналіз. Міжнародна фундація виборчих систем в Україні. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Ukraine-Ukrainian-Cybersecurity-Legal-Framework-Overview-and-Analysis-2019-10-07-Ukr.pdf>
5. Приказюк Н.В., Гуменюк Л.С. Кібер-страхування як важливий інструмент захисту підприємств в умовах цифровізації економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.6>
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. Поточна редакція від 15.12.2021. URL: <https://zakon.ra-da.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України із змінами № 447/2021 від 26.08.2021. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>
8. Bohme R., Schwartz G. Modeling Cyber-Insurance: Towards A Unifying Framework. Conference. 2010. URL: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/networking/mode-lingcyber10.pdf>

9. Burke D. Cyber Insurance 101: What Cyber Insurance Covers. Woodruff Sawyer. 2021. URL: <https://woodruffsaawyer.com/cyber-liability/cyber-101-liability-insurance/>
10. CRO Forum Concept Paper on a proposed categorisation methodology for cyber risk. CRO Forum. June 2016. URL: https://www.thecroforum.org/wp-content/uploads/2016/06/ZRH-16-09033-P1_CRO_Forum_Cyber-Risk_web-2.pdf

References:

1. Volosovych, S. and Klapkiv, L. (2018) Determinants of the emergence and implementation of cyber risks. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3, pp. 101–115. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_-2018_3_10
2. Hudz', O. (2019) Insurance development: new instruments and methods of risk management in the digital economy. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no. 3 (29), pp. 4–12. DOI: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2019.030412>
3. Nahajchuk, N.H. Tretiak, N.M. and Tkalenko, O. (2019) Insurance in the cyber risk management system of the enterprise in a digital economy. *Finansovyj prostir*, no. 1 (33), pp. 97–111.
4. Shypilova, Yu. (2019) The legal framework of Ukrainian cybersecurity: an overview and analysis. Available at: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Ukraine-Ukrainian-Cybersecurity-Legal-Framework-Overview-and-Analysis-2019-10-07-Ukr.pdf>
5. Prykaziuk, N. and Gumenyuk, L. (2020) Cyberinsurance as an important tool of enterprise protection in the digitization economy. *Efektivna ekonomika*, [Online]. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.6>
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2018) The Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cybersecurity in Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
7. President of Ukraine (2016) Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of January 27, 2016 "On the Cyber Security Strategy of Ukraine". Available at: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>
8. Bohme, R. and Schwartz, G. (2010) Modeling Cyber-Insurance: Towards A Unifying Framework. Conference. Available at: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/networking/modelingcyber10.pdf>
9. Burke, D. (2021) Cyber Insurance 101: What Cyber Insurance Covers. Woodruff Sawyer. Available at: <https://woodruffsaawyer.com/cyber-liability/cyber-101-liability-insurance/>
10. CRO Forum (2016) CRO Forum Concept Paper on a proposed categorisation methodology for cyber risk. Available at: https://www.thecroforum.org/wp-content/uploads/2016/06/ZRH-16-09033-P1_CRO_Forum_-Cyber-Risk_web-2.pdf

ТУРИЗМ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-9>
УДК 338.483.13

Примак Т. Ю.

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0682-8717>

Заборовець Ю. Л.

здобувачка другого (магістерського) ступеню вищої освіти,
Національний університет харчових технологій

Prymak Tetyana

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Business,
National University of Food Technologies

Zaborovets Yuliia

Student of the Second (Master's) Degree of Higher Education,
National University of Food Technologies

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE ACTIVITIES OF HOTEL ENTERPRISES

Дана стаття присвячена вивченню та аналізу впровадження принципів соціальної відповідальності в діяльність готельних підприємств. У контексті сучасного бізнес-середовища, соціальна відповідальність визначається як активна участь підприємств у вирішенні соціальних, екологічних та етичних питань. Робота розглядає переваги пов'язані з впровадженням цих принципів у готельних підприємствах, а також оцінює їх вплив на стосунки зі споживачами, співробітниками та глобальними громадянськостями. На фоні світового досвіду, враховуючи передові стандарти соціальної відповідальності, в роботі аналізується, як готельні підприємства можуть адаптувати та впроваджувати ці підходи в українському контексті. Результати дослідження можуть слугувати важливим підґрунтям для розробки ефективних стратегій корпоративної соціальної відповідальності в роботі готельних підприємств.

Ключові слова: соціальна відповідальність, КСВ (корпоративна соціальна відповідальність), соціально-відповідальна поведінка, соціальні інновації, готельне підприємство, готельний бізнес.

This article aims to investigate and analyze the implementation of social responsibility principles in the operations of hotel enterprises. In the context of the contemporary business environment, social responsibility is defined as active participation by enterprises in addressing social, environmental, and ethical issues. The study explores the advantages associated with the integration of these principles into hotel businesses and assesses their impact on relationships with consumers, employees, and the global community. Drawing on global experiences and considering advanced social responsibility standards, the research analyzes how hotel enterprises can adapt and implement these approaches in the Ukrainian context. The research employs a comprehensive methodology, combining literature review, case studies of global best practices in corporate social responsibility (CSR), and an in-depth analysis of the adaptability and implementation of CSR principles within the Ukrainian hotel industry. Data collection includes analysis of CSR practices, allowing for a nuanced understanding of the challenges and opportunities in incorporating social responsibility into hotel operations. The findings reveal that the adoption of social responsibility principles by hotel enterprises brings about enhanced brand reputation, increased consumer loyalty, risk mitigation, and heightened competitiveness. The study highlights the positive impact of these principles on internal dynamics such as employee satisfaction and external relationships with

customers and global communities. This research provides a valuable foundation for the development of effective corporate social responsibility strategies tailored to the Ukrainian hotel sector. By drawing insights from global experiences and considering advanced CSR standards, hotel enterprises in Ukraine can adapt and implement these approaches to align with local contexts and market specificities. The practical implications of the study offer guidance for hotel industry stakeholders to develop and implement socially responsible initiatives, fostering positive socio-economic outcomes and sustainable business practices.

Keywords: *social responsibility, CSR (corporate social responsibility), socially responsible behavior, social innovations, hotel enterprise, hotel business.*

Постановка проблеми. Соціальна відповідальність належить до низки вічно актуальних проблем, однак її розуміння значною мірою залежить від суспільних перетворень. Останні роки в Україні відзначаються зростаючим інтересом до принципів соціальної відповідальності підприємств. Цей інтерес став особливо актуальним в умовах обмежень, спричинених пандемією Covid-19, а також в контексті розпочатої військової агресії Росії проти України. У складних умовах політичного, демографічного та соціального розвитку України соціальна відповідальність має стати необхідною складовою розвитку сучасної української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні категорія соціальної відповідальності не є остаточно визначеною. Вивчення цього поняття відбувається на перетині теоретико-методологічних, методичних та практичних аспектів у рамках різних суспільних наук, що призводить до відсутності чіткого визначення його сутності. Найчастіше в науковій теоретичній і практичній літературі розглядається соціальна відповідальність бізнесу як своєрідна концепція прав, гарантій, цілеспрямованої діяльності підприємницьких структур задля підвищення соціального рівня громадян, як працівників, так і споживачів продукції. Питанням соціальної відповідальності бізнесу приділили увагу в своїх роботах: І. Ансофф, Т. Бош, Ф. Герцберг, Д. Котлер, Д. Муні, Е. Мейо, М. Мескон, В. Оучі, Т. Петерс, Л. Урвік, М. Фрідмен, А. Файоль, Ф. Хедоурі.

Мета статті. Мета даної статті полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних засад та поданні практичних пропозицій, щодо ефективності впровадження принципів соціальної відповідальності у діяльності готельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах нестабільного ринкового середовища для готельного бізнесу конкуренція є глобальною, особливо на етапі входу на ринок. Головною метою більшості постачальників готельних послуг стає підвищення ефективності діяльності та завоювання провідних позицій на конкурентному ринку з самого початку їх господарської діяльності.

В таких умовах важливо враховувати роль концепції соціальної відповідальності бізнесу, спрямованої на встановлення відповідності цілей постачальників готельних послуг змінюваним вимогам суспільства і постійному підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку готельних послуг.

Найчастіше в науковій теоретичній і практичній літературі розглядається соціальна відповідальність бізнесу як своєрідна концепція прав, гарантій, цілеспрямованої діяльності підприємницьких структур задля підвищення соціального рівня громадян, як працівників, так і споживачів продукції.

Вперше термін «соціальна відповідальність бізнесу» введено у науковий обіг в 50-х рр. минулого століття американськими вченими, які неоднозначно трактували сутність даного поняття. Наприклад, М. Фрідмен вважав, що реалізація підприємцями на практиці соціально відповідальної діяльності є обкраданням власників (акціонерів) внаслідок здійснення додаткових витрат у сферу, що не належить до професійної компетенції підприємств [1]. На його думку, доброчинність є нераціональним способом використання корпоративних ресурсів. Натомість інший американець – професор Т. Бош наголошує на обов'язковості соціальної орієнтації підприємства, оскільки саме соціум дозволяє першому реалізувати себе та отримувати прибутки [2]. Філіп Котлер виділяє КСВ як зобов'язання бізнесу сприяти економічному розвитку через співпрацю з найманими працівниками, їхніми родинami, місцевою громадою та суспільством для поліпшення якості життя [3]. Business for Social Responsibility (Об'єднання корпорацій США) визначає КСВ як досягнення комерційного успіху, ґрунтуючись на етичних нормах і повазі до людей, співтовариств і навколишнього середовища.

За стандартом ISO-26000 «Керівництво із соціальної відповідальності», соціальна відповідальність визначається як «відповідальність організацій за вплив своїх рішень і дій на суспільство та оточуюче середовище, що реалізується шляхом прозорості та етичної поведінки, яка узгоджується зі сталим розвитком, здоров'ям та добробутом суспільства, відповідає інтересам груп та зацікавлених

осіб, відповідає чинній нормативній базі та відповідним міжнародним зобов'язанням, є інтегрованою у діяльність й стратегію розвитку організації та здійснюється у повсякденній діяльності» [4].

Соціальна відповідальність не носить примусового характеру, приймається добровільно соціальними суб'єктами, регулюється суспільними нормами, за порушення яких можуть бути застосовані лише суспільні санкції (засудження громадською думкою, ЗМІ, або схвалення, підвищення іміджу, довіри), в той час як за порушення юридичних норм можуть бути застосовані санкції у відповідності з адміністративним, навіть кримінальним кодексом.

Соціальна відповідальність – це волевиявлення, яке визначається певною поведінкою щодо дотримання усвідомлених обмежень та соціальних норм, гарантує безпеку та прогресивний розвиток, забезпечує узгодження інтересів суб'єктів, задіяних у суспільних відносинах та управлінні ними [5].

Майбутнє будь-якого бізнесу нерозривно пов'язане з соціальним благополуччям, стабільністю, рівнем культури і освіти в країні. Тому локальні готельні кластери повинні активно приймати соціально відповідальну позицію. Організації у сфері готельного бізнесу мають сприймати свою соціальну місію не лише як «одноразову» соціальну кампанію, але як спільну роботу влади і бізнесу у вирішенні суспільно важливих проблем. Крім впровадження енергоефективних технологій, інструментами соціальної політики локальних готельних кластерів повинні бути благодійність і спонсорська діяльність, що охоплює підтримку проектів у сферах спорту, бізнес-конференцій, виставок, а також допомогу соціально незахищеним верствам населення.

Під час нинішньої тривалої кризи обговорення соціальної відповідальності стає особливо актуальним, оскільки умови жорсткої конкуренції на ринку готельних послуг підсилюються. У складних фінансових умовах основною метою компаній стає виживання на ринку. Мова йде про збереження соціальної відповідальності взагалі як явища.

Позитивним аспектом соціальної активності в готельному бізнесі є можливість створення сприятливих довгострокових перспектив для самих готельних підприємств. Дії готелів, спрямовані на поліпшення життя місцевої спільноти або зменшення потреби в державному регулюванні, можуть бути реалізовані у власних інтересах, оскільки це приносить певні переваги через участь у суспільному житті. У суспільстві, яке відзначається

соціальним благополуччям, умови для бізнесу стають більш сприятливими. Навіть якщо витрати на соціальну активність на короткий термін можуть бути високими, в довгостроковій перспективі вони можуть призвести до стабілізації прибутку, оскільки створюється позитивний образ підприємства для споживачів, постачальників та місцевої спільноти, що впливає на зростання обсягів продажів та зміцнення позицій на ринку.

Соціально-відповідальна поведінка сприяє створенню партнерських відносин з органами влади. Готельні підприємства стають більш привабливими для інвесторів, оскільки останні розглядають не лише економічні показники компанії. Особливо це важливо для іноземних інвесторів. Підприємці повинні усвідомлювати, що соціальна відповідальність приносить такі переваги:

- формування більш привабливого іміджу готельного кластера;
- вплив на обсяг продажів і привабливість для інвесторів;
- збільшення продуктивності праці, згуртованість колективу і підвищення лояльності до керівництва;
- створення дружніх партнерських відносин з органами влади;
- більш сприятливі умови для бізнесу [6].

Слід відзначити, що багато організацій у сфері готельного бізнесу впроваджують так званий «кодекс корпоративної соціальної відповідальності». Цей кодекс може встановлювати високі стандарти корпоративного управління та декларувати додаткові зобов'язання компанії з захисту прав споживачів, збереження навколишнього середовища та інші аспекти.

Важливою є регламентація соціальної відповідальної поведінки співробітників організацій у готельному бізнесі, особливо в етично складних ситуаціях. Ця регламентація може включати в себе введення табу на певні дії, незалежно від їхньої економічної привабливості, якщо вони суперечать прийнятим корпоративним нормам і принципам.

Організація в сфері готельного бізнесу, приймаючи кодекс КСВ, декларує надання сприяння соціально-економічному розвитку регіонів присутності, не підміняючи при цьому функції державних органів. Також в кодексі КСВ може бути представлена програма з інтеграції компанії в міжнародне бізнес-співтовариство [6]. У разі впровадження такого кодексу організації в сфері готельного бізнесу можуть отримати ряд переваг для бізнесу, серед яких:

- мінімізація плинності кадрів внаслідок розвитку персоналу;

- поліпшення іміджу організації та репутації;
- додаткова реклама послуг;
- висвітлення діяльності організації в ЗМІ;
- створення додаткових можливостей для залучення інвестиційного капіталу;
- можливість отримання податкових пільг і т.д. [7].

Дотримання норм корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) для організацій у сфері готельного бізнесу може не завжди бути вигідним, оскільки їхні інтереси можуть конфліктувати з інтересами різних компонентів зовнішнього і внутрішнього середовища. Наприклад, отримання прибутку може ставитися в протиріччя з витратами на спонсорство і благодійність, споживання природних ресурсів – з витратами на їх збереження, збереження комерційної таємниці підприємства – із забезпеченням прозорості діяльності, підвищення ефективності маркетингу компанії – з наданням достовірної інформації про послугу і т.д. [6].

Тому важливо, щоб норми КСВ для готельних підприємств були збалансованими, сприяли збереженню інтересів держави, суспільства і туристичних компаній. Балансування цих інтересів дозволяє підтримувати стійкий розвиток готельного бізнесу, забезпечуючи врахування важливих аспектів економічної, соціальної та екологічної відповідальності.

Таким чином, аналізуючи формулювання дефініції «соціальна відповідальність», можна відзначити, що єдиного загальноприйнятого визначення корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) не існує. При цьому важливо наголосити, що у відповідності до обраного Україною курсу до вступу до ЄС, вітчизняним підприємствам слід орієнтуватися на підходи і принципи, які впроваджуються в країнах ЄС.

Зелена книга Європейського Союзу описує КСВ як інтеграцію соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та їх взаємодію з зацікавленими сторонами на добровільній основі.

У стратегії Європейського Союзу з КСВ від 2011 року поняття корпоративно-соціальної відповідальності визначено як відповідальність підприємств за їх вплив на суспільство. В українському контексті підприємства орієнтуються на міжнародні стандарти КСВ. Важливо враховувати, що ці стандарти не є юридично обов'язковими, а представляють собою етичні норми, яких бізнес може дотримуватися на добровільних засадах. Серед світових ініціатив, які визначають принципи та стандарти КСВ, можна відзначити Глобальний договір ООН та міжнародний стандарт ISO 26000. Організація Економічного Співробітництва та

Розвитку (ОЕСР) також має принципи щодо транснаціональних компаній.

Україна вже має концепцію розвитку соціально відповідального бізнесу на період до 2030 року, яка передбачає заохочення компаній дотримуватися міжнародних стандартів та принципів відповідального ведення бізнесу. Однак, сьогодні у стані воєнного часу соціальна відповідальність зробила акцент на благодійність та волонтерство. Ці словосполучення є ключовими, оскільки вони стали необхідним елементом функціонування всіх підприємств, організацій, установ і фізичних осіб, забезпечивши при цьому нормальне функціонування країни під час воєнного стану.

Готельні підприємства активно впроваджують корпоративну соціальну відповідальність через реалізацію різноманітних програм. Сучасна корпоративна соціальна відповідальність в теперішніх умовах головним чином спрямована на надання допомоги тимчасово переміщеним особам, включаючи надання притулку, забезпечення предметами гігієни, одягом та речами, підтримку Збройних Сил України та територіальної оборони, організація соціальних кухонь для надання безкоштовного харчування та роздачі продуктів харчування.

У той самий час різниця між «соціальною відповідальністю бізнесу» та «благодійництвом» є важливою, і це впливає з того, що суспільство загалом і бізнес поступово осмислюють свою відповідальність перед оточуючим середовищем. Розуміння того, що благодійність як одноразова акція є неефективною і не вирішує глобальних проблем, змушує компанії виходити за межі власних інтересів. Постійний взаємний діалог між корпораціями і суспільством, їх тривала співпраця і підтримка, нарешті, набувають важливості, приносячи значно більше масштабних результатів, ніж одноразові благодійні ініціативи [8].

У сучасному контексті, коли діалектика суспільного розвитку призвела до створення та утвердження нових соціальних установок, нової соціальної політики та формування нового соціального мислення, соціальна робота стає все більш чітко вираженою як самостійний вид професійної, наукової та освітньої діяльності. Боротьба зі зміною клімату, оптимізація бізнес-процесів для зменшення впливу на довкілля, надання безкоштовних освітніх програм, захист прав людини, включаючи власних співробітників, розвиток місцевих громад та інфраструктури – це лише кілька прикладів соціальної активності бізнесу у сучасному світі.

Організації та установи, що діють у соціальній сфері сучасного суспільства, повинні

пристосовуватися до змін в навколишньому середовищі та передбачати тенденції майбутніх змін. Для вирішення цього завдання розробляються та впроваджуються різні інновації в соціальній сфері. Ці нововведення, все частіше визначені вченими як соціальні інновації, можна розглядати як свідомо організовані новації або нові явища в практиці соціальної роботи. Вони формуються на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних умов, що змінюються, і мають на меті досягти ефективних позитивних трансформацій у соціальній сфері.

Дослідження практичного досвіду соціально-інноваційної діяльності провідних готельних підприємств світу стає особливо важливим для розвитку соціальних інновацій у вітчизняному готельному бізнесі.

Мережа готелів «Тоуоко Інн» приділяє особливу увагу доступності та зручності для клієнтів з обмеженими можливостями. У всіх номерах готелів можуть зупинитися клієнти, які користуються інвалідними візками. Під час проживання таких клієнтів готель надає ряд допоміжних послуг та удосконалень:

- надання в оренду спеціального обладнання за бажанням клієнта;
- проведення до номера за бажанням клієнта;
- допомога в зміні розстановки меблів в номері для комфорту клієнтів у інвалідних візках;
- пояснення щодо обладнання номеру та форми предметів для клієнтів із вадами зору;
- укладання угоди про способи екстреного зв'язку між клієнтом і стійкою портьє для клієнтів із вадами слуху;
- ретельне та детальне пояснення способів користування обладнанням номера для клієнтів похилого віку.

Готелі «Тоуоко Інн» використовують дизайн, спроектований таким чином, що дозволяє максимальній кількості клієнтів проживати в готелях самостійно, забезпечуючи при цьому максимальний комфорт і рівноправність. Це включає в себе не лише фізичну доступність, а й надання великого спектру послуг та уваги до індивідуальних потреб кожного гостя [9].

Готелі мережі «Scandic» приділяють особливу увагу піклуванню про гостей з особливими потребами, і їх девіз «Спроектовано для всіх, зручно для кожного» відображає цю пріоритетну місію. У всіх номерах, призначених для гостей з особливими потребами, забезпечені додаткові пристосування. Хоча готелі мережі можуть відрізнятися один від одного, кожен з них має номери, адаптовані для зручності гостей з особливими потребами.

Мережа реалізує єдину програму підвищеної доступності у всіх своїх готелях, яка постійно розвивається. У співпраці з організаціями, створеними для підтримки людей з обмеженими можливостями, а також за участю гостей та співробітників готелів, був розроблений і впроваджений стандарт доступності Scandic, що включає 110 пунктів. Цей стандарт визначає всі необхідні заходи для підтримки гостей і є обов'язковим для дотримання під час підготовки всіх продуктів і послуг, які надає мережа Scandic [10].

Тобто, в сучасних умовах конкуренції кожне готельне підприємство визнає необхідність працювати за принципом «сервіс, доступний для всіх». Соціальні інновації визнаються ключовим трендом, який активно впроваджується готельним господарством, надаючи можливість задовольнити потреби максимальної кількості потенційних клієнтів, зокрема людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

Наведені приклади реалізації принципів КСВ саме для підвищення доступності для гостей з особливими потребами, на наш погляд, є найбільш актуальними для українських готельних підприємств вже зараз, і в подальшому, для реалізації цих принципів в процесі реалізації програм реабілітації українських військових, а також цивільних осіб, постраждалих внаслідок російської агресії. Переймати цей передовий досвід і впроваджувати відповідні стандарти обслуговування необхідно вже зараз, одночасно активно налагоджуючи взаємодію з відповідними державними органами.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що соціально-відповідальне ведення бізнесу принесе готельним підприємствам численні переваги, такі як збільшення обсягів продажів, зміцнення бренду, формування високої репутації серед зацікавлених сторін, зменшення витрат на рекламу та можливість отримання стратегічних вигод від соціальних інвестицій. У контексті жорсткої конкуренції на внутрішньому та міжнародному ринку готельних послуг, ці переваги можуть стати ключовою конкурентною перевагою для готельних підприємств.

Очевидно, для подолання вхідних бар'єрів на ринок готельних послуг важливим є усвідомлення підприємцями взаємозв'язку економічної і соціальної сутності соціальної функції підприємництва, а головне – реальні дії держави і бізнесу, що створюють більш сприятливі умови для гармонізації їх інтересів, перерозподілу тягаря з вирішення соціальних проблем суспільства, зниження негативних наслідків кризового періоду.

Список використаних джерел:

1. Корчевна Л., Новіков В., Домницька В., Жогло В. Аналіз розвитку систем управління соціальною відповідальністю бізнесу підприємства та проблеми їх упровадження в Україні. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2009. № 3. С. 50–53.
2. Швець Л.І. Витрати соціально відповідальної діяльності бізнесу. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 2 (56). С. 163–168.
3. Котлер Ф., Лі. Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / пер. з англ. С. Яринич. Київ : Стандарт, 2005. С. 4.
4. ДСТУ ISO 26000:2019 Настанови щодо соціальної відповідальності (ISO 26000:2010, IDT).
5. Гришук В.К. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Львів : Львівський державний ун-т внутрішніх справ, 2012. С. 89.
6. Розметова О.Г. Проблеми та перспективи впровадження соціальних інновацій в діяльність підприємств готельного господарства. URL: www.dy.nayka.com.ua
7. Сагдеева Д.Р. Соціальна відповідальність готельного бізнесу. *International Electronic Scientific Journal «Science Online»*. URL: <http://nauka-online.com/>
8. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління підприємств сфери гостинності. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/tkach6.htm
9. Сайт готельної мережі «Toyoko Inn». URL: <https://www.toyoko-inn.com/eng>
10. Сайт готельної мережі «Scandic». URL: <https://www.scandichotels.com/>

References:

1. Korchevna L., Novikov V., Domnytska V., Zhoglo V. (2009) Analiz rozvytku system upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu biznesu pidpriemstva ta problemy yikh uprovadzhennia v Ukraini [Analysis of the development of enterprise social responsibility management systems and problems of their implementation in Ukraine]. *Standardization, certification, quality*, no. 3, pp. 50–53.
2. Shvets L.I. (2011) Vytraty sotsialno vidpovidalnoi diialnosti biznesu [Costs of socially responsible business activity]. *Bulletin of ZHTU*, no. 2 (56), pp. 163–168.
3. Kotler F., Lee N. (2005) Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoha bilshe dobra dla vashoi kompanii ta suspilstva [Corporate social responsibility. How to do as much good as possible for your company and society] / trans. from Eng. S. Yarynych. Kyiv: Standart, p. 4.
4. DSTU ISO 26000:2019 Nastanovy shchodo sotsialnoi vidpovidalnosti (ISO 26000:2010, IDT) [ISO 26000:2019 Guidelines for social responsibility (ISO 26000:2010, IDT)].
5. Hryshchuk V.K. (2012) Sotsialna vidpovidalnist : navchalnyi posibnyk [Social responsibility: educational manual]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, p. 89.
6. Rozmetova O.G. Problemy ta perspektyvy vprovadzhennia sotsialnykh innovatsii v diialnist pidpriemstv hotelnoho hospodarstva [Problems and prospects of implementing social innovations in the activities of hotel enterprises]. Available at: www.dy.nayka.com.ua
7. Sagdeeva D.R. Sotsialna vidpovidalnist hotelnoho biznesu [Social responsibility of the hotel business]. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*. Available at: <http://nauka-online.com/>.
8. Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak instrument upravlinnia pidpriemstv sfery hostynnosti [Social responsibility of business as a management tool of hospitality enterprises]. Available at: https://tourlib.net/statti_ukr/tkach6.htm
9. Sait hotelnoi merezhi "Toyoko Inn" [The website of the "Toyoko Inn" hotel chain]. Available at: <https://www.toyoko-inn.com/eng>
10. Sait hotelnoi merezhi "Scandic" [The website of the "Scandic" hotel chain]. Available at: <https://www.scandichotels.com/>

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-6>
УДК 336.009.6

Дрималовська Х. В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5880-6395>

Антонів А. Р.

аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»

Drymalovska Khrystyna

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Management and International Business,
National University "Lviv Polytechnic"

Antoniv Andriy

Postgraduate Student
of the Department of Management and International Business,
National University "Lviv Polytechnic"

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОСЛУГ У СКЛАДІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF INVESTMENT SERVICES WITHIN FINANCIAL SERVICES

У статті наведено сутність самого поняття «послуга», загальні ознаки послуги незалежно від їх виду, визначено основні види фінансових послуг. Розглянуто трактування фінансової послуги через вичення Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії». На основі проведених досліджень відведено важливу роль такому сегменту фінансових послуг як інвестиційні послуги. Проаналізовано наукові праці щодо трактування поняття «інвестиційні послуги». Доповнено існуючі ознаки інвестиційних послуг такими: цілеспрямованість, динамічність, системність, об'єктність. Запропоновано схематично представити сутність та значення інвестиційних послуг у складі інвестиційних послуг на основі виокремлення основних складових: інвестиційні технології, інвестиційна інформація, інвестиційні цілі, інвестиційна ідея.

Ключові слова: послуга, фінансові послуги, інвестиційні послуги, інвестиційні технології, інвестиційна ідея.

Economic entities involved in the production, distribution, exchange, and consumption of goods and services engage in activities primarily aimed at satisfying financial interests. Their financial interests are primarily associated with the search for and mobilization of available financial resources for subsequent use in investment operations across various asset classes, enabling the achievement of set objectives. Therefore, the question arises regarding the application of optimal tools and mechanisms for managing, forming, and utilizing accumulated capital. Research into this concept pertains to establishing effective financial relationships among participants in the field of investment services. The purpose of the article is to analyze existing approaches to understanding the concept of "investment services," identifying their main components, providing key characteristic features, and determining their role in the development of the financial sector. The article outlines the essence of the concept of "service," general characteristics of services regardless of their type, and identifies the main types of financial services. The interpretation of financial services is examined through the study of the Law of Ukraine "On Financial Services and Financial Companies." Based on the conducted research, significant attention is given to the role of investment services within the financial services segment. Scientific works regarding the interpretation of the concept of "investment services" are analyzed. Additional features of investment services, such as purposefulness, dynamism, systematic nature, and objectivity, are introduced. A proposal is made to schematically present the essence and significance of investment services within the framework of investment services by isolating key components: investment technologies, investment information, investment goals, and investment ideas. Therefore, the investment services sector helps establish an efficient mechanism for the redistribution of financial resources, contributing to the creation of investment capital and fostering economic growth through financial activity and entrepreneurial development.

Keywords: service, financial services, investment services, investment technologies, investment idea.

Постановка проблеми. Суб'єкти економіки, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні товарів і послуг, здійснюють діяльність з метою задоволення перш за все фінансових інтересів. Їх фінансові інтереси пов'язані, насамперед, із пошуком та залученням вільних фінансових ресурсів з метою подальшого їх використання в процесі проведення інвестиційних операцій з різними видами активів, що дозволяє досягати поставлених цілей. Тому постає питання щодо застосування оптимальних інструментів та механізмів управління, формування та використання накопиченого капіталу. Дослідження вказаного поняття стосується встановлення ефективних фінансових взаємовідносин між учасниками у сфері інвестиційних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання сутності та значення інвестиційних послуг у складі фінансових послуг відображено у працях таких науковців як Клейменова С.М. [1], Мацук З.А. [3], Коваленко Ю.М. [4], Яценко І.В. [5], Кобушко І.М. [6]. Необхідно звернути увагу на праці, які присвячені вивченню характерних ознак інвестиційних послуг, їх основних складових та ролі у розвитку фінансового сектору [2; 7–9].

Мета статті полягає в аналізуванні існуючих підходів до розуміння поняття «інвестиційні послуги», ідентифікуванні їх основних складових, наведенні їх ключових характерних ознак, а також визначенні їх ролі у розвитку фінансового сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні сфера послуг займає провідне місце у забезпеченні прийняттого економічного стану будь-якої країни, створюючи оптимальні можливості для сприяння розвитку та задоволення потреб суспільства. Цей сектор економіки охоплює різноманітні види діяльності, які передбачають реалізацію взаємовідносин зацікавлених сторін. Спектр послуг безмежний, проте можемо навести деякі з них: консультаційні, освітні, транспортні, медичні фінансові, технічні, ІТ-послуги тощо.

У юридичному контексті послугу вважають як «різновид цивільних правовідносин, виражається у вигляді певної правомірної операції, тобто у вигляді ряду доцільних дій виконавця або в діяльності, що є об'єктом зобов'язання, що має нематеріальний ефект, нестійкий речовинний результат або упереджений результат, пов'язаний з іншими договірними відносинами, що й характеризуються властивостями здійсненості, невіддільності від джерела, моментальної споживаності, неформалізованості якості» [1]. Як бачимо послугу

можна описати як складну сукупність дій або операцій, виконання яких спрямоване для задоволення потреб або бажань іншої сторони, характеризується рядом властивостей та специфічних рис, що відрізняють його від інших форм правовідносин.

Основними загальними ознаками ідентифікування послуг незалежно від їх виду можуть бути наступні:

1) специфічна форма економічних взаємовідносин, відповідно до яких здійснення діяльності зумовлює задоволення інтересів учасників у відповідь на певну плату або угоду;

2) реалізація чітко встановлених дій, спрямованих на досягнення визначених цілей;

3) задоволення потреб фізичних та юридичних осіб;

4) послуга має бути корисною для того, хто її отримує, інакше кажучи, вона має приносити певну користь;

5) послуга не має речовинного втілення й невіддільна від особистості виконавця: послуги часто пов'язані з діяльністю або експертними знаннями самої особистості, що їх надає, і не можуть бути відокремлені від цієї особистості [1].

Поряд з іншими видами послуг визначальну роль у забезпеченні стабільності, розвитку та зростання економіки, зумовлюючи підтримку фінансового благополуччя як індивідів, так і підприємств, покладено на фінансові послуги. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», фінансову послугу трактують як «операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги» [2]. Основними видами фінансових послуг згідно із вищевказаним Законом України можуть бути: 1) страхування; 2) надання коштів та банківських металів у кредит; 3) залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню; 4) фінансовий лізинг; 5) факторинг; 6) надання гарантій; 7) торгівля валютними цінностями; 8) фінансові платіжні послуги; 9) фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу, передбаченої частиною другою статті 41 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [2].

В контексті зазначеного Закону України бачимо, що фінансові послуги спрямовані на здійснення операцій в результаті застосування фінансових засобів з метою досягнення визначених цілей, враховуючи інтереси клієнтів-отримувачів такого виду послуг.

Також наведено перелік видів фінансових послуг, за якими можна класифікувати операції. Потрібно зазначити, що в сфері фінансових послуг існує низка нормативно-правових актів, які встановлюють правила, стандарти, умови та процедури, що стосуються регулювання ринків банківських послуг, цінних паперів, вирішення питання ліцензування певних видів діяльності, захисту прав інвесторів, встановлення правових умов участі на ринку іноземного капіталу тощо. Тому, коли постає питання реалізації інвестиційних цілей клієнта, то сегмент фінансових послуг передбачає активний рух грошових коштів, пов'язаних із здійсненням операцій з різноманітними активами, з метою отримання прибутку (доходу), використовуючи оптимальні інструменти та механізми управління, формування та використання накопиченого капіталу. В результаті цього, актуальним стає питання дослідження сутності та значення інвестиційних послуг.

У науковій праці Мацука С.А. вказано, що вид фінансових інструментів визначає чи фінансові послуги можуть бути інвестиційними. Такими фінансовими інструментами є: переказні цінні папери (фінансові інструменти, які представляють зобов'язання їх видавця перед власником, такі як акції, облігації, депозитні сертифікати тощо); інструменти грошового ринку (короткострокові фінансові інструменти, які мають високу ліквідність, наприклад, векселі, депозити з відкладеним строком погашення, короткострокові цінні папери тощо); паї колективних інвестиційних фондів (інвестиційні фонди, які об'єднують кошти від різних інвесторів для спільного управління та інвестування в різні активи відповідно до вкладених цілей фонду); похідні інструменти (фінансові контракти, вартість яких залежить від ціни базового активу або події, такі як опціони, ф'ючерси, свопи, форварди тощо, дозволяючи інвесторам здійснювати угоди на майбутню ціну активу без потреби в його фактичному придбанні) [3].

Вищенаведені фінансові інструменти можна використовувати для досягнення цілей, пов'язаних для прикладу зі збереження коштів, здійснення прибуткових операцій, зменшення ризику або спекуляцій на фінансових ринках. Інвестиційні фінансові послуги надають можливість клієнтам керувати своїми фінансовими потоками та досягати своїх інвестиційних цілей через використання різноманітних інвестиційних інструментів та стратегій.

Згідно із дослідженнями Коваленко Ю.М., інвестиційними послугами є «операції з фінансовими інструментами на ринках

фінансових послуг, зокрема інвестиційних, що виробляються суб'єктами, постійний рід занять або постійна діяльність яких полягає у виробництві таких послуг і/або провадженні інвестиційної діяльності на професійній основі, в інтересах професійних або роздрібних клієнтів за власний рахунок або за рахунок цих осіб, а у випадках, що передбачені законодавством, – за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, із метою одержання доходу і/або збереження реальної вартості таких активів» [4].

У праці Яценко І.В. ідентифіковано інвестиційну послугу як результат, який пов'язаний із вибором оптимальної інвестиційної ідеї, аналізуванням необхідної інформації, використанням спеціалізованих методів інвестування компаніями з метою захисту та забезпечення фінансових інтересів клієнтів – як окремих осіб, так і інституційних інвесторів, враховуючи інвестиційний профіль кожного клієнта, тобто очікувані доходи від інвестицій, максимальні припустимі втрати, рівень прийнятного ризику та тривалість інвестиційного періоду [5].

Кобушко І.М. сформулювала визначення досліджуваного поняття на основі двох аспектів:

1) як набір додаткових сервісів полягає в тому, що послуги, які пропонують суб'єкти ринку, є додатковими сервісами для інвесторів. Ці послуги можуть бути пов'язані з реальними або фінансовими об'єктами інвестування. Наприклад, це може включати консультації фахівців з інвестування, аналіз ринків, допомогу в управлінні портфелем, податкові консультації тощо, що допомагають інвесторам приймати обґрунтовані рішення з інвестування та оптимізувати їхні інвестиційні портфелі;

2) як цілісний інвестиційний продукт, який створюють компанії-учасники на фінансовому ринку, ґрунтується на використанні базових фінансових інструментів. Ці продукти зазвичай є комплексними інвестиційними засобами, які складаються з різноманітних фінансових інструментів і можуть бути спрямовані на вирішення конкретних фінансових цілей [6].

Дубовик С.В. узагальнив існуючі концепції щодо обґрунтування сутності поняття «інвестиційна послуга», виокремлюючи підходи за певними ознаками:

– за ступенем зв'язку з інвестиційними ресурсами: ресурсний (інвестиційна послуга визначається через конкретні ресурси, що використовуються для здійснення інвестиційних операцій) та трансфертний (інвестиційна послуга може полягати у відносинах передачі

права власності або контролю над ресурсами) підходи;

- за масштабом охоплення: спеціалізований (розглядає інвестиційну послугу як спеціалізовану, орієнтовану на певний аспект фінансового ринку чи конкретний тип операцій) та інтегративний (розглядається інвестиційна послуга як частина більшого фінансового процесу, що охоплює ширший спектр фінансових послуг та операцій) підходи;

- за сутнісним наповненням: інструментальний (акцентує на конкретних інструментах (наприклад, цінних паперах, фондових товарах тощо), які використовуються для надання послуги) та функціональний (інвестиційна послуга розглядається з точки зору її функціональності та призначення, яке вона виконує на фінансовому ринку (наприклад, консультування, управління активами, брокерські послуги тощо)) підходи;

- з позиції особливостей ринкового середовища: інфраструктурний (зосереджується на структурних елементах та системах, які забезпечують інвестиційну діяльність (наприклад, біржі, розрахункові системи, інфраструктура для торгівлі тощо)) та кон'юнктурний (враховуються умови ринку та поточна ситуація, що впливають на характер надання інвестиційних послуг, зокрема, актуальні обставини фінансового та економічного характеру) підходи [7].

Ці підходи допомагають у розумінні та узагальненні концепцій, пов'язаних з інвестиційними послугами, звертаючи увагу на різноманітні аспекти їх визначення та характеристик.

У науковій праці запропоновано кілька підходів до розуміння інвестиційної послуги: цільовий, виробничий, продуктовий, процесний, інструментальний, інфраструктурний, ресурсний, кон'юнктурний. Крім того, науковець, здійснивши значний обсяг наукових досліджень, виокремив ознаки інвестиційних послуг з метою ґрунтовного висвітлення їх економічної суті [8]:

- компліментарність – процес створення інвестиційної послуги пов'язаний із здійсненням інвестиційного процесу, охоплюючи формування інвестиційної ідеї, аналізування інформації, застосування інвестиційних технологій;

- субституційність – інвестиційні послуги можуть бути взаємозамінні, оскільки існує вибір серед різних інвестиційних альтернатив. Інвестори можуть вибирати між різними послугами в залежності від своїх потреб і стратегій;

- аналітичність – вказує на те, що перед наданням інвестиційної послуги обов'язково проводиться аналітична робота, що включає

в себе пошук та відбір фінансових інструментів, аналізування ризиків та формування конкретних інвестиційних пропозицій;

- технологічність – вказує на застосування різних технологій для задоволення інвестиційних потреб клієнтів, що може включати в себе використання різних інвестиційних платформ, аналітичних інструментів та інших технологій для покращення якості обслуговування;

- персоніфікованість – інвестиційна послуга може бути адаптована під індивідуальні потреби та вподобання клієнта;

- ризикованість – результат інвестування є невизначеним і пов'язаним з ризиками, що обумовлено недостатньою поінформованістю однієї із сторін щодо інвестиційних активів та непередбачуваністю і нестабільністю умов на фінансових ринках та в інвестиційному середовищі загалом;

- хронометричність – час є важливим фактором у прийнятті рішень щодо здійснення інвестиційного вибору [8].

Зазначені підходи та ознаки інвестиційних послуг вказують на комплексний підхід до розгляду цього економічного явища. Проте пропонуємо доповнити існуючі ознаки інвестиційних послуг такими:

- цілеспрямованість: вказує на те, наскільки чітко визначено та реалізовано мету інвестиційних послуг. Інвестиції повинні відповідати конкретним фінансовим цілям та потребам клієнта, враховуючи ризики, терміни та інші фактори для досягнення оптимального фінансового результату;

- динамічність: готовність та здатність інвестиційних послуг адаптуватися до змін на фінансових ринках. Зміни в економічних умовах, політиці, технологіях та інших аспектах можуть впливати на інвестиційні можливості;

- об'єктність: полягає в тому, що кожен вид інвестицій має свої унікальні характеристики, які впливають на те, як вони надаються та які переваги чи ризики вони можуть мати для інвесторів;

- системність: означає врахування всіх аспектів інвестиційного процесу як системи, де всі елементи взаємодіють між собою. Інвестиційні послуги повинні бути вбудовані у велику систему, щоб забезпечити їхню координативну та оптимізаційну.

На основі аналізування наукових праць пропонуємо схематично представити сутність та значення інвестиційних послуг на рис. 1.

З рис. 1 можемо визначити інвестиційні послуги як вид фінансових послуг, що передбачає здійснення операцій з фінансовими активами на основі врахування їх складових (інвестиційні технології, інвестиційна

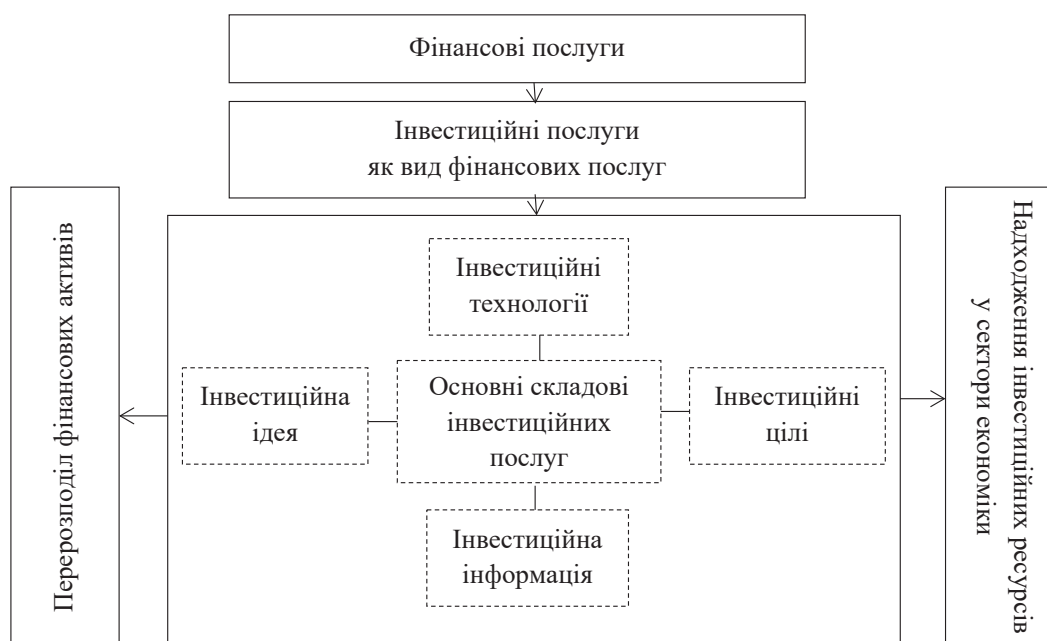

Рис. 1. Сутність та значення інвестиційних послуг у складі фінансових послуг

Джерело: сформовано авторами на основі [1–9]

інформація, інвестиційні цілі, інвестиційна ідея), забезпечуючи надходження інвестиційних ресурсів у сектори економіки та перерозподіл фінансових активів.

Висновки. В результаті опрацювання наукових праць [1–9] можна стверджувати, що основними складовими, які відображають сутність інвестиційних послуг є: інвестиційні технології (застосування різноманітних технологій та інструментів для оптимізації управління портфелем, моніторингу ринків, ризиків та потенційного доходу); інвестиційна ідея (вибір конкретних інвестиційних можливостей або стратегій, що відповідають фінансовим цілям клієнта); інвестиційні цілі

(врахування індивідуальних аспектів клієнтів); інвестиційна інформація (ретельне аналізування ринку, фінансових інструментів та інших факторів з метою прийняття обґрунтованих рішень щодо інвестування). Крім того, доповнено існуючі ознаки інвестиційних послуг такими: цілеспрямованість, динамічність, системність, об'єктність. Інвестиційні послуги спрямовані на надання клієнтам консультацій, допомоги та здійснення управління для досягнення їхніх фінансових цілей з урахуванням індивідуального контексту та уподобань. Ключовою метою є оптимізація ризику та доходності інвестицій відповідно до потреб та очікувань клієнта.

Список використаних джерел:

1. Клейменова С.М. Поняття та види фінансових послуг за законодавством України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5(11). С. 274–281.
2. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 17.01.2024).
3. Мацук З.А. Фінансові послуги на ринку цінних паперів України: теорія та практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2018. 367 с.
4. Коваленко Ю.М. Місце, сутність і класифікаційні ознаки інвестиційних послуг у складі фінансових послуг. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 9(37). С. 131–136.
5. Яценко І.В. Інноваційні зміни в індустрії інвестиційних фінансових послуг під впливом FINTECH. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/viewFile/11352/9468> (дата звернення: 17.01.2024).
6. Кобушко І.М. Інвестиційні послуги в контексті ефективного функціонування інвестиційного ринку України. *Науковий вісник ДГМА*. 2010. № 1(6Е). С. 299–305.
7. Дубовик С.В. Теоретичне обґрунтування сутності категорій «інвестиційна банківська послуга» та «інвестиційний банківський продукт». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/64056/5/Dubovyk_financial_assets.pdf (дата звернення: 17.01.2024).

8. Яценко І.В. Поліваріантність наукових підходів до пізнання сутності поняття «інвестиційна послуга». *Соціальна економіка*. 2021. Вип. 61. С. 92–100.

9. Коваленко Ю.М., Яценко І.В. Ризики на ринку інвестиційних послуг і провадження державного нагляду (контролю). *Фінансові дослідження: електронне фахове видання*. 2019. № 2(7).

References:

1. Kleimenova S.M. (2023) Poniattia ta vydy finansovykh posluh za zakonodavstvom Ukrainy [The concept and types of financial services according to Ukrainian legislation]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*, no. 5(11), pp. 274–281. (in Ukrainian)

2. Pro finansovi posluhy ta finansovi kompanii: Zakon Ukrainy vid 14.12.2021 № 1953-IX [On financial services and financial companies: Law of Ukraine dated 14.12.2021 No. 1953-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (accessed 17 January 2024).

3. Matsuk Z.A. (2018) Finansovi posluhy na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Financial services on the securities market of Ukraine: theory and practice: monograph]. Kyiv: KNEU, p. 367.

4. Kovalenko Yu.M. (2018) Mistse, sutnist i klasyfikatsiini oznaky investytsiinykh posluh u skladi finansovykh posluh [The place, essence, and classification features of investment services within the scope of financial services]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Ekonomika"*, no. 9(37), pp. 131–136. (in Ukrainian)

5. Yatsenko I.V. Innovatsiini zminy v industrii investytsiinykh finansovykh posluh pid vplyvom FINTECH [Innovative changes in the investment financial services industry under the influence of FINTECH]. Available at: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2021/paper/viewFile/11352/9468> (accessed 17 January 2024).

6. Kobushko I.M. (2010) Investytsiini posluhy v konteksti efektyvnoho funktsionuvannia investytsiinoho rynku Ukrainy [Investment services in the context of the efficient functioning of the investment market in Ukraine]. *Naukovyi visnyk DHMA*, no. 1(6E), pp. 299–305. (in Ukrainian)

7. Dubovyk S.V. Teoretychne obgruntuvannia sutnosti katehorii "investytsiina bankivska posluha" ta "investytsiinyi bankivskyi produkt" [Theoretical substantiation of the essence of the categories "investment banking service" and "investment banking product"]. Available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/64056/5/Dubovyk_financial_assets.pdf (accessed 17 January 2024).

8. Yatsenko, I.V. (2021) Polivariantnist naukovykh pidkhodiv do piznannia sutnosti poniattia "investytsiina posluha" [Multifaceted scientific approaches to understanding the essence of the concept "investment service"]. *Sotsialna ekonomika*, vol. 61, pp. 92–100. (in Ukrainian)

9. Kovalenko Yu.M., Yatsenko I.V. (2019) Ryzyky na rynku investytsiinykh posluh i provadzhennia derzhavnogo nahliadu (kontroliu) [Risks in the market of investment services and the implementation of state supervision (control)]. *Finansovi doslidzhennia: elektronne fakhove vydannia*, no. 2(7). (in Ukrainian)

МЕНЕДЖМЕНТ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-7>
УДК 658.3:005.332.4

Мільонущкін К. В.

аспірант,

Навчально-науковий інститут управління, економіки та бізнесу
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1496-7867>

Milonushkin Kostiantyn

Postgraduate Student,

Educational and Scientific Institute of Management, Economics and Business
Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ

STRATEGIC ASPECTS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN COMPETITIVE CONDITIONS

З кожним роком конкурентні умови щодо управління персоналом стають жорсткішими, що впливає на процес формування стратегії управління підприємством загалом. Управління персоналом являє собою складну систему, яка охоплює постійне підвищення кваліфікації працівників, оновлення їхніх знань і розвиток компетенцій, а також мотиваційні стимули персоналу для ефективної роботи та задоволення. В статті охарактеризовано два підходи до поняття персоналу: персонал-витрати (примушування, мінімізація, малий період планування, результати, кількість, негнучкий, залежний) та персонал-ресурс (доцільність, оптимізація, тривалий період планування, засоби, результати, якість, гнучкий, автономний). Розкрито сутність та пристосування стратегій щодо управління персоналу в конкурентному середовищі: стратегія інвестування, стратегії стимулювання, стратегія залучення. Конкретний вид ефективної стратегії залежить від економічного розвитку суспільства, його культури, а також від галузі та величини підприємства.

Ключові слова: управління персоналом, стратегії, конкурентоспроможність, персонал-витрати, персонал-ресурси.

Every year, the competitive conditions for personnel management become tougher, which affects the process of forming a business management strategy in general. Personnel management is a complex system that includes continuous training of employees, updating of their knowledge and development of competencies, as well as motivational incentives of personnel for effective work and satisfaction. Personnel management in a competitive environment has a significant impact on ensuring the competitiveness of the enterprise and creating competitive advantages due to the rational use of available intellectual resources and the potential of employees. Today, most enterprises, due to a lack of highly qualified management personnel and an insufficiently flexible company policy regarding the influence of external factors, as well as to the tendency to which they do not have time to respond to rapid changes in the situation on the labor market, to new requirements regarding the mobile reorientation of their own intellectual potential, provide adaptive introduction of modern personnel management technologies as one of the effective levers of influence on the effective development of the enterprise. In competitive conditions, the main attention should be paid to the effective use, organization, stimulation, motivation and training of available human resources, which are potentially capable of significantly strengthening the state of enterprises in the country's economic system, ensuring their sustainable development. The article describes two approaches to the concept of personnel: personnel-costs (forcing, minimization, short planning period, results, quantity, inflexible, dependent) and personnel-resource (expediency, optimization, long planning period, means, results, quality, flexible, off-line). The essence and adaptation of personnel management strategies in a competitive environment are revealed: investment strategy, incentive strategies, engagement strategy. The specific type of effective strategy depends on the economic development of society, its culture, as well as on the industry and size of the enterprise.

Keywords: personnel management, strategies, competitiveness, personnel-costs, personnel-resources.

Постановка проблеми. В конкурентних умовах, управління персоналом є значним фактором для функціонування підприємства, для вибору ефективної стратегії як для розвитку підприємства, так і для персоналу. Процес формування, розробки та впровадження стратегії залежить від персоналу, від його обізнаності про саму стратегію та кінцевий результат при її впровадженні. Стратегічні аспекти управління персоналом на сьогоднішній день переживають гібридні виклики та бар'єри, які необхідно персоналу подолати до того, як почати працювати, а також і безпекові умови, які впливають на потенціал працівника та його ефективність. Останнім часом українські підприємства зіштовхнулися із «голодом» персоналу, із диверсифікацією професій, коли працівник повинен виконувати кілька видів робіт тощо, ці проблеми стають все більш поширеними, що призводить до ще більш складних проблем. І вони впливають на функціонування підприємства зараз, та на його розвиток в майбутньому.

Нова роль персоналу на підприємстві та зміни в економіці, і технологіях по-новому поставили такі задачі, як ретельний добір, підготовка, оплата і правильне використання персоналу. Рішення цих задач у рамках традиційної роботи з персоналом виявилось вже неможливим потрібно включення HR роботи як рівноправного компонента в процесі стратегічного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день питанням щодо управління персоналом займаються як вітчизняні та і зарубіжні науковці. Кожен з науковців розглядає управління персоналом в нових реаліях як економічних, політичних, соціальних, цифровізаційних площинах так і в безпековій площині. Останнє є актуальним для українських підприємств, які функціонують в період воєнного стану. Тобто стратегічним аспектам управління персоналом в конкурентних умовах приділено багато уваги, особливо таких науковців як: Братусь Г.А. [1], Ганущак-Єфіменко Л.М. [10], Головач Н.В. [3], Дацій О.І. [2], Дмитренко Г.А. [1; 3], Каліна І.І. [4; 9], Коваленко Н.В. [5], Лазарева М.Г. [1], Шуляр Н.М. [9], Щербак В.Г. [6; 10], Ернст А.Т., Цзян Х. [8], Крішнамурті М. [8], Сіер Д. [8].

Мета статті: обґрунтування стратегічних аспектів управління персоналом в конкурентних умовах

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день управління персоналом потрібно розглядати як важливу підсистему ефективного управління

підприємством в конкурентних умовах. Науковці виділили три основні підходи до управління, у рамках яких розвивалися концепції управління персоналом: економічний, органічний і гуманістичний підходи. Принципове розходження між цими підходами полягає в оцінці ролі персоналу на підприємстві загалом та в період небезпеки.

Економічний підхід знайшов відображення в тейлоризмі. При цьому підході персонал розглядається як об'єкт управління, причому головний інтерес представляє її функція – праця, вимірювана витратами робочого часу і конкурентоспроможною заробітною платнею. Підприємство при цьому повинне діяти подібно механізму: алгоритмізовано, ефективно, надійно і передбачувано.

Органічний підхід припускає особливий інтерес до персоналу, розширюючи саме поняття управління персоналом, виводячи його за рамки традиційних функцій організації праці та заробітної плати. Кадрова функція з реєстраційно-контрольної поступово стала розвиваючою і поширилася на пошук і підбір співробітників (HR), планування їхньої кар'єри, оцінку працівників управлінського апарату, підвищення їхньої кваліфікації, проведення навчання персоналу: тренінги, вебінари, тимбілдінг. У рамках органічного підходу послідовно склалися концепція управління персоналом і концепція управління людськими ресурсами. Ряд науковців під управлінням персоналом часто розуміють оперативно-стратегічне управління, а управління людськими ресурсами розглядається як стратегічна робота з персоналом. У наукових доробках авторів йдеться про ототожнення «управління персоналом» з «управлінням людськими ресурсами», вважаючи, що мова йде про сукупність цілей, стратегій і інструментів, що впливають на поведінку керівників і співробітників.

Змінилося і розуміння підприємства: воно стало сприйматися як жива стратегічна система, що існує в навколишньому конкурентному середовищі. Звідси особлива увага до стратегічних аспектів управління персоналом.

Останнім часом розвивається гуманістичний підхід, що представляє собою найбільш радикальну спробу перебороти кризу управління підприємства і персоналом, що загострілася з початком повномасштабного вторгнення. Новий підхід виходить з концепції управління поведінкою людини і з уявлення підприємства як культурного феномену. Якщо економічний і організаційний підходи підкреслюють структурну сторону підприємства, то гуманістичний (організаційно-культурний)

підхід показує, як можна створювати організаційну дійсність і впливати на неї через мову, норми, тематичні зустрічі, тощо. При цьому розробка стратегії підприємства може перетворитися в активну побудову і перетворення навколишньої реальності.

Нові аспекти конкурентних дій на ринку вимагають інноваційних систем управління, що стосується сучасних концепцій управління персоналом та включає три нових моменти:

- управління персоналом повинне здійснюватися, виходячи із стратегічних задач підприємства, а не бути лише управлінською дією, яка реагує на проблеми, що виникають;
- людина повинна розглядатися як найцінніший ресурс підприємства, а не тільки як неминучий фактор витрат;
- функції, пов'язані з управлінням персоналом, повинні розглядатися як основні задачі менеджменту.

Передбачається, що нова управлінська парадигма покликана також враховувати зростаючий вплив глобалізації, а отже, міжкультурних аспектів менеджменту персоналу. Керівники мають використовувати новий підхід до управління персоналом в умовах цифровізації, із приходом пандемії та переходом до онлайн роботи та цифрових робочих місць, а також враховувати безпечні умови праці в період воєнного стану.

Управління персоналом у сучасних умовах повинне стати складовою частиною процесу планування і реалізації стратегії. Сьогодні стратегічні цілі підприємства можуть бути реалізовані лише персоналом, що відповідає кваліфікаційним вимогам, які диктуються обраною стратегією, і який зацікавлений у її реалізації. Для цього стратегія підприємства повинна бути відома її працівникам, розроблятися з максимально широким залученням співробітників, оскільки тільки в цьому випадку персонал буде підтримувати починання керівництва і забезпечить реалізацію стратегічних цілей організації. Якщо працівникам невідомі наслідки реалізації стратегії підприємства, вони будуть гальмувати та блокувати її.

Стратегічний менеджмент персоналу припускає управління колективом підприємства, засноване на правильних і далеких прогнозах розвитку підприємства та його оточення. Це – управління, що впливає на людський потенціал як на основу підприємства. Стратегічний менеджмент – це програмний спосіб мислення і управління, що забезпечує узгодження цілей, можливостей підприємства й інтересів працівників. Він припускає не тільки визначення генерального курсу діяльності підприємства,

але і підвищення мотивації, зацікавленості всіх працівників у його реалізації.

В останні роки змінився підхід до розробки стратегії фірми, включаючи і стратегічний менеджмент персоналу. Якщо раніше вважалося, що стратегія повинна бути відома лише вузькому колу вищих керівників і не повинна додаватися гласності, то в наші дні віддається перевага відкрито сформульованій політиці. Стратегія повинна бути справою не тільки керівництва фірми, але і всіх її рядових співробітників, щоб бути реальною та ефективною.

У цьому зв'язку на зміну підходу, при якому персонал розглядається як витрати, які треба скорочувати, затверджується підхід, відповідно до якого персонал являє собою один з ресурсів фірми, яким треба грамотно керувати, створювати умови для розвитку, вкладати кошти. Основні характеристики даних підходів представлені в таблиці 1.

Таблиця 1
Характеристика двох підходів до поняття персоналу

Персонал-витрати	Персонал-ресурс
Примушування	Доцільність
Мінімізація	Оптимізація
Малий період планування	Тривалий період планування
Результати	Засоби + Результати
Кількість	Якість
Негнучкий	Гнучкий
Залежний	Автономний

Мова йде про концепцію, що орієнтує підприємця на досягнення довгострокових цілей фірми, виходячи з яких формується політика у відношенні найму персоналу, його оцінки, винагороди, розвитку і мотивації.

Оскільки, враховуючи сучасні тенденції управління персоналом, коли цілі організації повинні відображувати глибинні мотиви співробітників, створювати мотиваційний вплив, орієнтувати на досягнення результатів та отождоженню співробітників зі своєю організацією, мова йде про співпадіння цілей суб'єкта та об'єкта управління.

У такому випадку враховується взаємовплив персоналу, зовнішніх факторів і стратегічної мети розвитку організації. управління персоналом у даному випадку припускає, що, з одного боку, у розробку основних напрямків розвитку підприємства, у реалізацію сформульованих цілей і оцінку перспективи розвитку утягують основні зацікавлені групи, а з іншого боку, цілі і стратегії, а також інструменти політики у відношенні до персоналу виводяться з цілісної картини майбутнього

даного підприємства, тобто враховуються одночасно інтереси як клієнтів, так і співробітників підприємства, а також навколишнього середовища.

В цілому можна виділити три варіанти стратегій стосовно персоналу:

- стратегії інвестування;
- стратегії стимулювання;
- стратегії залучення.

Таку типологію стратегій запропонували американські дослідники Л. Дайєр і Дж. Холдер. Вони враховували при цьому різні цілі, засоби і стратегії, які застосовуються в більшості компаній. Саму стратегію автори розуміють як рішення, прийняті для досягнення найважливіших цілей у системі підбора, розвитку і управління персоналом і першочергових засобів, спрямованих на досягнення цих задач [7].

Три варіанти стратегій були представлені в рамках визначення загальних цілей управління персоналом (внесок у виконувану роботу, розміщення персоналу, компетентність, відданість справі). Для їхнього досягнення використовуються ті інструменти політики у відношенні до персоналу, що являють собою систему управління персоналом. Стратегія стимулювання найбільш часто застосовується організаціями, що працюють у висококонкурентному середовищі. Дані організації роблять упор на максимальний внесок співробітників у виконувану роботу з метою мінімізації витрат по найму, підбору і розвитку персоналу, вузько окреслюючи і роблячи роботу рутинною, для того щоб знизити рівень необхідної кваліфікації і розуміння свого місця у виробничому процесі. Такі організації прагнуть вибудувати чіткий асоціативний зв'язок між докладеними зусиллями і рівнем оплати праці.

Що стосується стратегії інвестування, то її дотримуються організації, чия бізнес-стратегія вважає за пріоритет товарну диференціацію, а не лідерство за витратами. Зусилля цих фірм спрямовані на розкручування своїх торговельних марок, підвищення якості чи функціональності товарів. Дані організації покладаються на контрольовану гнучкість і пристосовність працівників, результатом чого є характерний для подібних компаній широкий розкид кваліфікації співробітників. Для даної стратегії типова чітка централізована система прийняття рішень і ускладнена службова ієрархія. Покладені на працівників функції вкрай широкі і чітко не сформульовані. У той же час ініціативність співробітників обмежена високим рівнем директивного контролю і широко розповсюдженою системою звітності.

Третя стратегія – стратегія залучення – характерна для організацій із змішаною бізнес-стратегією, сфальцьованою водночас на лідерстві за витратами і інноваційності. Типовою для таких організацій є децентралізована структура управління, спрямована на отримання максимального ефекту від докладених ресурсів і в той же час така, що здатна швидко реагувати на дії конкурентів і зміну ринкового попиту. Для підтримки інноваційності на високому рівні організації, що дотримують даної стратегії, приділяють великої уваги структуруванню робочих функцій, чіткому контролю і системі винагород. Важливими цілями при даній стратегії є підвищення відданості справі і компетентності співробітників, що досягається шляхом укомплектування штату організації значною часткою високопрофесійних співробітників з високим рівнем підготовки і знанням новітніх технологій. Структурування покладених на працівників функцій покликано забезпечити найбільшу винахідливість, залучення і автономність, що відіграє важливу роль для мотивації творчих, компетентних співробітників. Задача, пов'язана з максимізацією внеску співробітників у виконувану роботу, досягається шляхом створення чіткого зв'язку між отриманими результатами і винагородою. Зрозуміло, важливою формою винагороди є також постійний розвиток персоналу, залучення його до управління виробництвом, аж до самоврядування і самоконтролю як вищих форм довіри з боку керівництва організації.

Зрозуміло, конкретний вид ефективної стратегії залежить від економічного розвитку суспільства, його культури, а також від галузі і величини підприємства. Здається, що згодом більше поширення одержить стратегія «залучення», оскільки затребуваною буде творча праця висококваліфікованих співробітників, що ототожнюють себе з роботою і організацією.

Не викликає сумніву, що в кожній організації у відношенні до персоналу застосовуються специфічні стратегії, що відрізняються одна від одної, зокрема, своїми цільовими групами (наприклад, стратегія у відношенні керівних кадрів чи у відношенні робітників, зайнятих на виробництві). Вибір стратегії у відношенні до персоналу визначається не тільки цільовими групами і характером ситуації, у якій діє підприємство. Перевага, що віддається різним стратегіям у відношенні до персоналу в більшості галузей промисловості, пов'язана насамперед з розходженнями у філософії менеджменту.

У зв'язку з поглядами, що намітилися, на роль стратегічного менеджменту в даний час упор варто робити на людський капітал. Тому

цілком очевидною є необхідність узгоджувати загальний план розвитку підприємства з проблемами соціалізації управління [1; 3].

Коли організація тільки стартує у своєму бізнесі, структурована система мотивації персоналу, як правило, знаходиться внизу списку пріоритетів. Згодом вона починає підніматися в цьому списку, стає складовою частиною організаційної стратегії. Повертаючись до поняття стратегії підприємства, відзначимо: якщо спрощено подивитися на стратегію організації, то вона складається з маркетингового плану, фінансового плану, плану операційної (виробничої) діяльності й організаційного плану. Розглянемо кожний з цих планів.

Маркетинговий план відповідає на ряд питань, серед яких основними є: виявлення конкурентів, визначення цін, специфіка просування продуктів і послуг. Іншими словами, маркетинговий план описує все, що необхідно для стимулювання покупців купувати Ваші продукти чи послуги. Фінансовий план використовується для визначення того, чи може організація зробити прибуток на даному продукті чи послугі. Універсальними в цьому контексті є співвідношення ROI (повернення на інвестиції), чи ROS (повернення на продажі), що коливаються від галузі до галузі, і є індикаторами того, як організація працює в порівнянні з конкурентами. План операційної діяльності охоплює більш явні аспекти діяльності організації, відповідаючи на питання про спосіб виробництва продуктів чи послуг, про обсяг капіталу для інвестування, потреби в устаткуванні, методи виробництва, оснащення робочих місць тощо. Нарешті, організаційний план визначає потребу в персоналі, методи організації працівників,

засоби залучення, утримання, просування і винагороди працівників, іншими словами, описує засоби впровадження перших трьох планів. Фактично йдеться про забезпечення максимальної ефективності і продуктивності за рахунок встановлення стандартів у таких областях, як якість персоналу і якість праці.

Таким чином, тут відбувається стикування стратегії, організаційної культури і мотивації. Саме тут приймаються рішення по схемах оплати праці, частоті підйому окладів і годинних тарифних ставок для задоволення робочої сили, про вибір системи преміювання, про розробку системи нематеріального стимулювання і створення відповідного бізнес середовища.

Висновки. Отже, конкурентоздатне підприємство на сьогоднішній день повинна знати свої подальші дії, довгострокову стратегію чи короткострокові цілі. Якщо підприємство хоче вирішити проблеми плинності та нестачі персоналу, прориву на нові ринки, тобто вирішити короткострокові проблеми, то управлінці повинні враховувати ці короткострокові цілі. Однак якщо підприємство бере напрям на тривалу перспективу (нові бізнес-цілі, креативні підходи та інноваційні рішення), у справу вступають зовсім інші системи.

З ростом бізнесу і його проходженням через цикл ринку, зростає важливість системи управління персоналом, а саме удосконалення цієї системи у конкурентному середовищі та в період воєнного стану. Пов'язувати систему управління персоналом із стратегією необхідно вже на ранніх стадіях розвитку підприємства. Тоді в керівництва буде можливість оперативно реагувати на потреби персоналу в частині підтримки цілей підприємства на різних етапах її розвитку.

Список використаних джерел:

1. Братусь Г., Дмитренко Г., Лазарева М. Якість трудового потенціалу організації як ключова умова впровадження системного менеджменту. *Економічні горизонти*. 2021. № 1(16). С. 30–42. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(16\).2021.243880](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(16).2021.243880)
2. Дацій О.І., Авербух Г.М. Етапи формування системи управління персоналом в органах державної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 71–76. DOI: <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.17.71>
3. Дмитренко Г.А., Головач Н.В. Підвищення якості трудового потенціалу організацій з врахуванням потреб роботодавця та працівника. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 6. С. 43–48.
4. Каліна І.І., Завгородня А.А. Основні складові організаційно-економічного механізму корпоративного управління підприємства в небезпечних умовах. *Економічний простір*. 2022. Вип. 181. С. 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-18>
5. Коваленко Н.В., Мізюк С.Г. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства: сутність, основні складники та джерела формування конкурентних переваг. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2(13). С. 26–30.
6. Щербак В.Г. Інноваційні аспекти управління трудового потенціалу : монографія. Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. 320 с.
7. Dyer L., Holder G.W. A strategic perspective of human resources management. Washington, DC, 1988.

8. Ernst, A.T., Jiang, H., Krishnamoorthy, M., Sier, D. Staff scheduling and rostering: A review of applications, methods and models. *European Journal of Operational Research*. 2004. Vol. 153 (1). P. 3–27. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00095-X](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00095-X)
9. Iryna Kalina, Nataliia Shuliar. Strategy for the development of digital technologies for business processes at an enterprise in/under conditions of economic uncertainty: monograph. Recommended for publication by the Academic Council of the Interregional Academy of Personnel Management (Protocol No. 7 dated July 5, 2023). 2023. P. 168.
10. Shcherbak, V., Gryshchenko, I., Ganushchak-Yefimenko, L., Nifatova, O., Tkachuk, V., Kostiuk, T., Hotra, V. Using a sharing-platform to prevent a new outbreak of COVID-19 pandemic in rural areas. *Global Journal of Environmental Science and Management*. 2021. 7(2), 155–170.

References:

1. Bratus G., Dmytrenko G., Lazareva M. (2021) Yakist trudovoho potentsialu orhanizatsii yak kliuchova umova vprovadzhennia systemnoho menedzhmentu [The quality of the organization's labor potential as a key condition for the implementation of system management]. *Economic Horizons*, 1(16), 30–42. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(16\).2021.243880](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(16).2021.243880) (in Ukrainian)
2. Datsiy O.I., Averbukh H.M. (2021) Etapy formuvannia systemy upravlinnia personalom v orhanakh derzhavnoi vlady [Stages of formation of the personnel management system in state authorities]. *Investments: practice and experience*, 17, 71–76. DOI: <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.17.71> (in Ukrainian)
3. Dmytrenko G.A., Golovach N.V. (2019) Pidvyshchennia yakosti trudovoho potentsialu orhanizatsii z vrakhuvanniam potreb robotodavtsia ta pratsivnyka [Improving the quality of the labor potential of the organization taking into account the needs of the employer and the employee]. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Economics and management*, vol. 30 (69), no. 6, pp. 43–48. (in Ukrainian)
4. Kalina I.I., Zavorodnia A.A. (2022) Osnovni skladovi orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu korporatyvnoho upravlinnia pidpriemstva v nebezpekovykh umovakh [The main components of the organizational and economic mechanism of corporate management of an enterprise in dangerous conditions]. *Economic Space*, 181, 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/181-18> (in Ukrainian)
5. Kovalenko N.V., Mizyuk S.G. (2019) Mizhnarodna konkurentospromozhnist pidpriemstva: сутність, osnovni skladnyky ta dzherela formuvannia konkurentnykh perevah [International competitiveness of the enterprise: essence, main components and sources of formation of competitive advantages]. *Pryazovsky Economic Bulletin*, 2(13), 26–30. (in Ukrainian)
6. Shcherbak V.G. (2009) Innovative aspects of labor potential management: monograph. Kharkiv: Ed. Khneu, p. 320.
7. Dyer L., Holder G.W. (1988) A strategic perspective of human resources management. Washington, DC.
8. Ernst, A.T., Jiang, H., Krishnamoorthy, M., Sier, D. (2004) Staff scheduling and rostering: A review of applications, methods and models. *European Journal of Operational Research*, 153 (1), 3–27. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00095-X](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00095-X)
9. Iryna Kalina, Nataliia Shuliar (2023) Strategy for the development of digital technologies for business processes at an enterprise in/under conditions of economic uncertainty: monograph. Recommended for publication by the Academic Council of the Interregional Academy of Personnel Management (Protocol No. 7 dated July 5, 2023), p. 168.
10. Shcherbak, V., Gryshchenko, I., Ganushchak-Yefimenko, L., Nifatova, O., Tkachuk, V., Kostiuk, T., & Hotra, V. (2021) Using a sharing-platform to prevent a new outbreak of COVID-19 pandemic in rural areas. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 7(2), 155–170.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-8>
УДК 331.101.6

Щербак В. Г.

доктор економічних наук, професор,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7918-6033>

Сідакова В. В.

магістр,
Сумський національний аграрний університет

Shcherbak Valeriia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Sumy National Agrarian University

Sidakova Victoria

Master's Student,
Sumy National Agrarian University

ІННОВАЦІЇ В ПІДВИЩЕННІ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОРИВ ТА ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ЕКОНОМІКУ

INNOVATIONS IN LABOR PRODUCTIVITY ENHANCEMENT: TECHNOLOGICAL BREAKTHROUGH AND IMPACT ON THE MODERN ECONOMY

Зростаючий темп технологічного розвитку та інновації в ефективності праці та економічному розвитку вимагають уваги. Технологічний прорив, зокрема в розвитку штучного інтелекту, автоматизації та цифрових технологій, має потенціал вплинути на продуктивність праці та визначити нові напрямки економічного зростання. Основною метою дослідження є аналіз впливу технологічного прориву на продуктивність праці в різних секторах економіки. Застосовано комплекс методів, включаючи літературний огляд, аналіз статистичних даних, експертні опитування та аналітичні методи. Результати свідчать про значний потенціал технологічного прориву для підвищення продуктивності праці, однак важливо враховувати етичні та соціальні виклики. Дослідження ідентифікує ключові технологічні тренди, зокрема роль штучного інтелекту, цифрових технологій та автоматизації в підвищенні ефективності праці.

Ключові слова: інновації, продуктивність праці, технологічний прорив, автоматизація, штучний інтелект, цифрові технології, роботизація, гнучкість робочого часу.

The accelerating pace of technological development necessitates the study of the impact of innovations on labor efficiency and economic development. The research is particularly relevant in the context of rapid advancements in artificial intelligence, digital technologies, and other technological solutions. Technological breakthroughs, including the development of artificial intelligence, automation, and digital technologies, can significantly influence labor productivity and shape new directions for economic growth. The primary goal of the study is to analyse and determine the impact of technological breakthroughs on labor productivity in various economic sectors. The research aims to identify key technological trends, their impact on labor efficiency, and potential consequences for the economy. To achieve these objectives, a combination of methods was employed, including literature review, empirical analysis of statistical data, expert surveys, and analytical methods for processing and interpreting results. The findings indicate that technological breakthroughs have substantial potential for further enhancing labor productivity. However, it is crucial to consider ethical and social challenges associated with the implementation of new technologies and develop strategies aimed at ensuring sustainable economic development. The study identified key technological trends influencing labor productivity, with a particular focus on the role of artificial intelligence, digital technologies, and automation in enhancing efficiency across various industries. Based on the conducted research, it can be concluded that technological breakthroughs have significant potential for increasing labor productivity, but success depends on the proper implementation and adaptation of new technologies in different economic sectors. The study provides grounds for further discussions on strategies for leveraging innovations to enhance productivity and ensure sustainable economic development. In light of the above, it is imperative to proactively address the challenges and opportunities presented by technological advancements to create a framework for inclusive and ethically sound economic growth.

Keywords: innovations, labor productivity, technological breakthrough, automation, artificial intelligence, digital technologies, robotics, flexibility of working hours.

Постановка проблеми. Сучасний світ переживає період значущих змін, особливо в економічній сфері, де інновації визначають та формують ключові напрямки досягнення високої продуктивності праці, конкурентоспроможності та стійкого економічного росту. Дослідження розглядає роль інновацій в підвищенні продуктивності праці, зосереджуючись на сучасних викликах, таких як демографічні та глобальні тенденції. На сьогоднішній день багато компаній та країн виявляють зростаючий інтерес до інноваційних рішень для забезпечення сталого росту і розвитку в умовах високої конкуренції та економічної невизначеності. Дослідження ставить перед собою завдання розкрити ключові технологічні та організаційні зміни, які обумовлюють технологічний прорив та їхню роль у створенні нових можливостей для економічного росту. Також аналізуються виклики та можливості, що виникають внаслідок цих інновацій, та визначаються перспективи для майбутнього. Гіпотеза цього дослідження полягає в тому, що інновації є ключовим чинником у підвищенні продуктивності праці. Отримані результати дозволяють визначити, як інновації сприяють вдосконаленню робочих процесів, підвищенню ефективності працівників та впливають на конкурентоспроможність підприємств та країни в цілому. Висновки та рекомендації даного дослідження спрямовані на виявлення важливості інновацій для підвищення продуктивності праці та надання конкретних порад для підприємств і урядів щодо впровадження інноваційних підходів у сфері управління працею та організації працевлаштування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Потьомкіна О. В., Дорош В. Ю. аналізують вплив інновацій на продуктивність праці персоналу та роблять висновок, що інновації можуть значущо покращити продуктивність праці. Однак, конкретні підходи та методи реалізації інновацій залишаються поза обговоренням [1]. Дзямулич М. І., Чумагіна Ю. О. розглядають взаємозв'язок між продуктивністю праці та людським капіталом. Вони підкреслюють важливість інвестицій у людський капітал для підвищення продуктивності праці [2]. Стаття «Покоління моделей інноваційного процесу» містить інформацію про різні моделі інноваційних процесів, але не надає конкретних висновків щодо їх впливу на продуктивність праці [3]. У своїй дисертації, Ю. Ф. Кондратюк аналізує вплив продуктивності праці на людський розвиток, проте вказує на часткову невирішеність проблеми та можливість подальших досліджень [4]. Навчально-інформаційний портал НУБіП

України надає сутнісну характеристику інноваційної діяльності та інноваційних процесів, але не аналізує їх вплив на продуктивність праці [5]. Дзямулич М. І., Урбан О. А. розглядають оцінку ефективності управління персоналом, але не фокусуються на інноваціях, які підвищують продуктивність праці [6]. Клішевич Н. А., Кириченко О. В. висвітлюють роль інновацій у підвищенні продуктивності праці на підприємстві [7]. Костенко Т. у своєму дослідженні висунув тезу про інноваційні резерви підвищення продуктивності праці в цукровій галузі вітчизняних підприємств та вказав на необхідність подальших досліджень для вирішення цієї проблеми [8]. Ілікчієва О. І. у своїй статті висловив висновок про те, що деякі аспекти інноваційних трансформацій на ринку праці України залишаються невирішеними [9]. Гриценко С. М. аналізує питання підвищення продуктивності праці в українському контексті [10]. У більшості джерел обговорюється важливість інновацій у підвищенні продуктивності праці, але деякі з них не надають конкретних рекомендацій щодо реалізації інноваційних підходів.

Формування цілей статті. Основною метою є розгляд і аналіз впливу інноваційних підходів на продуктивність праці та їхній внесок у сучасну економіку. Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити такі завдання:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до визначення поняття «продуктивність праці» та «інновації».
2. Дослідити практичні приклади успішного впровадження інновацій для підвищення продуктивності праці в різних секторах економіки.
3. Визначити фактори, що впливають на успішність інноваційних ініціатив у сфері продуктивності праці.
4. Проаналізувати взаємозв'язок між інноваціями та загальними показниками економічного зростання та конкурентоспроможності..

Методи дослідження. В даному дослідженні використано різноманітні методи для аналізу та оцінки впливу технологічного прориву на сучасну економіку. Основні методи дослідження, що дозволили отримати глибоке розуміння динаміки та перспектив технологічного розвитку, включають:

Літературний огляд: проведений докладний аналіз наукової та науково-популярної літератури стосовно технологічного прориву, інновацій та їхнього впливу на економіку. Цей метод дозволив висвітлити основні теоретичні концепції, історичний контекст та вже наявні дослідження у даній області.

Емпіричні дослідження: проведення аналізу емпіричних даних, таких як статистичні

дані про розвиток технологій, інвестицій в дослідження та розвиток, показники продуктивності праці та інші економічні показники. Ці дані дозволили встановити конкретні тенденції та кореляції між технологічним прогресом і економічним зростанням.

Аналітичні методи: використання аналітичних інструментів для розбору великої кількості даних і визначення основних залежностей. Зокрема, застосовано методи кластерного аналізу для виділення ключових галузей технологічного розвитку та їхнього впливу на різні сектори економіки.

Експертні опитування: проведення опитувань серед експертів, які представляють різні галузі індустрії та науки. Цей метод дозволив зібрати кваліфіковані оцінки та прогнози від фахівців з певних областей технологій.

Кейс-стаді: вивчення конкретних кейсів успішних технологічних реалізацій і їхнього впливу на економіку. Цей метод дозволив зрозуміти практичні аспекти впровадження інновацій та їхні наслідки для різних секторів.

Комбінація цих методів створила комплексний підхід до дослідження, що дозволив глибше розкрити різноманітні аспекти впливу технологічного прориву на сучасну економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному глобальному бізнес-середовищі, важливість нових знань та технологій є ключовою для конкурентоспроможності підприємства на світовому ринку. Перш за все, слід враховувати, що технологічний прогрес відкриває нові можливості для підвищення продуктивності праці. Інноваційні технології та методи дозволяють впроваджувати нові процеси та підходи, що призводять до більшої ефективності виробництва. Продуктивність праці, визначена як ефективність використання персоналу та здатність працівника до виробництва певної кількості продукції за одиницю часу, може бути розглянута через кілька підходів [4]. Класичний підхід визначає продуктивність праці як відношення виходу до входу, де зростання продуктивності відбувається за той самий

обсяг ресурсів, отримуючи більший результат. Неокласичний підхід розглядає оптимізацію ресурсів, а покращення продуктивності досягається через впровадження нових технологій, підвищення кваліфікації працівників та управлінських інновацій. Гуманістичний підхід визначає продуктивність праці через задоволення працівників та стимулює їхній робочий процес через задоволені потреби, розвиток та самореалізацію, переходячи від концепції «вихід/вхід» до «якість життя/роботи» (табл. 1).

Технологічний прорив відкриває широкі перспективи для розвитку економіки, ставши каталізатором змін в підприємницькому середовищі. Його вплив охоплює різні аспекти виробництва та обслуговування, роблячи бізнес більш конкурентоспроможним, ефективним та гнучким. Впровадження інновацій, що виникають внаслідок технологічного прориву, допомагає підприємствам не тільки адаптуватися до швидких змін в умовах ринку, але й вирішувати складні завдання, такі як збільшення продуктивності праці, використання ресурсів та зниження витрат на виробництво. Важливо враховувати різні підходи до концепції інновацій, такі як технічна, маркетингова та системна парадигми [1]. Кожен із цих підходів визначає інновації через різні аспекти, включаючи впровадження нових технологій, реакцію на зміни в потребах споживачів та вплив на економічну систему в цілому. Примітні приклади успішного впровадження інновацій для підвищення продуктивності праці можна виявити в різних секторах економіки. Наприклад, виробничі підприємства в автомобільній промисловості успішно використовують автоматизовані системи для підвищення швидкості та точності виробництва. У фінансовому секторі використання програмного забезпечення для автоматизації аналізу фінансової інформації забезпечує ефективне використання ресурсів та пришвидшує процеси прийняття рішень [5]. Необхідно також враховувати потенційні виклики, пов'язані з технологічним проривом, такі як

Таблиця 1

Основні терміни і їх визначення в контексті інноваційної діяльності

Термін	Визначення
Інновація	Кінцевий результат інноваційної діяльності, виражений у формі нового чи удосконаленого продукту або технологічного процесу, який має якісні переваги при використанні та в проєктуванні, виробництві, збуті, практичній діяльності та суспільній вигоді.
Продуктивність праці	Показник, що визначає ефективність використання персоналу підприємства та здатність працівника випускати певну кількість продукції за одиницю часу.
Технологічний прорив	Розвиток абсолютно нових технологій, що просувають людство на новий рівень.

Джерело: складено на основі [5; 6; 7]

можлива втрата робочих місць через автоматизацію та нерівномірний розподіл знань та навичок серед працівників. Активне управління цими викликами та ефективне впровадження інновацій можуть сприяти створенню стійкого економічного середовища, де продуктивність праці і конкурентоспроможність підприємств ростуть відповідно до потреб сучасного ринку (табл. 2).

На підставі розрахунків можна стверджувати, що у 2022 році фондозабезпеченість зросла на 25%, порівняно з рівнем 2020 року. Фондоозброєність у 2022 році складає 1652,1 тис. грн, що перевищує рівень 2020 року на 11,5% [5]. Ці зміни пояснюються збільшенням вартості основних засобів у звітному році, а фондоозброєність зросла завдяки перевищенню темпів росту вартості фондів над темпами збільшення працівників. Перевищення темпів росту фондоозброєності над темпами росту фондозабезпеченості вплинуло на продуктивність праці, що зросла на 6,53% [5]. Фактори успішності інноваційних ініціатив є ключовими елементами, які впливають на те, чи буде інновація успішною та призведе до підвищення продуктивності в певному секторі економіки. Ця тема важлива, оскільки дозволяє визначити, які чинники необхідно враховувати при розробці та впровадженні інноваційних рішень.

Основні фактори успішності інноваційних ініціатив включають наступне. Зацікавленість та активна підтримка вищого керівництва є важливим чинником успіху інноваційних ініціатив. Без підтримки вищого рівня керівництва ідеї та проекти можуть стикатися з труднощами у втіленні. Наявність достатніх фінансових ресурсів є критичною для успішної реалізації інноваційних проектів [3]. Це охоплює фінансування досліджень та розробок, закупівлю необхідного обладнання та впровадження інновацій у практику. Наявність необхідних технічних ресурсів та інфраструктури

є важливим аспектом успішної реалізації інновацій, оскільки це включає доступ до передових технологій і висококваліфікованих спеціалістів. Для забезпечення успіху інноваційних проектів важливо мати компетентну та креативну команду, яка володіє необхідними знаннями і навичками. Дослідницький підхід, що включає в себе вивчення ринку, аналіз конкурентів і визначення потреб споживачів, є ключовим для успішної реалізації інноваційних проектів [4]. Створення корпоративної культури, яка сприяє інноваціям і стимулює співробітників до внесення нових ідей, є ще одним важливим аспектом. Ефективне управління ризиками, готовність до можливих труднощів та швидке реагування на виклики є обов'язковими для успішних інновацій. Розробка стратегії маркетингу та комунікацій, яка допомагає вивести інноваційний продукт чи послугу на ринок та знайти споживачів, є ключовою. Оцінка та вимірювання результатів інновацій є важливим фактором успіху для визначення їхнього внеску у підвищення продуктивності. Співпраця з іншими організаціями, урядовими агенціями або академічними установами може бути необхідною для успішної реалізації інноваційних проектів. Ці фактори взаємодіють між собою та разом формують успішну інноваційну ініціативу, яка сприятиме підвищенню продуктивності в сучасній економіці [9].

Дослідження підтвердило, що технологічний прорив, зокрема розвиток штучного інтелекту, автоматизації та цифрових технологій, має визначальний вплив на ефективність праці в різних секторах. Інтеграція інноваційних технологій дозволяє збільшити продуктивність, знизити витрати та поліпшити якість виробництва. Аналіз показав, що автоматизація виробничих процесів та впровадження систем штучного інтелекту призводять до значного зростання продуктивності праці. Роботи та програми, обладнані інтелектуальними

Таблиця 2
Показники фондозабезпеченості та виробничої ефективності в Україні

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до базисного
Середньорічна вартість основних виробничих фондів	351525	387512,5	444441,5	126,4
Фондозабезпеченість на 1 га	35,42	39,01	44,51	125,66
Фондоозброєність	1440,6	1507,8	1652,1	211,5
Фондовіддача	2,41	2,74	0,80	33,19
Фондоємність	0,41	0,36	1,24	302,4
Вироблено валової продукції у порівняльних цінах на 1-го середньорічного працівника	1253,9	1428,3	1210,4	96,53

Джерело: складено за даними: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

системами, ефективно виконують завдання, що раніше вимагали значної людської праці [9]. Використання хмарних обчислень, Інтернету речей та блокчейн-технологій покращує доступність інформації та оптимізує бізнес-процеси. Це сприяє збільшенню продуктивності та здатності компаній ефективно використовувати ресурси. Впровадження роботів та автоматизованих систем у виробничі процеси призводить до підвищення якості продукції та зменшення часу на виробництво. Оптимізація бізнес-процесів дозволяє ефективніше координувати та управляти виробничими процесами, що сприяє зростанню продуктивності. Зміни в організації робочого часу та формах праці, спричинені розвитком технологій, можуть позитивно вплинути на продуктивність праці та задоволення працівників. Гнучкі графіки та нові форми праці можуть стимулювати творчий підхід та підвищити робочий потенціал.

Висновки. Вплив технологічного прориву на поточну економіку великий і може визначити подальший розвиток суспільства. Інновації, спрямовані на підвищення продуктивності праці, сприяють збільшенню виробництва товарів і послуг за короткий термін, зниженню витрат на виробництво і поліпшенню якості продукції. Існує ряд напрямків досліджень щодо інновацій в підвищенні продуктивності праці, які можуть суттєво вплинути на сучасну економіку.

Кілька з цих напрямків включають:

Розвиток технологій штучного інтелекту та робототехніки має потенціал значно покращити продуктивність праці. Дослідження в цьому

напрямку спрямовані на створення більш продуктивних та ефективних автоматизованих систем, що здатні виконувати складні завдання, які раніше потребували людської праці.

Використання цифрових технологій, таких як хмарні обчислення, Інтернет речей та блокчейн, може полегшити доступ до інформації та оптимізувати бізнес-процеси. Дослідження в цій області спрямовані на розробку нових цифрових інструментів та платформ для підвищення продуктивності праці.

Впровадження роботів та автоматизованих систем у виробничі процеси може покращити продуктивність та якість продукції. Дослідження в цьому напрямку фокусуються на розробці нових технологій, які дозволяють роботам виконувати більш складні завдання та взаємодіяти з людьми.

Використання методів оптимізації бізнес-процесів та удосконалення організаційних структур може значно поліпшити продуктивність праці. Дослідження в цій області спрямовані на розробку нових моделей та методів для ефективного координації та управління робочими процесами.

Розвиток сучасних технологій та зміни вимог споживачів вимагають нових підходів до організації робочого часу та форм праці. Дослідження в цьому напрямку спрямовані на розробку гнучких моделей робочого часу та впровадження нових форм праці для підвищення продуктивності та задоволення працівників.

Усі ці напрямки досліджень можуть стати основою для технологічного прориву, який має потенціал внести значні зміни в сучасну економіку та покращити продуктивність праці.

Список використаних джерел:

1. Потьомкіна О. В., Дорош В. Ю. Інновації та їх вплив на підвищення продуктивності праці персоналу. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.73>
2. Дзямулич М. І., Чумагіна Ю. О. Продуктивність праці та людський капітал і їх взаємозв'язок в сучасній економічній системі. *Економічний форум*. 2018. № 3. С. 269–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2018_3_45
3. Наукові публікації і видавнича діяльність *Studopedia.com.ua*. URL: https://studopedia.com.ua/1_280946_pokolinnya-modeley-innovatsiy-nogoprotsesu.html
4. Кондратюк Ю. Ф. Продуктивність праці як чинник забезпечення людського розвитку : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. Київ, 2016. 193 с. URL: https://idss.org.ua/avtoref/2016_Kondratyuk_dis.pdf
5. Сутнісна характеристика інноваційної діяльності та інноваційних процесів: Сутність та зміст інноваційної діяльності. *Навчально-інформаційний портал НУБіП України*. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/-view.php?id=357306>
6. Дзямулич М. І., Урбан О. А. Оцінка ефективності управління персоналом підприємства в умовах сталого розвитку. *Економічні науки. Серія : Регіональна економіка*. 2020. № 17(67). С. 82–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnre_2020_17_11
7. Клішевич Н. А., Кириченко О. В. Інновації як чинник підвищення продуктивності праці на підприємстві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 1. С. 48–51.

8. Костенко Т. Інноваційні резерви підвищення продуктивності праці на вітчизняних підприємствах цукрової галузі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 5(170). С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/170-5/8>
9. Ілікчієва О. І. Інноваційні трансформації ринку праці України. *Економіка. Серія 18. Економіка і право*. 2015. № 29. С. 74–79. URL: <https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/29/12.pdf>
10. Гриценко С. М. Підвищення продуктивності праці: український контекст. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.48>

References:

1. Potjomkina, O. V., Dorosh, V. Ju. (2022) Innovaciji ta jikh vplyv na pidvyshhennja produktyvnosti praci personalu [Innovations and their impact on increasing the productivity of personnel]. *Efektivna ekonomika*, 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.73>
2. Dzjamulych, M. I., Chumaghina, Ju. O. (2018) Produktivnistj praci ta ljudsjkyj kapital i jikh vzajemozvazok v suchasnij ekonomichnij systemi [Labor productivity and human capital and their relationship in the modern economic system]. *Ekonomichnyj forum*, 3: 269–274. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2018_3_45
3. Naukovі publikaciji i vydavnycha dijalnistj [Scientific publications and publishing activity]. *Studopedia.com.ua*. Available at: https://studopedia.com.ua/1_280946_pokolinnya-modeley-innovatsijnogo-protsesu.html
4. Kondratjuk, Ju. F. (2016) Produktivnistj praci jak chynnyk zabezpechennja ljudsjkogho rozvytku [Labor productivity as a factor in ensuring human development]: dysertacija na zdobuttja naukovogho stupenja kandydata ekonomichnykh nauk. Specialnistj 08.00.07 – Demoghrafija, ekonomika praci, socialjna ekonomika i polityka. Instytut demoghrafiji ta socialjnykh doslidzenj imeni M. V. Ptukhy Nacionaljnoji akademiji nauk Ukrainy. Kyiv, 193 p. Available at: https://idss.org.ua/avtoref/2016_Kondratyuk_dis.pdf
5. Sutnisna kharakterystyka innovacijnoji dijalnosti ta innovacijnykh procesiv: Šutnistj ta zmist innovacijnoji dijalnosti [Essential characteristics of innovative activity and innovative processes: The essence and content of innovative activity]. *Navchaljno-informacijnyj portal NUBiP Ukrainy* [Educational and informational portal of NUBiP of Ukraine]. Available at: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/-view.php?id=357306>
6. Dzjamulych, M. I., Urban, O. A. (2020) Ocinka efektyvnosti upravlinnja personalom pidpryjemstva v umovakh stalogho rozvytku [Evaluation of the effectiveness of personnel management of the enterprise in the conditions of sustainable development]. *Ekonomichni nauky. Serija: Reghionaljna ekonomika*, 17(67): 82–88. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnre_2020_17_11
7. Klishevych, N. A., Kyrychenko, O. V. (2018) Innovaciji jak chynnyk pidvyshhennja produktyvnosti praci na pidpryjemstvi [Innovation as a factor in increasing labor productivity at the enterprise]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 1: 48–51.
8. Kostenko, T. (2015) Innovacijni rezervy pidvyshhennja produktyvnosti praci na vitchyznjanykh pidpryjemstvakh cukrovoji ghaluzi [Innovative reserves for increasing labor productivity at domestic enterprises in the sugar industry]. *Visnyk Kyjivskogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 5(170): 44–49. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/170-5/8>
9. Ilikchijeva, O. I. (2015) Innovacijni transformaciji rynku praci Ukrainy [Innovative transformations of the labor market of Ukraine]. *Ekonomika. Serija 18. Ekonomika i pravo*, 29: 74–79. Available at: <https://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/29/12.pdf>
10. Ghrycenko, S. M. (2019) Pidvyshhennja produktyvnosti praci: ukrajinsjkyj kontekst [Increasing labor productivity: the Ukrainian context]. *Efektivna ekonomika*, 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.48>

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-10>
УДК 502.3:379.85

Росохата А. С.

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри маркетингу,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6944-1515>

Коваленко Є. В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування,
Заступник директора Департаменту міжнародної освіти,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2111-9372>

Артюхов А. Є.

кандидат технічних наук, доцент, старший дослідник,
доцент кафедри маркетингу,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1112-6891>

Ілляшенко А. Г.

аспірантка кафедри маркетингу,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8025-5940>

Павличенко М. В.

студентка,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3531-914X>

Гавриленко О. М.

кандидат технічних наук, докторант,
Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7276-550X>

Rosokhata Anna

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Marketing,
Sumy State University

Kovalenko Yevhen

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Business Administration,
Deputy Director of the Department of International Education,
Sumy State University

Artyukhov Artem

PhD in Engineering, Associate Professor, Senior Researcher,
Associate Professor of the Department of Marketing
Sumy State University

Illiashenko Anastasia

PhD student at the Department of Marketing,
Sumy State University

Pavlychenko Mariia

Student,
Sumy State University
Havrylenko Oleksii
PhD in Engineering, Postdoctoral Researcher
Sumy State University

УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ У ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНАХ В УМОВАХ ІНДУСТРІЇ 4.0: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА МАРКЕТИНГУ¹

WASTE MANAGEMENT OF TOURIST REGIONS IN THE INDUSTRY 4.0 CONTEXT: A VIEW THROUGH THE PRISM OF ENERGY POLICY, ADMINISTRATION AND MARKETING

Стаття присвячена дослідженню проблеми утилізації відходів, яка є важливою та гострою, особливо в аспекті туристичних регіонів. Врахування специфіки, пов'язаної з туристичною діяльністю та вдосконаленням системи поводження з відходами, може посприяти формуванню сталого та екологічно чистого довкілля для всіх містян та гостей міста. Один з найбільш показових прикладів такого досвіду – місто Венеція в Італії. Досліджено причини та методи боротьби з забрудненням Венеції. Для вирішення проблеми зі сміттям у місті необхідно поєднати вдосконалення інфраструктури, стратегії зменшення відходів та активне залучення громадськості. Також сформовано методи боротьби з забрудненням особливих туристичних регіонів в Україні (наприкладі з/к Буковель, Іванофранківська область) в умовах Індустрії 4.0. Ці заходи направлені на вдосконалення системи поводження з відходами на території туристичних регіонів з обмеженнями, продиктованими природними особливостями та допоможуть створити екологічно чисте довкілля для туристів та зберегти природні ресурси.

Ключові слова: управління відходами, туристичні місця, сталий розвиток, Венеція, Індустрія 4.0.

The article is devoted to the study of the problem of waste management, which is important and acute, especially in the context of tourist regions. Taking into account the specifics related to tourism activities and improving the waste management system can contribute to the formation of a sustainable and environmentally friendly environment for all residents and visitors of the city. One of the most illustrative examples of this experience is the city of Venice in Italy. The reasons for Venice's pollution are explored: limited space, canal system and outdated infrastructure. The article also discusses the methods of combating pollution in Venice: garbage collection according to the rules, separate garbage collection, weekly yard cleaning, collection and removal of bulky waste and electrical appliances according to the rules, walking with biodegradable and reusable bottles, and gradual abandonment of plastic. To address the city's waste problem, it is necessary to combine infrastructure improvements, waste reduction strategies and active public engagement. We also developed methods to combat pollution at the Bukovel ski resort in the context of Industry 4.0. This is a system of sorting and separate collection, and in the future, it will be possible to use robot recyclers that can sort waste according to various factors. There will also be a regular waste collection schedule, and container level sensors can be used to prevent overfilling. Launching information campaigns among tourists and local residents on how to sort waste properly, as well as mini-lectures on the benefits and rules of waste sorting. Partnership of residents with local communities in waste collection and recycling programmes. Using technology for monitoring, such as downloading apps to inform people about recycling rules and offering rewards for responsible waste management. These measures will help to improve the waste management system at special turistic regions (for example Bukovel ski resort, Ukraine) and create an environmentally friendly environment for tourists and preserve natural resources. Adapting the best practices from the global experience of waste management in tourist regions can help create a sustainable and environmentally friendly environment, ensuring the conservation of natural resources and improving the quality of life of residents and visitors.

Keywords: waste management, tourist destinations, sustainable development, Venice, Industry 4.0.

Постановка проблеми. В сучасному світі проблема відходів є актуальною та нагальною, особливо в контексті туристичних регіонів. Кожен регіон має свою унікальну специфіку, яка визначає особливості управління відходами. Міста, що приваблюють велику кількість туристів, стають свідками особливих викликів у цій сфері. Венеція, яка славиться своєю унікальною архітектурою та водними каналами, стикається із складністю управління відходами через свою туристичну популярність. Важкодоступні канали ускладнюють процес вивозу, сегрегації та переробки

сміття. Велика кількість туристів, які щодня відвідують місто, робить управління відходами не тільки важким, але й надзвичайно важливим аспектом збереження екологічної стійкості та забезпечення здоров'я місцевого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені почали вивчати управління відходами ще з другої половини 20 століття. Дослідження на цю тему можна побачити в статтях Герреро С.Г. та ін. [6], Мак-Дугал Ф.Р. [9], Бревост-Мале В. [1], Демірбас А. [4], Фатіма Ю.А. [5], Герреро та ін.

¹ Ця робота була підтримана Міністерством освіти і науки України (науково-дослідна тема № 0123U100112 «Післявоєнне відновлення енергетики України: оптимізація управління відходами з урахуванням здоров'я населення, екологічних, інвестиційних, податкових детермінант») та Виконавчим агентством з питань освіти та культури Європейського Союзу (Модуль Жана Моне, проект № 101047530 «Healthy economy and policy: European values for Ukraine»).

вважають, що керування побутовими відходами є викликом для міської влади в країнах, що розвиваються, в основному через зростання обсягів утворення відходів, навантаження на міський бюджет внаслідок високих витрат, пов'язаних з управлінням відходами, недостатнє розуміння різноманітних факторів, що впливають на різні етапи поводження з відходами, та зв'язків, необхідних для забезпечення функціонування всієї системи поводження з відходами [6, с. 220]. Використання технологій Індустрії 4.0 відкриває нові можливості для покращення та підвищення ефективності управління відходами за допомогою цифрових і машинних додатків. Згідно з результатами дослідження Чіа Ч.Д. та ін. машинне навчання, штучний інтелект і розпізнавання зображень можуть бути використані для автоматизації сегрегації відходів, зменшуючи ризик впливу шкідливих відходів на працівників [2].

Мета статті полягає у врахуванні особливостей, пов'язаних із туристичною активністю, та вдосконалення системи управління відходами, що може сприяти створенню сталого та екологічно чистого середовища для всіх мешканців та відвідувачів. Один із найяскравіших прикладів такого контексту – місто Венеція в Італії. У вивченні міжнародного досвіду управління відходами, зокрема досвіду Венеції, може виявитися надзвичайно корисним для розробки ефективних стратегій управління відходами в інших туристичних регіонах. Управління відходами обов'язково повинно підкріплюватися соціально-відповідальним маркетингом. Інформація з сортування сміття, його утилізація, розташування пунктів збору сміття повинно доноситись до споживачів як до суб'єктів, які приймають безпосередню діяльність в процесі в системі управління відходами в цілому.

Виклад основних матеріалів дослідження. Питання забруднення довкілля є актуальним незалежно від регіонів та районів, але в деяких регіонах це питання є більш критичним, ніж в інших. Наприклад, туристичні регіони, де велика кількість людей і сміття продукується більше, є ускладнення щодо збору, вивозу сміття, його сортування та подальша утилізація. В цілому, питання екологічної спрямованості підіймається багатьма вітчизняними та зарубіжними авторами, такими як Чигрин О.Ю. та ін. [23; 21; 22], Зябіна Є.А. та ін. [17]. Окрім цього, розглядається активно в наукових колах питання декарбонізації економіки. Тобто, яким чином зменшити викиди шкідливих речовин в навколишнє середовище з точки

зору ефективного управління економічною системою в цілому та її окремими складовими. Ці питання розглядалися такими науковцями, як Ус Я.О. та ін. [13], Росохата А.С. та ін. [10], Чигрин О.Ю. та ін. [3], Зябіна Є.А. та ін. [19; 18]. Одним із нетипових прикладів розвитку туристичного регіону є місто Венеція, Італія. Дане місто і його регіон стикається з проблемами, пов'язаними з управлінням відходами, через свої унікальні географічні та структурні особливості. Місто побудоване на низці островів, з'єднаних каналами, а його історична архітектура та вузькі вулиці ускладнюють традиційні методи збору відходів. Вчені виділяють фактори, що впливають на проблему сміття у Венеції. Один з них – негативний вплив туризму на екосистему регіону.

З часів економічного буму в 60-х роках місто, як і весь світ, переживало постійне зростання населення. Лише нещодавно зростання припинилося, оскільки все більше людей переїхало або вирішило переїхати на материк.

Подивившись на рис. 1 можемо побачити що кількість туристів на рік завжди була великою і зазвичай тенденція прямувала до збільшення. Проте у 2020 році під час пандемії COVID-19 люди не мали можливості подорожувати, через що бачимо зниження показників на графіку. Цей період без туристів видався для екосистеми Венеції на кращим, вода стала набагато чистіша та у канали повернулися мала риба. Через рік у місті побачили навіть дельфінів [20].

Наразі пандемія вже закінчилася і кількість туристів поступово повертається до норми. Велика кількість туристів може створювати навантаження на місцеву інфраструктуру, в тому числі на системи управління відходами. Туристи можуть створювати більше відходів, ніж місцеве населення, і місто може не впоратися зі зростаючим попитом на утилізацію.

Історичний центр міста приймає близько 30 мільйонів туристів на рік (враховуючи як одноденних мандрівників, так і тих, хто залишається на кілька днів).

Така велика кількість туристів у місті, що займає недостатньо велику територію, не є екологічно стійкою. Це означає, що в найбільш завантажені дні, наприклад, під час святкування або літніх канікул, муніципалітет зазвичай виділяє ресурси для збору сміття, яких недостатньо для підтримання чистоти.

Також великий вплив на місто має обмежена площа міста та відсутність традиційних доріг, що ускладнює впровадження стандартних систем управління відходами. У багатьох частинах міста існують обмеження на використання моторизованих транспортних

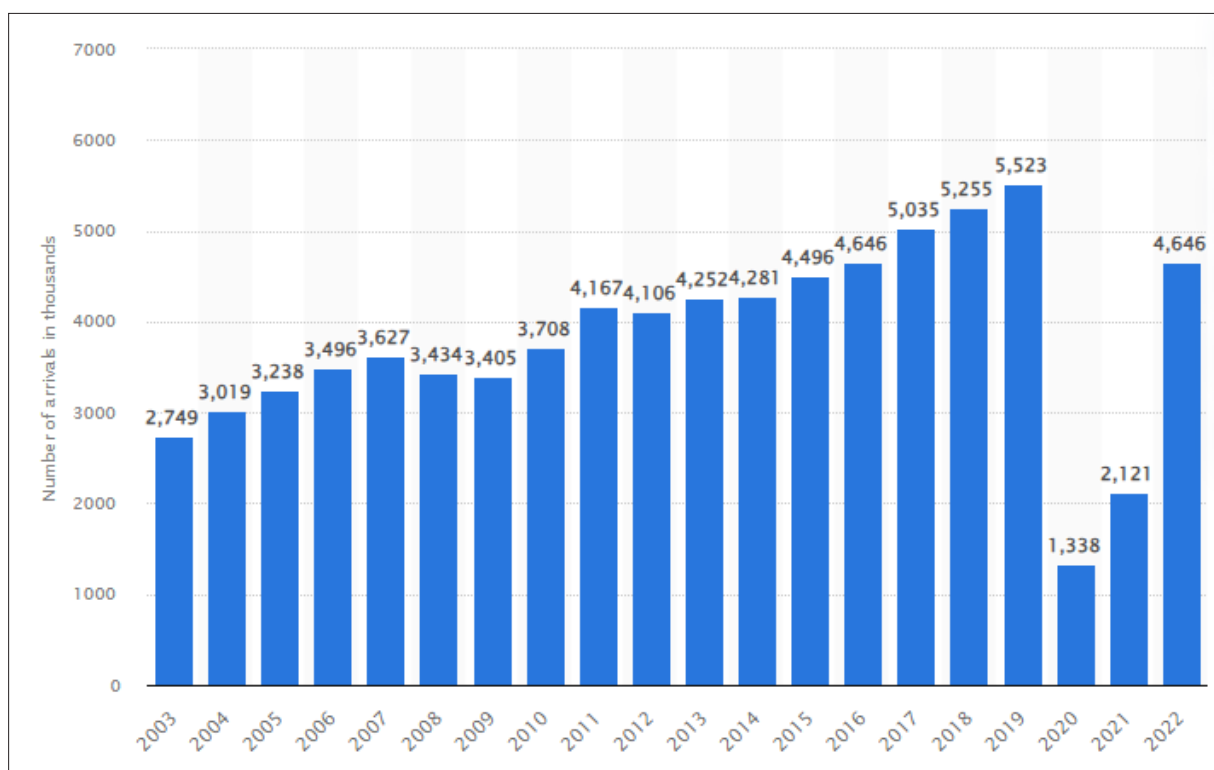

Рис. 1. Кількість туристів, які прибули до Венеції

Джерело: [12]

засобів, що ускладнює ефективне транспортування відходів. Канали, хоч і є символом міста, але додають складнощів у вивезенні відходів. Традиційні сміттєвози не можуть проїхати вузькими вулицями та мостами, що перетинають канали. Це обмежує можливість збирати відходи безпосередньо з будівель і транспортувати їх до місць утилізації.

Місто намагається зберегти свою автентичність, тож деякі частини інфраструктури Венеції, включно з системами управління відходами, можуть бути застарілими. Це може призвести до неефективності та труднощів у задоволенні потреб зростаючого населення і туристичної індустрії.

Докладаються зусилля для вирішення цих проблем. У Венеції створено пункти збору відходів, куди мешканці та підприємства можуть здавати своє сміття. Крім того, тривають ініціативи з підвищення обізнаності про відповідальне поводження з відходами як серед місцевих жителів, так і серед туристів. Однак вирішення проблеми сміття у Венеції потребує поєднання покращення інфраструктури, стратегій зменшення відходів та залучення громади.

Протягом багатьох століть мешканці Венеції розробляли плани утилізації відходів. Вивезення сміття для даного регіону – справа нелегка, навіть з новітніми технологіями,

і якщо не організувати його належним чином, це призводить до різних проблем. Перед тим як говорити про процеси утилізації сміття у Венеції зараз, зануримось у методи минулого.

Венеціанцям того часу було легше, ніж багатьом іншим європейським містам, адже у Венеції є припливи і відпливи. Лагуна і море взаємопов'язані: вода в лагуні піднімається на шість годин, і на шість годин опускається. Під час припливу вода в лагуні сягає 1,2 м. Таким чином, приплив фактично омивав місто двічі на день. Тому венеціанці могли легко утилізувати більшу частину сміття, просто скидаючи його в найближчий канал.

Проблема полягає у відходах, які не піддаються біологічному розкладанню, особливо в міру того, як місто і населення зростали. Це такі речі, як бита цегла і черепиця, розбиті горщики, миски і чашки з теракоти, а також кістки і зуби з'їдених тварин.

Якби люди скидали все це в канали разом з іншим сміттям, воно б пішло на дно, і незабаром каналів не залишилося б. Канали – це дороги Венеції. Без них місто не могло і не може функціонувати. Тому збір сміття, що не розкладається, став для Венеції екзистенційною проблемою.

Вибраним рішенням проблеми збору сміття, яке не піддавалося біологічному розкладанню, були «scoazzere» (рис. 2) – невеликі

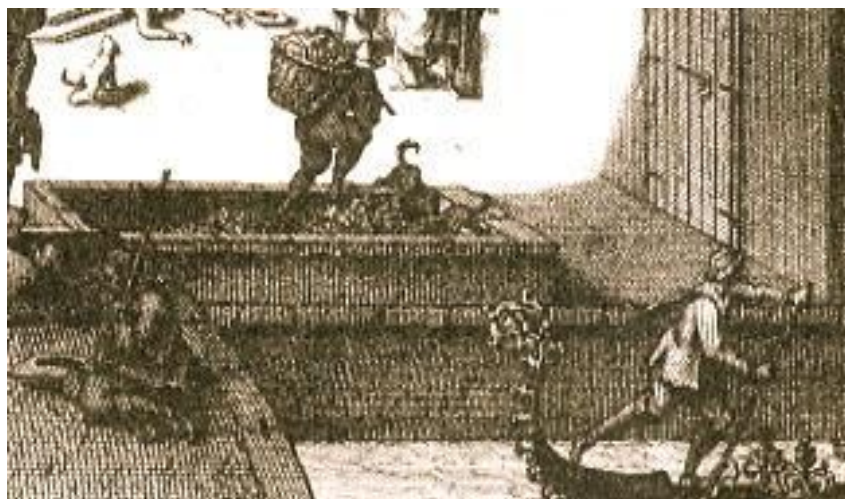

Рис. 2. «Scoazzere» в таборі сзуйтів, біля однойменного мосту через річку Санта-Катерина, на гравюрі Доменіко Ловіза (близько 1690–1750)

Джерело: [7]

майданчики, обнесені невисокою стіною, зазвичай на березі каналу, альтернатива майбутнім смітникам. Тут мешканці могли залишати сміття, яке не могло потрапити до каналів. Коли вони переповнювалися, сміття відвозили човном в інше місце і викидали там. Зазвичай це було болото на околиці міста або біля якогось острова в лагуні.

Акваролі (спеціальна гільдія, якій доручено переправляти річкову воду до Венеції та розповсюджувати її по всьому місту, де б це було необхідно [13]), які привозили воду з річок з материка, щоб доповнити дощову воду в міських колодязях, часто відвозили сміття назад на материк, оскільки їхні човни все одно були порожніми на зворотному шляху.

У 1400-х і 1500-х роках активно створювались багато таких «scoazzere» навколо міста. У 1662 році документи свідчать, що «scoazzere» були в критичному стані або навіть навмисно зруйновані, а канали були завалені сміттям [15]. У 21 столітті місцева стала більш рішуче налаштована позбавитись сміття та удосконалити утилізацію відходів, розробивши відповідні правила. До 2016 року сміття у Венеції і просто залишали біля будинків, на вулиці, що спричиняло неприємні запахи та неякісне сортування відходів.

У районі лагуни завжди було складно збирати відходи через незвичний спосіб забудови міста з його каналами та вузькими вулицями. Проблема з практичної точки зору полягає в тому, що Венеція – переважно пішохідне місто. Ви не можете просто проїхати на сміттевозі вулицями міста. Більшу частину роботи доводиться виконувати вручну і пішки.

Жителі Венеції мають два варіанти, як позбутися побутового сміття. Жителі можуть самостійно віднести його до пункту збору або ж дочекатися вдома, коли пройде «spazzini» (так називають людей в Італії, які збирають сміття). Розглянемо деякі деталі організації та адміністрування даних процесів в Венеції.

Наприкінці 2016 року Veritas, комунальне підприємство муніципалітету Венеції, запровадило новий метод збору відходів: як «від дверей до дверей», так і такий, що дозволяє громадянам самостійно викидати відходи на човнах, оснащених пресами для сміття. Починаючи з 8:30 протягом декількох годин, екологічні оператори ходять провулком за провулком, від дверей до дверей, щоб зібрати сміття. Більше не дозволяється залишати пакети на вулиці. Це було законно ще кілька років тому, але пакети зазвичай розривали на шматки великі морські чайки та інші представники тваринного світу, створюючи екологічне забруднення міста та його околиць.

Тепер жителі мусять тримати пакети всередині, доки колектори не подзвонять у двері або мати спеціальні смітєві баки (візки), у яких складати сортоване сміття також без вживання поліетиленових пакетів. Далі «Spazzini» (сміттяри) відвозять візки до смітєвих човнів – смітєвозів. Човни відвозять все це на штучний острів, Сакка Сан-Бьяджо, на західному кінці острова Джудекка. Звідти сміття відправляється на материк для переробки та утилізації.

Проте, кілька місць навколо Венеції перетворилися на місцеві звалища, де люди просто залишають речі, яких хочуть позбутися. Телевізори, меблі, акумулятори з човнів, хімікати,

що завгодно. Венеціанці дотримуються душе жорстких правил по виносу та сортуванню сміття, невиконання яких карається великим штрафом. Вторинну сировину зазвичай та побутове сміття вивозять раз на тиждень, великогабаритні побутові відходи – двічі на рік, максимум 20 дворів для кожного вивезення. Період збору триває з 1 жовтня по 30 вересня.

Існують також часові нормативи для мешканців щодо підготовки сміття для вивозу. Смітєві баки (візки) повинні стояти на узбіччі до 7 ранку в день вивезення. Вони повинні бути розміщені на відстані 3 футів від бордюру та 3 футів від будь-яких інших об'єктів. Стрілки на верхній частині візка повинні бути спрямовані в бік дороги. Однопотоковий візок для роздільного збору сміття повинен бути розгорнутий логотипом Venice, FL City on the Gulf. Вторсировину та побутові відходи не можна змішувати зі сміттям. Все сміття повинно поміщатися у візок. У Венеції запроваджена цікава система, при якій кожен візок має унікальний серійний номер, який відповідає адресі. У смітєбаках для сміття заборонено використовувати поліетиленові пакети. Усе, що викидається на переробку, потрібно класти у кошик разом: пластик, пляшки, газети, коробки, алюмінієві бляшанки, картонні коробки тощо.

Уся вторинна сировина повинна поміститися у візок. Вторинну сировину та сміття не можна змішувати з побутовими відходами. Великогабаритні побутові відходи вивозяться по зазделегіть узгодженій домовленості. Сміття не може знаходитися під деревами або лініями електропередач, а також занадто близько до поштових скриньок. Також наприклад, цікавий факт, що не можна викидати пні або колоди діаметром більше 8 дюймів. Є окремий збір, який призначений лише для видалення кущів та обрізків дерев або кущів.

Мешканці, які мають більші предмети, що не вміщуються у смітєвий візок, можуть домовитися про вивезення у час, коли місто вивозитиме побутову техніку без додаткової оплати. Але меблі або більші предмети вивозяться за окрему плату. Існують детальні вимоги як повина бути підготовлена побутова техніка до вивозу, наприклад холодильники та морозильні камери повинні бути порожніми, а дверцята зачиненими.

Працівники муніципалітету не будуть заходити на територію, щоб зібрати великогабаритні предмети; ці предмети повинні знаходитися на узбіччі. Плата за вивезення сміття, якщо така є, додається до рахунку за воду/каналізацію. Мешканці, які не мають міського рахунку на своє ім'я, повинні внести передоплату за цю послугу з вивезення сміття.

У святкові дні, такі як Новий рік, День Незалежності, День праці, День подяки та Різдво, сміття, побутові відходи та вторинна сировина не вивозяться. Всі матеріали збираються наступного дня. Наприклад, якщо зазвичай вивозиться вторсировина, побутові відходи та сміття в понеділок, а одне зі святкових днів, припадає на понеділок, то вторсировину, побутові відходи та сміття буде вивезено в четвер того ж тижня.

Муніципальна компанія зі збору сміття Veritas (колишня Vesta) навіть склала карту цих місць. Згідно з рис. 3 вивіз сміття у Венеції поділяється на 7 станцій з різними кольоровими індикаторами.

Інша проблема зі сміттям також здебільшого пов'язана з туризмом. Деякі люди все ще залишають пакети зі сміттям на порозі, що за допомогою місцевих представників тваринного світу створює подальше забруднення територій.

Найбільша проблема, коли вони залишають пакети в суботу пізно вранці, після того, як вулицю прибирають двірники. Це дає чайкам і щурам цілих два дні, щоб насмітити. Збирати сміття у такому місті, як Венеція, нелегко. Тож, задля зменшення кількості пластику, який переважає в об'ємі всього сміття, місцевий уряд запровадив декілька нововведень.

За даними місцевих органів влади, в туристичній Венеції, що кожен рік вітає мільйони відвідувачів, туризм генерує від 28% до 40% [11] від усіх відходів, зокрема великі купи пластикових пляшок для води.

З метою протидії цьому, місцева влада зараз пропагує використання багаторазових пляшок, звертаючи увагу туристів на широку мережу фонтанів з питною водою, розташованих по всьому водному місту (рис. 4).

Додатковою ініціативою стало запуск додатка від компанії Veritas, який показує карту з усіма найближчими фонтанами.

Після пандемії коронавірусу, яка призвела до економічних труднощів, Венеція стрімко відновлює туристичний потік.

У 2019 році загальна кількість відвідувачів досягла 5,5 мільйона, перевищивши кількість жителів центральної частини міста, яка становить близько 50 000 осіб. Проте, щоб зменшити туристичне навантаження, місцеві влади вживають заходів. Тому після пандемії запроваджене ще одне нововведення, де денні відвідувачі повинні сплачувати податок, який раніше можна було уникнути, якщо вони не залишалися на ніч. Розмір податку коливатиметься від 3 до 10 євро (приблизно 3-10 доларів США) в залежності від кількості осіб і сплачуватиметься онлайн через

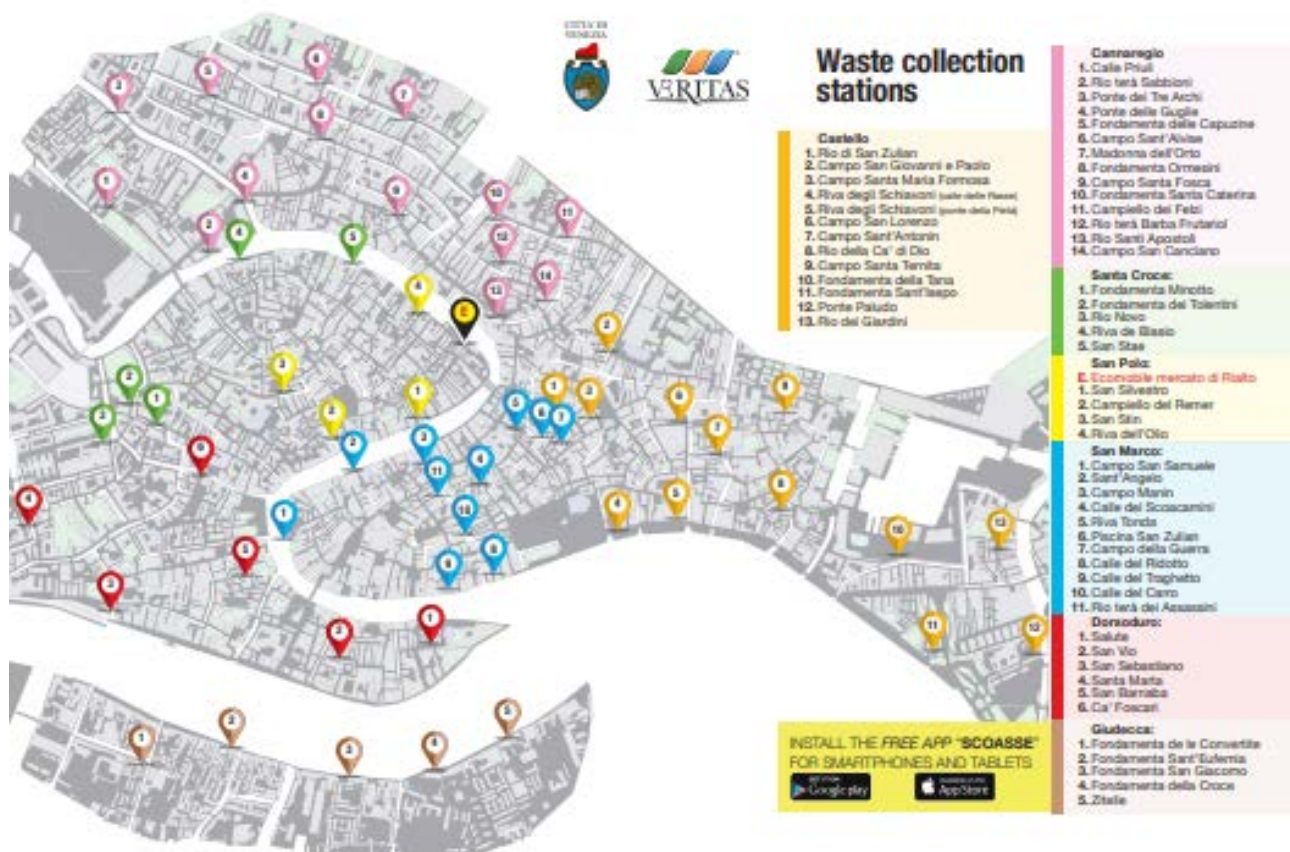

Рис. 3. Карта пунктів збору сміття

Джерело: [14]

спеціальний веб-сайт. Відвідувачам надаватиметься QR-код, необхідний для входу в різні точки в історичний центр міста.

Висновки. Україна, аналогічно до Венеції, є популярним туристичним напрямком

і також стикається із складнощами управління відходами, зокрема в областях з географічними обмеженнями, як от гірські курорти, наприклад, Буковель. Нерівномірність розподілу туристичного потоку та особливості

Рис. 4. Приклад фонтану в м. Венеція з безкоштовною питною водою

Джерело: [11]

ландшафту створюють проблеми у зборі та обробці сміття.

Засвоєння досвіду Венеції може бути ключовим етапом в розробці та впровадженні ефективних стратегій управління відходами в українських туристичних регіонах. Серед рекомендацій можна виділити необхідність розробки спеціалізованих програм для туристичних зон, вдосконалення інфраструктури для сегрегації відходів, а також стимулювання свідомого відношення туристів до екології та відповідального видалення відходів.

Оцінюючи яскравий досвід Венеції наведений у основній частині роботи, можемо зробити висновок, що він є ефективним. Його адаптація може бути застосована і використана на туристичних ділянках України. Наприклад, на гірськолижному курорті Буковель в Україні. Тут можемо виділити декілька ключових аспектів, які можуть покращити систему управління відходами в даному регіоні в умовах Індустрії 4.0:

1. Система сортування та роздільного збору. Важливо розробити систему роздільного збору сміття та сортування, наприклад аналогічну тій, що успішно функціонує у Венеції. Забезпечення великої кількості контейнерів для вторинної сировини та чорних сміттєвих візків з унікальними номерами для кожної локації може сприяти ефективному збору та подальшій переробці відходів. В подальшому для сортування сміття можна використовувати роботів-переробників, які керовані штучним інтелектом. Завдяки програмному забезпеченню та датчикам із підтримкою штучного інтелекту, таким як камери NIR, RGB, рентгєнівські датчики та інше, матеріали, придатні для вторинної переробки, можна сортувати як за типом матеріалу, так і за кольором, навіть найдрібніші пластівці пластику.

2. Регулярний графік вивезення відходів. Встановлення чіткого графіку вивезення сміття, де великогабаритні побутові відходи, а також сміття з вторинної сировини, вивозяться за передвідною системою. Регулярність та точність у вивозі допоможе уникнути накопичення відходів та забезпечить чистоту

території. Для запобігання перезаповнення можна використовувати датчики рівня заповнення або відходів. Вони можуть контролювати рівень заповнення контейнера та, оскільки вони оснащені пристроями зв'язку, надсилати сповіщення, коли настане час збору. Це дозволить оптимізувати маршрути збору.

3. Інформаційні кампанії. Запровадження інформаційних кампаній серед туристів та місцевого населення щодо правил сортування сміття та графіку вивезення. Пояснення важливості відповідального ставлення до власних відходів та можливостей участі у програмах роздільного збору. Впровадження міні-лекцій для зацікавленого населення та туристів про користь сортування сміття та роз'ясненням як це правильно робити.

4. Партнерство з місцевими громадами. Розвиток співпраці з місцевими громадами для спільного вирішення питань управління відходами. Активна участь мешканців та бізнесів у програмах збору та переробки сміття може позитивно вплинути на стан довкілля.

5. Використання технологій для моніторингу. Впровадження сучасних технологій в умовах Індустрії 4.0 для моніторингу рівня відходів та координації їх вивезення. Мобільні додатки для інформування гостей курорту про правила утилізації та оптимальний час вивезення відходів. Вони також зможуть використовувати ці додатки, щоб отримувати інформацію про стратегії зменшення відходів. Також можуть пропонувати винагороди та заохочення за відповідальне поводження з відходами [8]. Попередньо необхідно відсканувати QR-код, який зображено на сміттєвому баку.

Зазначені заходи спрямовані на поліпшення системи управління відходами на гірськолижному курорті Буковель та сприятимуть створенню екологічно чистого середовища для відпочиваючих та збереження природних ресурсів.

Отже, адаптація найкращих практик із світового досвіду управління відходами в туристичних регіонах може сприяти створенню сталого та екологічно чистого середовища, забезпечуючи збереження природних ресурсів та покращення якості життя мешканців та відвідувачів.

Список використаних джерел:

1. Brevost-Mallet V. Waste management system. *Soins Aides – Soignantes*. 2011. Volume 8. Issue 38. P. 22–23.
2. Cheah C.G., Chia W.Y., Lai S.F., Chew K.W., Chia S.R., Show P.L. Innovation designs of industry 4.0 based solid waste management: Machinery and digital circular economy. *Environmental Research*. 2022. Volume 213, 113619. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envres.2022.113619>
3. Chygryn O., Rosokhata A., Rybina O., Stoyanets N. Green competitiveness: The evolution of concept formation. *E3S Web of Conferences*, 2021, 234. EDP Sciences.
4. Demirbas A. Waste management, waste resource facilities and waste conversion processes. *Energy Conversion and Management*. 2011. Volume 52. Issue 2. P. 1280–1287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2010.09.025>

5. Fatimah Y.A., Govindan K., Murniningsih R., Setiawan A. Industry 4.0 based sustainable circular economy approach for smart waste management system to achieve sustainable development goals: A case study of Indonesia. *Journal of Cleaner Production*. 2020. Volume 269, 122263. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.122263>
6. Gerrero A.L., Ger M., Hogland W. Solid waste management challenges for cities in developing countries. *Waste Management*. 2013. Volume 33. Issue 1. P. 220–232. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2012.09.008>
7. Giandri's...et cetera – I luoghi di Venezia – Sol. Giandri's Homepage. URL: <http://giandri.altervista.org/0401/S/0840Sol.html> (дата звернення: 07.12.2023).
8. Innovative ideas for the waste management industry. URL: <https://waste-management-world.com/resource-use/innovative-ideas-for-the-waste-management-industry/>
9. McDougall F.R. Life Cycle Inventory Tools: Supporting the Development of Sustainable Solid Waste Management Systems. *Corporate Environmental Strategy*. 2001. Volume 8. Issue 2. P. 142–147. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1066-7938\(01\)00083-5](https://doi.org/10.1016/S1066-7938(01)00083-5)
10. Rosokhata A., Minchenko M., Khomenko L., Chygryn O. Renewable energy: bibliometric analysis / *1st Conference on Traditional and Renewable Energy Sources: Perspectives and Paradigms for the 21st Century (TRESP 2021)*, Prague, Czech Republic, Edited by Strielkowski, W.; E3S Web of Conferences. Volume 250. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125003002>
11. ROUX G.L. Venice pushes tourists to drink from fountains and shun plastic. *Phys.org – News and Articles on Science and Technology*. URL: <https://phys.org/news/2022-07-venice-tourists-fountains-shun-plastic.html>
12. Tourist arrivals in Venice 2022 | Statista. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/732406/overnight-tourist-arrivals-in-venice-italy/>
13. Us Y., Pimonenko T., Lyulyov O. Energy efficiency profiles in developing the free-carbon economy: On the example of ukraine and the V4 countries. *Polityka Energetyczna*. 2021. 23(4), 49–66. DOI: <https://doi.org/10.33223/epj/127397>
14. Venezia – Venice | Gruppo Veritas. Servizi Idrici e Ambientali in Veneto | Gruppo Veritas. URL: <https://www.gruppo-veritas.it/how-recycle/291>
15. Venezia. Racconto di architettura. *Gangemi Editore*. 2004. 62 p.
16. Well, actually – History Walks in Venice. History Walks in Venice. URL: <https://historywalksvenice.com/article/well-actually/>
17. Ziabina Y., Dzwigol-Barosz M. A. Country's green brand and the social responsibility of business. *Virtual Economics*. 2022. No. 5. P. 31–49. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.03\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.03(2))
18. Ziabina Ye., Pimonenko T., Lyulyov O. Development of green energy in the framework of the European Green Deal. Social development towards values. *Ethics – Technology – Society: тези доповідей : Silesian University of Technology*. 2020. P. 101–103.
19. Ziabina, Y., Pimonenko, T., Prasol, L. Carbon-free economy: meta-analysis. *Innovation, Social and Economic Challenges : Proceedings of the International Scientific Online Conference*. 2020. P. 18–20.
20. Природа настільки очистилася, що у канали Венеції повернулися дельфіни. Тепер – не фейк! – *Meduza*. *Meduza*. URL: <https://meduza.io/shapito/2021/03/24/priroda-nastolko-ochistilas-chto-v-kanaly-venetsii-vernulis-delfiny-v-etot-raz-po-nastoyaschemu>
21. Чигрин О.Ю. Зелені споживачі: структура та профіль. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2018. № 4. С. 72–76.
22. Чигрин О.Ю., Петрушенко Ю.М., Скляр І.Д., Млаабдал С.А. Соціально-економічні пріоритети екологічно орієнтованого інноваційного розвитку. *Фінансові дослідження*. 2018. № 1 (4). С. 14–20.
23. Чигрин О.Ю., Щербак А.С. Аналіз проблем впровадження екологічно чистого виробництва в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 235–241.

References:

1. Brevost-Mallet, V. (2011) Waste management system. *Soins Aides – Soignantes*, vol. 8, issue 38, pp. 22–23.
2. Cheah, C.G., Chia, W.Y., Lai, S.F., Chew, K.W., Chia, S.R., & Show, P.L. (2022) Innovation designs of industry 4.0 based solid waste management: Machinery and digital circular economy. *Environmental Research*, vol. 213, 113619. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envres.2022.113619>
3. Chygryn, O., Rosokhata, A., Rybina, O., & Stoyanets, N. (2021). Green competitiveness: The evolution of concept formation. *E3S Web of Conferences*, 234. EDP Sciences.
4. Demirbas, A. (2011) Waste management, waste resource facilities and waste conversion processes. *Energy Conversion and Management*, vol. 52, issue 2, pp. 1280–1287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2010.09.025>
5. Fatimah, Y.A., Govindan, K., Murniningsih, R., & Setiawan, A. (2020) Industry 4.0 based sustainable circular economy approach for smart waste management system to achieve sustainable development goals: A case study of Indonesia. *Journal of Cleaner Production*, vol. 269, 122263. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.122263>

6. Gerrero, A.L., Ger, M., & Hogland, W. (2013). Solid waste management challenges for cities in developing countries. *Waste Management*, vol. 33, issue 1, pp. 220–232. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2012.09.008>
7. Giandri's...et cetera – I luoghi di Venezia – Sol. *Giandri's Homepage*. Available at: <http://giandri.altervista.org/0401/S/0840Sol.html>
8. Innovative ideas for the waste management industry. Available at: <https://waste-management-world.com/resource-use/innovative-ideas-for-the-waste-management-industry/>
9. McDougall, F.R. (2001). Life Cycle Inventory Tools: Supporting the Development of Sustainable Solid Waste Management Systems. *Corporate Environmental Strategy*, vol. 8, issue 2, pp. 142–147. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1066-7938\(01\)00083-5](https://doi.org/10.1016/S1066-7938(01)00083-5).
10. Nature has become so clean that dolphins have returned to the canals of Venice. Now it's not a fake! – *Meduza*. *Meduza*. Available at: <https://meduza.io/shapito/2021/03/24/priroda-nastolko-ochistilas-cto-v-kanaly-venetsii-vernulis-delfiny-v-etot-raz-po-nastoyaschemu>
11. Rosokhata, A., Minchenko, M., Khomenko, L., & Chyryn, O. (2021). Renewable energy: bibliometric analysis / *1st Conference on Traditional and Renewable Energy Sources: Perspectives and Paradigms for the 21st Century (TRESP 2021)*, Prague, Czech Republic, Edited by Strielkowski, W.; E3S Web of Conferences, Volume 250. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125003002>
12. ROUX G.L. Venice pushes tourists to drink from fountains and shun plastic. *Phys.org – News and Articles on Science and Technology*. Available at: <https://phys.org/news/2022-07-venice-tourists-fountains-shun-plastic.html>
13. Tourist arrivals in Venice 2022 | *Statista*. *Statista*. Available at: <https://www.statista.com/statistics/732406/overnight-tourist-arrivals-in-venice-italy/>
14. Us, Y., Pimonenko, T., & Lyulyov, O. (2021). Energy efficiency profiles in developing the free-carbon economy: On the example of ukraine and the V4 countries. *Polityka Energetyczna*, 23(4), 49–66. DOI: <https://doi.org/10.33223/epj/127397>
15. Venezia – Venice | Gruppo Veritas. Servizi Idrici e Ambientali in Veneto | *Gruppo Veritas*. Available at: <https://www.gruppoveritas.it/how-recycle/291>
16. Venezia. Racconto di architettura. *Gangemi Editore*, 2004. 62 p.
17. Well, actually – History Walks in Venice. *History Walks in Venice*. Available at: <https://historywalks-venice.com/article/well-actually/>
18. Ziabina Y., & Dzwigol-Barosz M. A. (2022). Country's green brand and the social responsibility of business. *Virtual Economics*, no. 5, pp. 31–49. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.03\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.03(2))
19. Ziabina, Y., Pimonenko, T., & Prasol, L. (2020). Carbon-free economy: meta-analysis. Innovation, Social and Economic Challenges: *Proceedings of the International Scientific Online Conference*, pp. 18–20.
20. Ziabina, Ye., Pimonenko, T., & Lyulyov, O. (2020). Development of green energy in the framework of the European Green Deal. Social development towards values. Ethics – Technology – Society: *Silesian University of Technology*, pp. 101–103.
21. Chyhryn, O.Yu. (2018). Zeleni spozhyvachi: struktura ta profil. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, 4, 72–76.
22. Chyhryn, O.Yu., Petrushenko, Yu.M., Skliar, I.D., & Mlaabdal, S.A. (2018) Sotsialno-ekonomichni priorityty ekologichno oriyentovanoho innovatsiinoho rozvytku. *Finansovi doslidzhennia*, 1 (4), 14–20.
23. Chyhryn, O.Iu., & Shcherbak, A.S. (2011) Analiz problem vprovadzhennia ekologichno chystoho vyrobnytstva v Ukraini. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 1, 235–241.

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/73-11>
УДК 640.41:338.4

Пріхно І. М.

доктор економічних наук, професор кафедри економіки та управління,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2922-5548>

Prihno Iryna

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Economics and Management,
Cherkasy State Technological University

ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ КРИТЕРІЇВ СПРИЙНЯТТЯ КЛІЄНТАМИ

MEASURING THE QUALITY OF HOTEL SERVICES BASED ON CUSTOMER PERCEPTION CRITERIA

Стаття присвячена актуальній проблемі вимірювання якості готельних послуг на основі критеріїв сприйняття клієнтами. Відзначено, що традиційні методи вимірювання якості готельних послуг, які базуються на об'єктивних показниках, не завжди відповідають реальному рівню задоволеності клієнтів. Обґрунтовано, що сприйняття якості є суб'єктивним і залежить від індивідуальних потреб, очікувань та вражень кожного клієнта. Метою статті є розробка та обґрунтування методики комплексного вимірювання якості готельних послуг на основі критеріїв сприйняття клієнтами, що дозволить підвищити ефективність управління якістю та забезпечити конкурентоспроможність готельного підприємства. Розглянуто сутність понять «якість готельної послуги» та «сприйняття якості готельної послуги», ідентифіковано та систематизовано критерії сприйняття якості готельних послуг. Запропоновано матрицю важливості та задоволеності послугами готелю для візуалізації критеріїв сприйняття та рівня задоволення клієнтів. Матриця важливості та задоволеності послугами готелю сприятиме фокусуванню на ключових проблемах клієнтів, підтримці сильних сторін, які формують лояльність клієнтів, оптимізації витрат на менш важливих критеріях якості, покращенню загального рівня задоволеності, підвищенню конкурентоспроможності та прибутковості готелю.

Ключові слова: готель, послуга, вимірювання, якість, критерії сприйняття клієнтами, матриця важливості та задоволеності послугами готелю.

The article is devoted to the urgent problem of assessing the quality of hotel services based on customer perception criteria. In conditions of fierce competition, the hotel business is becoming more and more focused on consumer needs, which can be achieved only through effective quality management, which requires the use of certain methods for assessing the quality of hotel services. Traditional methods for assessing the quality of hotel services, based on objective indicators, such as the number of stars or the category of the hotel, do not always reflect the real level of customer satisfaction. After all, the perception of quality is subjective and depends on the individual needs, expectations and impressions of each client. Therefore, the assessment of the quality of hotel services based on customer perception criteria comes to the fore, which determines the relevance of the research topic. Analysis of recent studies and publications indicates a growing interest in this issue. Scientists and practitioners are increasingly aware of the importance of taking into account subjective factors, such as expectations, impressions and individual needs of customers, to ensure a high level of satisfaction and competitiveness of hotel enterprises. Despite the significant interest in the issues of assessing the quality of hotel services and the presence of a wide range of scientific developments in this area, a number of issues remain insufficiently researched and require further scientific understanding. In particular, the problem of comprehensiveness of assessment, identification of key criteria of perception and consideration of individual needs of customers remains relevant. The purpose of the article is to develop and substantiate a methodology for comprehensive assessment of the quality of hotel services based on customer perception criteria, which will allow to increase the effectiveness of quality management and ensure the competitiveness of the hotel enterprise. The article considers the essence of the concepts of "quality of hotel service" and "perception of quality of hotel service", identifies and systematizes the criteria of perception of the quality of hotel services, and proposes a matrix of importance and satisfaction with hotel services for visualization of the criteria of perception and level

of customer satisfaction. The matrix of importance and satisfaction with hotel services will help focus on key customer problems, support the strengths that form customer loyalty, optimize costs on less important quality criteria, improve the overall level of satisfaction, and increase the hotel's competitiveness and profitability.

Keywords: hotel, service, measuring, quality, customer perception criteria, matrix of importance and satisfaction with hotel services.

Постановка проблеми. Якість обслуговування відіграє вирішальну роль у задоволенні потреб клієнтів та забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. В умовах жорсткої конкуренції готельний бізнес стає все більш орієнтованим на потреби споживачів, що можливо досягнути лише шляхом ефективного управління якістю, що потребує застосування певних методів вимірювання якості готельних послуг.

Традиційні методи вимірювання якості готельних послуг, що базуються на об'єктивних показниках, таких як кількість зірок або категорія готелю, не завжди відображають реальний рівень задоволеності клієнтів. Адже сприйняття якості є суб'єктивним та залежить від індивідуальних потреб, очікувань та вражень кожного клієнта. Тому, на перший план виходить вимірювання якості готельних послуг на основі критеріїв сприйняття клієнтами, що і визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації у сфері вимірювання якості готельних послуг на основі критеріїв сприйняття клієнтами свідчать про зростаючий інтерес до цієї проблематики. Науковці та практики все більше усвідомлюють важливість врахування суб'єктивних чинників, таких як очікування, враження та індивідуальні потреби клієнтів, для забезпечення високого рівня задоволеності та конкурентоспроможності готельних підприємств. Аналіз наукових публікацій свідчить, що існує кілька ключових напрямів досліджень у цій сфері: розробка та вдосконалення методологій оцінювання якості, виявлення та аналіз ключових критеріїв сприйняття якості, використання сучасних технологій для оцінювання та управління якістю, вивчення впливу якості готельних послуг на лояльність клієнтів та конкурентоспроможність підприємства. Серед наукових публікацій із окресленої тематики можна відзначити роботи таких науковців, як: Н. Джугташвілі [6], Г. Ільницька-Гикавчук [3], А. Капліна [5], О. Круковська [2], І. Мельник [1; 4], Б. Полотай [4], Т. Химич [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес до проблематики вимірювання якості готельних послуг та наявність широкого спектру наукових розробок у цій сфері,

низка питань залишається недостатньо дослідженими та потребує подальшого наукового осмислення. Зокрема, актуальною залишається проблема комплексності вимірювання, оскільки більшість існуючих методик зосереджено на окремих аспектах обслуговування, тоді як комплексна оцінка, що охоплює всі етапи взаємодії клієнта з готелем, є недостатньо розвиненою.

Окрім того, ідентифікація ключових критеріїв сприйняття становить значну методологічну складність. Велика кількість чинників впливає на сприйняття якості готельних послуг, проте визначення найбільш значущих з них та встановлення їх ієрархії потребує застосування спеціальних методів дослідження.

Важливим аспектом, що потребує подальшого вивчення, є врахування індивідуальних потреб клієнтів. Сучасні методи вимірювання якості часто базуються на усереднених показниках, що не дозволяє повною мірою врахувати різноманіття потреб та очікувань різних категорій споживачів. Розробка методик, що враховують сегментацію клієнтів за різними критеріями, є актуальним завданням для підвищення точності та релевантності вимірювання.

Мета статті: розробити та обґрунтувати методику комплексного вимірювання якості готельних послуг на основі критеріїв сприйняття клієнтами, що дозволить підвищити ефективність управління якістю та забезпечити конкурентоспроможність готельного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якість готельної послуги є складним та багатограним поняттям, яке важко піддається однозначному визначенню. Адже сприйняття якості є суб'єктивним та залежить від індивідуальних потреб, пріоритетів, очікувань та вражень кожного клієнта.

Сприйняття якості готельної послуги – це комплексна оцінка, що формується у свідомості клієнта на основі його очікувань та фактичного досвіду перебування в готелі [1, с. 156; 2].

Під очікуванням слід розуміти уявлення клієнта про рівень сервісу та умови проживання в готелі, сформоване на основі власних переконань, рекламних матеріалів, відгуків інших клієнтів, попереднього досвіду, бренду готелю та обіцянок, наданих адміністрацією.

Очікування можуть включати якість обслуговування, комфорт номерів, чистоту, харчування, додаткові послуги та загальну атмосферу перебування.

Фактичний досвід перебування – це реальне враження клієнта, яке сформувалося в результаті користування послугами готелю під час перебування в готелі. Він формується на основі взаємодії з персоналом, рівня комфорту, відповідності обіцяних послуг дійсності, швидкості та якості обслуговування, зручностей та загальної атмосфери.

Отже, якщо фактичний досвід відповідає або перевищить очікування, то клієнт залишиться задоволеним і надасть позитивну оцінку якості послуг у цьому готелі. Якщо ж реальність виявиться гіршою за очікування, то це призведе до незадовільної оцінки якості готельних послуг.

Таким чином, викладене вище дозволяє розуміти «сприйняття якості готельної послуги» як інтеграцію двох компонентів:

1) очікування – клієнт оцінює значущість (важливість) окремих аспектів готельного обслуговування;

2) задоволення – клієнт оцінює рівень задоволення, який він отримує від кожного аспекту готельного обслуговування. Задоволеність є результатом порівняння очікувань клієнта з фактично отриманим досвідом.

Важливо зазначити, що сприйняття якості не завжди збігається з об'єктивними характеристиками послуги. Навіть якщо готель відповідає всім формальним стандартам, клієнт може залишитися незадоволеним, якщо його очікування не були виправдані. Тому, для успішного функціонування готелю, необхідно не тільки забезпечувати високу якість послуг, але й враховувати такі специфічні ознаки: суб'єктивність, багатовимірність, динамічність, емоційність та комплексність.

Суб'єктивність оцінки якості, як вже зазначалося раніше, зумовлена індивідуальними особливостями клієнтів, їхніми очікуваннями, попереднім досвідом та особистими потребами. Відповідно, один і той самий рівень сервісу може сприйматися по-різному різними клієнтами.

Сприйняття якості також має багатовимірний характер, оскільки на нього впливають різні аспекти обслуговування, зокрема якість номерного фонду, рівень сервісу, організація харчування, доступність додаткових послуг, загальна атмосфера закладу та його територіальне розташування.

Процес сприйняття якості є динамічним і зазнає змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Так, зміна потреб клієнта, поява

нових конкурентних пропозицій або модифікація політики готелю можуть суттєво трансформувати уявлення про якість послуг.

Крім того, важливу роль у сприйнятті якості готельної послуги відіграє емоційний компонент. Досвід взаємодії з готелем безпосередньо пов'язаний із загальним емоційним станом клієнта, що впливає на його оцінку рівня обслуговування. Позитивні враження сприяють формуванню сприятливого сприйняття якості послуг, тоді як негативні можуть значно погіршити загальне враження.

Нарешті, сприйняття якості є комплексним явищем, що формується на основі сукупності всіх етапів взаємодії клієнта з готелем – від моменту бронювання до завершення перебування. Таким чином, для досягнення високого рівня задоволеності необхідно враховувати всі зазначені ознаки, забезпечуючи цілісний і гармонійний клієнтський досвід.

Подальше дослідження окресленої проблематики передбачає виявлення оптимального набору критеріїв, за якими клієнти можуть сприймати якість готельних послуг.

Г. Ільницька-Гикавчук вважає, що основними складовими якості готельних послуг є:

- соціальна – культура та професійність персоналу;
- технічна – стан матеріально-технічного забезпечення надання послуг, використання досягнень науково-технічного прогресу;
- правова – відповідність послуг нормативно-правовим актам та стандартам;
- економічна – економічність послуги, відповідність ціни і якості, готельна послуга має бути вигідна і для споживача, і для підприємства, забезпечуючи останньому отримання прибутку;
- функціональна – якість процесу надання послуг, швидкість, точність обслуговування;
- екологічна – використання екологічно чистих продуктів, матеріалів, технологій, які екологічно безпечні як для людини, так і для навколишнього середовища [3, с. 76].

На думку І. Мельник та Б. Полотай, складовими якості послуг готелю є: доступність (фізична і психологічна), компетентність, ввічливість, надійність, довіра, відповідальність, безпека, етикет, відчутність, розуміння гостя [4, с. 189].

У науковій статті І. Мельник та Т. Химич визначено критерії якості готельного обслуговування за методикою SERVQUAL за такими параметрами:

1) матеріальність, відчутність: у готелі приваблює зовнішнє і внутрішнє оформлення, інтер'єр приміщень перебуває у відмінному стані, устаткування виглядає сучасно,

працівники приємної зовнішності й охайні, зовнішній вигляд інформаційних матеріалів (буклетів, проспектів) привабливий, площа та планування приміщень зручні для пересування гостей, у готелі пропонується широкий асортимент послуг;

2) надійність: готель має хорошу репутацію, поселення (виписка) в готелі виконується чітко, без помилок, у готелі приймається до оплати більшість кредитних карток, послуги в готелі безпечні, працівники дисципліновані;

3) чуйність: працівники надають послуги швидко і оперативно, працівники завжди допомагають клієнтам у вирішенні їхніх проблем, працівники швидко реагують на прохання гостей, між клієнтами і працівниками існує атмосфера довіри і взаєморозуміння, скарги клієнта приймаються до розгляду негайно;

4) переконливість: керівництво готелю надає усіляку підтримку працівникам для ефективного обслуговування клієнтів, працівники здатні компетентно, докладно і точно відповісти на запитання, працівники виконують свою роботу швидко, на запит клієнта працівники надають необхідне обслуговування негайно;

5) співчуття: працівники знають і орієнтуються на проблеми своїх клієнтів, години роботи служб готелю зручні для всіх клієнтів, працівники ввічливі, працівники індивідуально підходять до кожного клієнта [1, с. 158].

А. Капліна вважає, що критеріями якості обслуговування в готелі є такі: комплексність послуги (рівень задоволення потреб споживачів), якість праці персоналу (рівень кваліфікації, професійність), якість послуги (результат виконання операцій з обслуговування), якість матеріально-технічної бази, де відбувається процес обслуговування [5, с. 72].

На основі критичного аналізу та узагальнення опрацьованої наукової літератури, вдалося виявити найбільш значимі критерії сприйняття якості готельних послуг та систематизувати їх за кількома рівнями – від основних (фундаментальних) до більш специфічних або детальних (рис. 1).

Для візуалізації критеріїв сприйняття та рівня задоволення клієнтів готелю пропонуємо використовувати матрицю важливості та задоволеності послугами готелю, яка дозволяє визначити, які критерії готельного сервісу клієнти вважають найважливішими та наскільки вони ними задоволені.

Зауважимо, що запропонована матриця побудована на основі методики SERVQUAL, яка була запропонована американськими дослідниками у середині 1980-х років і стала

дієвим інструментом для аналізу якості обслуговування. Основний принцип методики полягає в тому, що рівень якості обслуговування в очах клієнта визначається різницею між його очікуваннями та якістю фактично отриманої послуги. Якщо реальний рівень обслуговування не відповідає очікуванням клієнта, це спричиняє його незадоволення. Навпаки, коли послуга перевищує очікування, клієнт залишається задоволеним і сприймає обслуговування як високоякісне [1, с. 158].

Матрицю важливості та задоволеності послугами готелю доцільно представити у вигляді двовірного графіку, у якого горизонтальна вісь (X) – це рівень задоволеності клієнта наданими послугами за різними критеріями (від низького до високого), а вертикальна вісь (Y) – рівень важливості для клієнтів наявності різних критеріїв для отримання якісної послуги (від низького до високого). Оцінювати кожний обраний критерій доцільно за шкалою від 1 до 10. Кількість критеріїв може бути будь-якою, але чим більша кількість критеріїв, тим більш детально можливо проаналізувати взаємозв'язок між очікуваннями клієнтів та їхнім рівнем задоволеності. Зауважимо, що найбільш оптимальним, на нашу думку, є вибір 10-20 критеріїв, що дозволить уникнути перевантаження даними.

Для побудови матриці важливості та задоволеності послугами готелю рекомендуємо побудувати проміжну таблицю, у якій необхідно відобразити обрані для аналізу критерії, та вказати рівень важливості (очікування) та рівень задоволеності клієнта послугами готелю (табл. 1).

Зауважимо, що рівень важливості (очікування) та рівень задоволеності клієнта послугами готелю можливо визначити шляхом опитування клієнтів.

Подальше дослідження передбачає власне побудову матриці важливості та задоволеності послугами готелю, яку рекомендовано зображувати у вигляді графіку. Приклад такої матриці відображено на рис. 2.

Як бачимо, матриця поділяється на 4 зони (квадранта): пріоритетного покращення, підтримки високого рівня, низького пріоритету, надмірних ресурсів.

Зона пріоритетного покращення (висока важливість – низьке задоволення) охоплює ключові критерії, які мають високу важливість для клієнтів, але рівень їхнього задоволення залишається низьким. Якщо ці фактори не будуть вдосконалені, це може негативно вплинути на репутацію готелю та спричинити невдоволення гостей. Оскільки вони безпосередньо пов'язані з основними очікуваннями

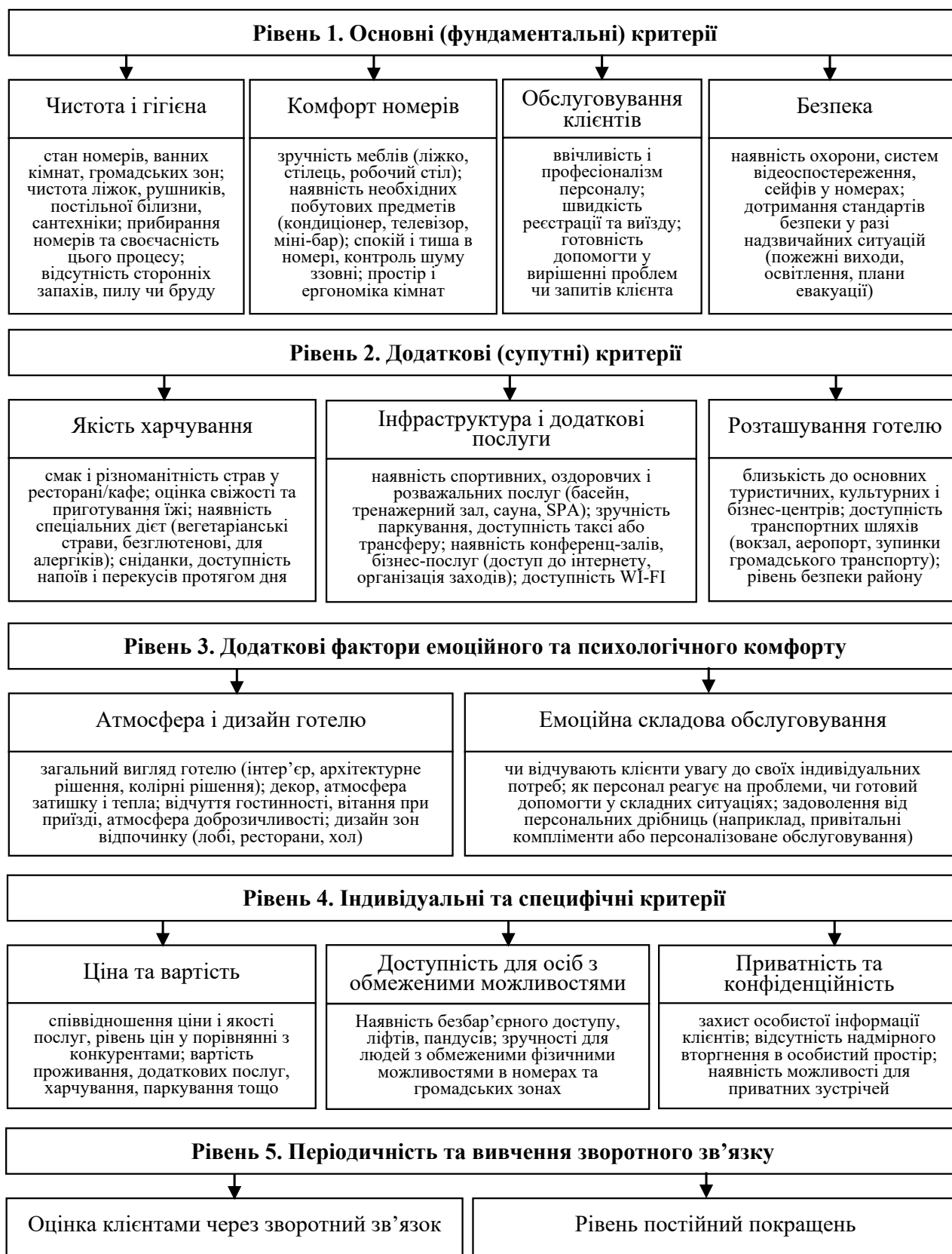

Рис. 1. Критерії сприйняття якості готельних послуг

Джерело: власна розробка автора на основі [4, с. 189; 5, с. 72; 6, с. 111]

Таблиця 1

Оцінювання клієнтом якості послуг готелю

№ з/п	Назва критерію	Рівень важливості (Y)*	Рівень задоволеності (X)*
1	Чистота номерів	10	4
2	Привітність персоналу	8	8
3	Дизайн готелю	4	7
...	...	...	...
n	...	...	...

Примітка: * – використовувати шкалу оцінювання від 1 до 10, де 1 – найнижчий рівень, 10 – найвищий рівень; n – кількість обраних критеріїв

Джерело: власна розробка автора

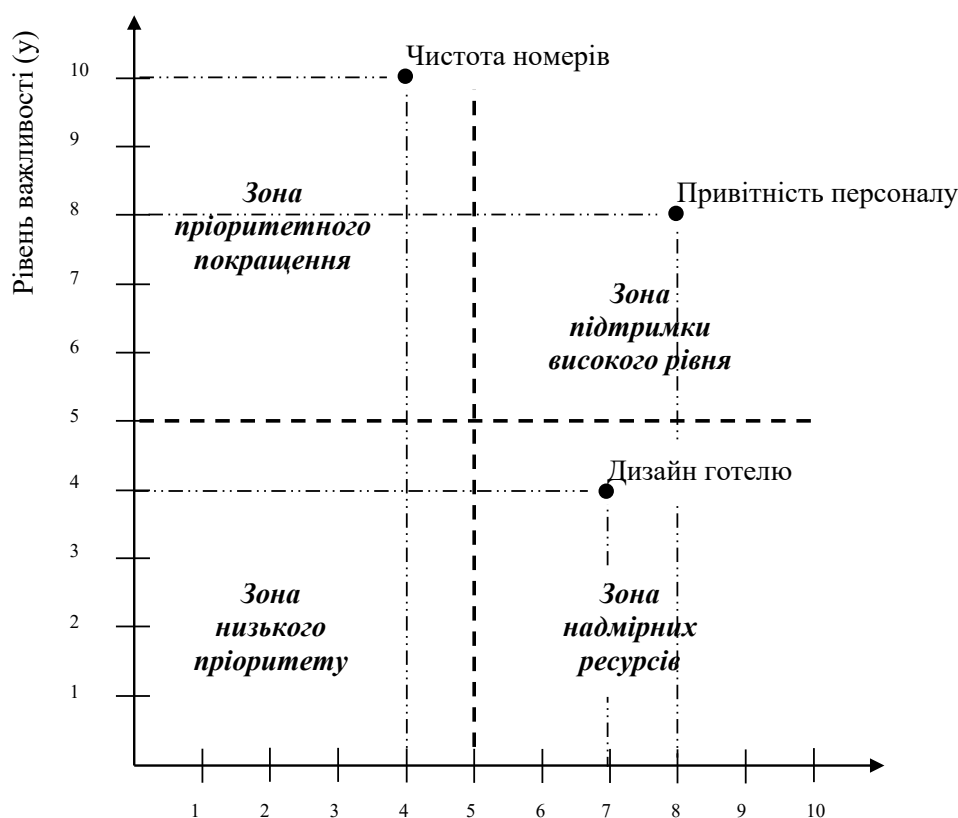

Рис. 2. Матриця важливості та задоволеності послугами готелю

Джерело: власна розробка автора

клієнтів, їхній вплив на загальне враження від перебування є значним.

Одним із ключових критеріїв є чистота номерів. Оскільки це базова вимога для більшості клієнтів, її недотримання може призвести до серйозних негативних відгуків, навіть якщо інші послуги будуть на високому рівні. Особливу увагу слід приділити прибиранню ванної кімнати, постільної білизни та килимового покриття.

Швидкість заселення також відіграє важливу роль у формуванні першого враження. Будь-які затримки під час реєстрації можуть викликати дискомфорт, особливо після довгої

подорожі, тому важливо оптимізувати цей процес для забезпечення максимальної зручності для клієнтів.

Ще одним критично важливим критерієм є якість обслуговування персоналом. Непрофесійне ставлення або недостатня увага до потреб клієнтів можуть призвести до їхнього розчарування. Важливо не лише забезпечити професіоналізм працівників готелю, а й навчити їх ефективній комунікації та швидкому вирішенню можливих проблем.

Для підвищення рівня задоволеності клієнтів необхідно оновити стандарти чистоти та впровадити регулярний контроль якості

прибирання, автоматизувати процес реєстрації або запровадити самостійні термінали для швидшого заселення, а також організувати навчання персоналу, спрямоване на вдосконалення етикету та комунікативних навичок.

Зона підтримки високого рівня (висока важливість – високе задоволення) охоплює аспекти, які є важливими для клієнтів і вже забезпечують високе задоволення. Оскільки ці чинники безпосередньо впливають на лояльність клієнтів, їхнє збереження та подальше вдосконалення можуть стати конкурентною перевагою, сприяючи поверненню клієнтів і їхнім рекомендаціям готелю.

Одним із ключових критеріїв є зручність локації. Вдале розташування поблизу туристичних об'єктів, бізнес-центрів або транспортних вузлів допомагає клієнтам економити час і робить перебування більш комфортним.

Якість спальних місць також відіграє важливу роль у загальному враженні від готелю. Зручний матрац, якісна постільна білизна та можливість вибору подушок із різним рівнем жорсткості суттєво впливають на якість сну та загальний комфорт клієнтів.

Швидкість реагування персоналу є ще одним важливим критерієм. Клієнти очікують оперативного вирішення своїх запитів – від надання додаткових послуг до усунення технічних неполадок. Ефективне спілкування та швидке вирішення проблем створюють відчуття надійності та комфорту.

Для підтримки високого рівня цих критеріїв варто розглядати партнерство з місцевими бізнесами й туристичними об'єктами, регулярно оновлювати меблі та текстиль у номерах для покращення якості сну, а також забезпечувати навчання персоналу для швидкої та ефективної роботи, зокрема в нестандартних чи кризових ситуаціях.

Зона низького пріоритету (низька важливість – низьке задоволення) охоплює критерії, які мають незначний вплив на загальну задоволеність клієнтів і не є ключовими при виборі готелю. Покращення цих критеріїв не сприятиме значному зростанню лояльності клієнтів, хоча вони можуть мати певне значення для окремих категорій відвідувачів. Через низьку важливість і невисокий рівень задоволення, ці аспекти не є пріоритетними для інвестицій.

Одним із таких факторів є оригінальність дизайну готелю. Хоча для деяких клієнтів візуальна привабливість інтер'єру може мати значення, для більшості клієнтів це не є вирішальним критерієм при виборі місця

проживання. Декоративні елементи створюють атмосферу, але не впливають на основний рівень комфорту.

Ще одним прикладом менш значущого критерію є розмір телевізора в номері. Наявність сучасного телевізора є стандартом у готелях, проте його габарити лише у поодиноких випадках стають визначальним фактором для клієнтів. Більшість клієнтів не мають особливих вимог щодо розміру екрану, тому його збільшення не вплине на покращення якості обслуговування.

З огляду на це, не варто інвестувати значні ресурси в оновлення дизайну чи встановлення більших телевізорів, оскільки це не матиме суттєвого впливу на рівень задоволеності клієнтів. Варто зосередити увагу на більш важливих аспектах, які справді можуть підвищити якість обслуговування та комфорт клієнтів.

Зона надмірних ресурсів (низька важливість – високе задоволення) охоплює критерії, які не є критично важливими для клієнтів, але вже отримують високу оцінку. Хоча ці критерії не є визначальними при виборі готелю для більшості клієнтів, вони можуть створювати додаткову привабливість і підсилювати унікальність бренду. Однак витрати на їхнє вдосконалення можуть бути ефективніше спрямовані на інші, більш значущі сфери, що впливають на загальне враження від перебування.

Одним із таких критеріїв є ексклюзивні бонуси, наприклад, безкоштовні сніданки або знижки на додаткові послуги. Вони можуть покращувати сприйняття сервісу та створювати приємні враження, але не є основним критерієм вибору готелю.

Наявність бібліотеки в готелі також належить до цієї зони критеріїв. Це корисне доповнення, яке може сподобатися певним клієнтам, але загалом не є важливим для комфортного перебування. Більшість клієнтів не вважає бібліотеку необхідною послугою, що робить її менш пріоритетною для інвестицій.

Ще одним подібним критерієм є нестандартний декор номерів. Унікальний дизайн може створювати особливу атмосферу й покращувати загальне враження від готелю, але для більшості клієнтів він не є визначальним у виборі місця тимчасового проживання.

Зважаючи на це, варто розумно витрачати ресурси на такі додаткові послуги, спрямовуючи їх у розвиток та покращення більш важливих критеріїв сприйняття якості готельних послуг. Водночас підтримання їх на належному рівні без значних інвестицій дозволить зберегти позитивне сприйняття готелю,

забезпечуючи приємні бонуси для клієнтів без надмірних витрат.

Таким чином, кожна зона відіграє прибутковості й специфічну роль у прагненні покращити якість обслуговування в готелі. Чітке розуміння цього на рівні управляючих готелем сприятиме фокусуванню зусиль на найважливіших критеріях та меншому витрачанню ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових та інших) на удосконалення тих критеріїв якості, які не є пріоритетними для клієнтів.

Таким чином, вважаємо, що матриця важливості та задоволеності послугами готелю сприятиме:

- фокусуванню на ключових проблемах клієнтів;
- підтримці сильних сторін, які формують лояльність клієнтів;
- оптимізації витрат на менш важливих критеріях якості;

– покращенню загального рівня задоволеності;

– підвищенню конкурентоспроможності та прибутковості готелю.

Висновки. Запропонована методика до вимірювання якості готельних послуг на основі важливості критеріїв та рівня задоволеності ними є перспективним напрямом досліджень, що дозволяє більш глибоко зрозуміти потреби клієнтів та розробити ефективні стратегії підвищення якості обслуговування.

Кожен з рівнів критеріїв сприйняття клієнтами якості готельних послуг має своє значення і взаємодіє один з одним. Важливо, щоб готелі не лише забезпечували базові умови для перебування, але й активно працювали над емоційним комфортом своїх клієнтів. Сучасний готель має бути гнучким і здатним адаптуватися до потреб клієнтів, а також звертати увагу на всі аспекти досвіду клієнтів – від першого враження до відгуків після від'їзду.

Список використаних джерел:

1. Мельник І.М., Химич Т.В. Сучасні підходи до оцінки якості обслуговування в готельних підприємствах. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 14. С. 155-161. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/29.pdf
2. Круковська О.В. Оцінка якості продукції та послуг готельно-ресторанного бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2984>
3. Ільницька-Гикавчук Г.Я. Фактори підвищення якості готельних послуг. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 6. Т. 1. С. 75-77. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/16-13.pdf>
4. Мельник І.М., Полотай Б.Я. Особливості формування якості готельних послуг в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 185-189. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/45_2019/36.pdf
5. Капліна А.С. Методичний підхід до оцінки якості готельних послуг. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 2 (74). С. 70-76. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/300243498.pdf>
6. Джугуташвілі Н.М. Управління клієнт-орієнтованістю персоналу як інструмент підвищення якості сервісного продукту готелю. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 4. Т. 31 (70). С. 108-116. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_4/31_70_4_1/22.pdf

References:

1. Melnyk I.M., Khymych T.V. (2017) Suchasni pidkhody do otsinky yakosti obsluhovuvannya v hotel'nykh pidpryyemstvakh [Modern approaches to assessing the quality of service in hotel enterprises]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure]. No. 14. P. 155-161. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/29.pdf
2. Krukovska O.V. (2023) Otsinka yakosti produktsiyi ta posluh hotel'no-restorannoho biznesu [Assessment of the quality of products and services of the hotel and restaurant business]. *Ekonomika ta suspil'stvo* [Economy and Society]. No. 56. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2984>
3. Ilynska-Hykavchuk H.YA. (2019) Faktory pidvyshchennya yakosti hotel'nykh posluh. [Factors for improving the quality of hotel services]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytsky National University]. No. 6. Vol. 1. P. 75-77. Available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/16-13.pdf>
4. Melnyk I.M., Polotay B.Ya. (2019) Osoblyvosti formuvannya yakosti hotel'nykh posluh v Ukraini [Peculiarities of forming the quality of hotel services in Ukraine]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi* [Black Sea Economic Studies]. No. 45. P. 185-189. Available at: http://bses.in.ua/journals/2019/45_2019/36.pdf

5. Kaplina A.S. (2016) Metodychyny pidkhyd do otsinky yakosti hotel'nykh posluh [Methodical approach to assessing the quality of hotel services]. *Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli* [Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade]. No. 2 (74). P. 70-76. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/300243498.pdf>

6. Dzhhutashvili N.M. (2020) Upravlinnya kliyent-oriyentovanistyu personalu yak instrument pidvyshchennya yakosti servisnoho produktu hotelyu [Managing customer-oriented personnel as a tool for improving the quality of a hotel service product]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya* [Scientific Notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Economics and Management]. No. 4. Vol. 31 (70). P. 108-116. Available at: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_4/31_70_4_1/22.pdf

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (73), 2024

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Відповідальний за випуск *Т. К. Валицька*
Коректор *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *В. О. Удовиченко*

Підписано до друку 31.01.2024 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,21.
Зам. № 0224/161. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.